

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI CEZA HUKUKU VE CEZA
YARGILAMALARINDA SOYKIRIM SUÇU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem AYDIN

KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

ANKARA, 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI CEZA HUKUKU VE CEZA
YARGILAMALARINDA SOYKIRIM SUÇU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gizem AYDIN

KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Yasin POYRAZ

ANKARA, 2023

ONAY SAYFASI

Gizem AYDIN tarafından hazırlanan “Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünde Soykırım Suçu” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ		Kurumu	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Yasin POYRAZ (Danışman)		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi- Hukuk Fakültesi	
Kabul	Ret		
Prof. Dr. Yücel ACER		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi- Hukuk Fakültesi	
Kabul	Ret		
Dr. Öğr. Üyesi Fethullah BAYRAKTAR		Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-Hukuk Fakültesi	
Kabul	Ret		

Tez Savunma Tarihi: 23/01/2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Gizem AYDIN

ÖZET

ULUSLARARASI CEZA HUKUKU VE CEZA YARGILAMALARINDA SOYKIRIM SUÇU

Uluslararası suç kavramı, toplumun huzur ve düzenini bozan ve bir bütün olarak uluslararası toplumu mağdur eden fiiller olarak açıklanabilir. Bu sebeple uluslararası suç olarak nitelendirilen bu fiiller, insan hakları ve dünya barışı yönünden hayati bir önem arz etmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca birçok kanlı savaş ve toplu katliamlar yaşanmıştır. Jean-Paul Sartre, “Soykırım, insanlık kadar eskidir” sözü ile kelime anlamı ‘ırk öldürme’ anlamına gelen soykırım suçunun, insanlık tarihi kadar eski olduğunu vurgulamıştır. Buna rağmen soykırım kavramı, ilk kez Nürnberg yargılamalarına konu iddianamelerde yer almış, bir suç olarak tanımlanması ve uluslararası hukukta yer edinmesi ise 20. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile soykırım, uluslararası bir suç olarak kabul edilmiş ve cezalandırılmasının da uluslararası bir mesele olduğu belirtilmiştir.

Bu çalışma, suçların suçu olarak nitelendirilen soykırım suçunun tanımını, uluslararası ceza mahkemelerinin kararları ışığında yapmak üzerine odaklanmıştır. İlk bölümde, uluslararası ceza mahkemelerinin tarihsel süreçteki gelişimi üzerinde durulmuş, ikinci bölümde ise soykırım suçunun unsurları, uluslararası ceza mahkemelerinin içtihatları çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Roma Statüsü, soykırım suçu, uluslararası ceza mahkemeleri.

ABSTRACT

THE CRIME OF GENOCIDE IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW AND CRIMINAL TRIALS

The concept of international crime can be explained as acts that disrupt the peace and order of the society and victimize the international community as a whole. For this reason, these acts, which are described as international crimes, are of vital importance in terms of human rights and world peace.

Throughout human history, there have been many bloody wars and mass murders. Jean-Paul Sartre emphasized that the crime of genocide, which literally means 'racial killing', is as old as the history of humanity, with the phrase "Genocide is as old as humanity". Despite this, the concept of genocide was included in the indictments of the Nuremberg trials for the first time, and it was in the middle of the 20th century that it was defined as a crime and took its place in international law. In this context, with the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, prepared by the United Nations, genocide was recognized as an international crime and its punishment was stated to be an international issue.

This study focuses on defining the crime of genocide, which is defined as the crime of crimes, in the light of the decisions of international criminal courts. In the first part, the development of the international criminal courts in the historical process is emphasized, and in the second part, the elements of the crime of genocide are examined within the framework of the jurisprudence of the international criminal courts.

Keywords: Roman Statute, crime of genocide, international criminal courts.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMELERİNE GENEL BAKIŞ	3
2.1. Uluslararası Hukukta Cezai Sorumluluk Kavramı	3
2.2. Daimi Bir Uluslararası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihi Gelişimi	5
2.2.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Meydana Gelen Gelişmeler	5
2.2.2. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler	7
2.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Meydana Gelen Gelişmeler	9
2.2.4. Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri	9
2.2.5. Birleşmiş Milletler Tarafından Kurulan Ad Hoc Mahkemeler	15
2.2.5.1. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi	16
2.2.5.2. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi	17
2.3. Uluslararası Ceza Mahkemesi	20
2.3.1. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu	20
2.3.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi Karşısında Türkiye'nin Tutumu	25
2.3.3. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yapısı	32
2.3.3.1. Başkanlık	32
2.3.3.2. Adliye Teşkilatı: İstinaf, İlk Derece ve Ön Soruşturma Dairesi	33
2.3.3.3. Savcılık Makamı	34
2.3.3.4. Kalem Teşkilatı	36
2.3.4. Taraf Devletler Meclisi	37
2.3.5. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisine Giren Suçlar	38
2.3.5.1. Soykırım Suçu	39

2.3.5.2. İnsanlığa Karşı Suçlar	39
2.3.5.3. Savaş Suçları	40
2.3.5.4. Saldırı Suçu	40
3. SOYKIRIM SUÇU	42
3.1. Soykırım Suçunun Tarihi Gelişimi	42
3.2. Soykırım Sözleşmesi	44
3.3. Soykırım Suçunun Konusu	46
3.3.1. Soykırım Suçunun Maddi Konusu	47
3.3.1.1. Millî Grup	48
3.3.1.2. Etnik Grup	49
3.3.1.3. Dinî Grup	50
3.3.1.4. Irkî Grup	50
3.3.2. Soykırım Suçunun Hukuki Konusu	51
3.4. Soykırım Suçunun Unsurları	52
3.4.1. Maddi Unsur: Actus Reus	52
3.4.1.1. Gruba Mensup Olanların Öldürülmesi	54
3.4.1.2. Grubun Mensuplarına Ciddi Surette Bedensel veya Zihinsel Zarar Verilmesi	56
3.4.1.3. Grubun Bütünüyle veya Kısmen, Fiziksel Varlığını Ortadan Kaldıracağı Hesaplanarak, Yaşam Şartlarını Kasten Değiştirmek Şeklinde Fiziksel Soykırım	60
3.4.1.4. Grup İçinde Doğumları Engellemek Amacıyla Tedbirler Almak	66
3.4.1.5. Gruba Mensup Çocukları Zorla Bir Başka Gruba Nakletmek	68
3.4.2. Manevi Unsur: Mens Rea	71
3.5. Soykırım Suçunun Özel Görünüş Biçimleri	85
3.5.1. Soykırımda Bulunulması İçin İşbirliği Yapmak	86
3.5.2. Soykırımda Bulunulmasını Doğrudan Ve Aleni Surette Kışkırtmak	86
3.5.3. Soykırımda Bulunmaya Teşebbüs Etmek	87

3.5.4. Soykırıma İştirak Etmek	89
3.6. Yaptırım	90
4. SONUÇ	92
5. KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	:	bakınız
C.	:	cilt
ICC	:	International Criminal Court
ICTR	:	International Criminal Tribunal For Rwanda
ICTY	:	International Criminal Tribunal For Former Yugoslavia
m.	:	madde
s.	:	sayfa
S.	:	sayı
s.e.t.	:	son erişim tarihi
UN	:	United Nations
v.	:	versus

1. GİRİŞ

Uluslararası suçlar, ulusal ceza sistemleri içinde takibi yapılan suçlardan farklı özelliklere sahiptir. Zira uluslararası suçların sonuçlarından tüm uluslararası toplum etkilenebilmekte ve bu suçlar sebebiyle uluslararası toplumun düzeni bozulabilmektedir. Hal böyleyken, tüm insanları ve uluslararası toplumu ilgilendiren uluslararası suçları işlediği iddia edilen kişilerin, uluslararası ceza yargısı içinde yer alan uluslararası ceza mahkemeleri tarafından yargılanmasının daha doğru olacağı fikri doğmuştur. Bu fikir, uluslararası ceza yargısına duyulan ihtiyacın gerekçelerinden biri olarak nitelendirilebilir.

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde, uluslararası hukuku ihlal eden bireylerin yargılanarak cezalandırılmaları düşüncesi çok yaygın değilken, bu dönemde düzenlenen La Haye Konferanslarında, ihlalleri gerçekleştirenleri yargılayacak uluslararası mahkeme kurulması ilk kez gündeme gelmiş ancak daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması söz konusu olmamıştır. Uluslararası niteliğe sahip olan Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kurulması, İkinci Dünya Savaşından sonraki döneme kalmıştır. Bu çerçevede yaşanan bir diğer gelişme ise Birleşmiş Milletler tarafından kurulan *ad hoc* nitelikteki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi olmuştur.

Uluslararası bir ceza mahkemesi kurma yolundaki çalışmaların nihayetinde, daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması amacıyla toplanan Roma Diplomatik Konferansı sonucunda Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, yedi ret ve yirmi bir çekimser oya karşılık yüz yirmi kabul oyuyla, 17 Temmuz 1998’de kabul edilmiştir.

Mahkemenin görev alanına giren suçlara bakıldığında, Uluslararası Ceza Mahkemesinin, uluslararası hukukta önemi ortaya çıkmaktadır. Zira soykırım suçu, savaş suçu, saldırı suçu ve insanlığa karşı işlenen suçlar, hangi coğrafyada kim tarafından işlenirse işlensin, uluslararası toplumun tamamını ilgilendiren ve uluslararası barış ve huzuru tehdit eden suçlardır. Bu sebeple bu suçları işleyenlerin cezasız kalması, uluslararası toplumun ortak sorunudur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan toplu katliamlar ve işlenen insanlığa karşı suçlar ile özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin, Nazi Almanyası karşısında yaşadığı dram, toplum vicdanını derinden sarsmış ve Polonyalı hukukçu Rafael Lemkin tarafından tanımı yapılan soykırımın bir suç olarak benimsenmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Bu çerçevede Lemkin'in de katkılarıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948 tarihli kararıyla Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesine Dair Sözleşme kabul edilmiştir.

Bu çalışmanın asıl amacı, genel hukuk, tarih, sosyoloji, psikoloji, kriminoloji, politika gibi birçok farklı alanda inceleme konusu olan soykırım kavramının, tanımı ve unsurları ile bir suç olarak uluslararası hukukta ve özellikle uluslararası ceza mahkemelerinde ne şekilde ele alındığının açıklanmaya çalışılmasıdır.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde, uluslararası ceza mahkemelerinin tarihsel süreçteki gelişimi, uluslararası bireysel cezai sorumluluk ve daimi bir uluslararası ceza mahkemesine duyulan ihtiyaç ekseninde, genel bir çerçevede ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, Soykırım Sözleşmesi ve bu sözleşmedeki tanıma bağlı kalınarak hazırlanan Roma Statüsündeki soykırım suçuna ilişkin düzenlemelere yer verilerek soykırım suçunun unsurları, uluslararası mahkemelerin içtihatları doğrultusunda incelenmiştir.

2. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMELERİNE GENEL BAKIŞ

2.1. Uluslararası Hukukta Cezai Sorumluluk Kavramı

Modern uluslararası toplumların ortaya çıkmasıyla münhasıran devletleri hukuk önesi olarak kabul eden ve devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyen uluslararası hukuk kuralları kabul görmekteydi¹. Uluslararası hukukun geleneksel unsurları ile daha modern insan hakları hukuku ve insancıl hukuka ilişkin yaklaşımların bir araya gelmesi sonucu uluslararası hukukta, bireysel cezai sorumluluk konusu gündeme gelmiştir. Her ne kadar uluslararası hukukta bireysel haklar, 1945 sonrası dönemde önemli bir gelişme göstermiş ise de, devletler dışında bireylere de doğrudan yükümlülük yüklenmesi kısıtlı bir uygulama olarak kalmıştır².

Uluslararası suçlar yönünden bireylerin uluslararası hukukta cezai yönden sorumlu tutulmaları ihtiyacı, devletlerin uluslararası suçlar sebebiyle kendi vatandaşlarını yargılamadaki isteksizliklerinden doğmuştur³. Tarihte devletler, itibarlarını korumak amacıyla uluslararası suç işleyen vatandaşlarının farklı devletlerin yargı organları tarafından yargılanmalarını istememişler ve bireylerin uluslararası suçlardan dolayı cezai sorumluluğu yalnızca devletlerin “uluslararası kişiliği” haiz bulundukları gerekçesi ile kabul edilmemiştir. Bu doğrultuda bireylerin uluslararası suçlar yönünden cezai sorumluluğunu sağlayabilecek bir mekanizmanın bulunmaması yakın geçmişte görülen katliamların ve insanlığa karşı işlenen ağır suçların sorumlularının rahatça hareket edebilmelerine neden olmuştur.

Uluslararası suçlar, adet veya sözleşme ile tesis edilen uluslararası bir norm aracılığıyla suç haline getirilen ve cezalandırılacağı açıklanan davranışlardır. Bu sebeple uluslararası suçlar, uluslararası hukuku ihlal eden eylemlerdir⁴.

¹ **Değirmenci, Olgun / Mavuş, Ali** (2016) Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu, 1. Baskı, Ankara Seçkin, s. 146.

² **Shaw, Malcolm N.** (2017) 8. Baskı, Cambridge University Press (Çevirenler: Acer, Yücel/Kaya, İbrahim/Demirtepe, M. Turgut/ Şimşek, G. Engin (2019), Uluslararası Hukuk, 8. Baskı, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi), s. 277.

³ **Aksar, Yusuf** (2005) “*Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış*” Uluslararası Hukuk ve Politika, C. 1, S. 3, s. 2.

⁴ **Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, Murat** (2019) Uluslararası Ceza Hukuku, 5. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 40.

Uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğunun yanı sıra bireylerin de uluslararası suçlardan cezai yönden sorumlu tutulabilmeleri ve işlemiş oldukları uluslararası nitelikteki suçlardan yargılanmaları uluslararası ceza yargısının en temel amacıdır⁵. Bununla beraber bireylerin cezai olarak sorumlu tutulması uluslararası hukukta oldukça yenidir⁶.

Devletlerin, insan hakkı ihlallerini oluşturan uluslararası suçlar bakımından yargı önünde belirli koşullarda hesap vermelerine karşılık uluslararası ceza sorumluluğu aslında her zaman gerçek kişiler için geçerlidir⁷. Ceza sorumluluğunun kişisel olması nedeniyle de uluslararası hukuka karşı işlendiği kabul edilen suçların faillerinin bağlı oldukları örgüt, grup ve benzeri oluşumların sorumluluğundan söz edilemez. Tarihsel süreçte, uluslararası hukukun kişilerinin sadece devletler olduğu, gerçek kişilerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin “üstlerince verilmiş buyrukların” yerine getirilmesi niteliğinde olduğu ve bunları devlet görevi olarak yerine getirdikleri dolayısıyla da kendilerinin değil devletlerin sorumlu tutulması yönündeki savunmalar ileri sürülmüştür. Ancak uluslararası suçlar devletler, örgütler gibi soyut varlıklarca değil, gerçek kişilerce işlenir ve uluslararası hukukun uygulanabilmesinin tek yolu da bu suçları işleyen gerçek kişilerin cezalandırılmasıdır⁸. Gerçek kişiler nasıl ki uluslararası hukuktan doğan hak ve özgürlüklere sahip olabiliyorlar ise, bunun bir karşılığı olarak sorumluluğu da üstlenebilmelidirler⁹. Nitekim uluslararası hukukun ağır ihlalini oluşturan suçları işleyenler her zaman gerçek kişiler, bireyler olmuşlardır¹⁰.

⁵ **Sönmez, Uğur** (2014) “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisinin İşleyişi”, (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 4.

⁶ **Aksar, Yusuf** (2015) Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II, 3. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 146.

⁷ İstisnai olarak bazı hukuk sistemlerinde şirketler gibi tüzel kişilerin de cezai sorumluluklarının olduğu kabul edilse de; bu konudaki genel ilke ceza sorumluluğunun sadece gerçek kişilere ait olduğu yönündedir. Bu doğrultuda 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda, tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımını uygulanamayacağı, ancak suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbirlerinin uygulanabileceği belirtilmiştir. (madde 20/2)

⁸ **Aybay, Rona** (2013) Uluslararası Yargı, 1. Baskı, İstanbul, Alfa, s. 69.

⁹ **Bozkurt, Enver / Erdal, Selcen / Poyraz, Yasin** (2017) Devletler Hukuku, 9. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 174.

¹⁰ **Tezcan/Erdem/Önok** (2019), s. 287.

2.2. Daimi Bir Uluslararası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihi Gelişimi

2.2.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Meydana Gelen Gelişmeler

Bireylerin işledikleri uluslararası nitelikteki suçlarını yargılayacak bir mahkeme oluşturma düşüncesinin ilk örneği 1474 yılında Almanya'nın Breisach kentinde kurulan Roma-Germen İmparatorluğu mahkemesidir. Mahkeme Breisach kentine vali olarak atanan Peter von Hagenbach'i sivil halka karşı işlemiş olduğu öldürme, tecavüz, yağma gibi ağır suçlar nedeniyle yargılamış ve mahkûm etmiştir¹¹.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında gerçekleşen önemli bir gelişme de 1899 ve 1907 La Haye Barış Konferanslarıdır. Rus Çarı II. Nicholas'ın teklifi üzerine devletler arası ilişkilerin geliştirilmesi, barışın sağlanması ve silahsızlanma konularının görüşülmesi amacıyla bir toplantının yapılması planlanmış ve silahlanma yarışının getirdiği ağır yük altında ezilmekte olan diğer devletlerinde bu yaklaşımı olumlu karşılamasıyla 18 Mayıs 1899'da La Haye'de 26 devlet temsilcisinin katılımıyla toplanan Birinci La Haye Konferansı yapılmıştır¹².

Konferansta yapılan görüşmeler neticesinde devletler bir konuda ortak kaniya ulaşmışlardır: Herkes uyrukluğundan bağımsız olarak, insan olmanın doğasından kaynaklanan birtakım hak ve özgürlüklere sahip olmasına karşın aynı zamanda uluslararası hukukun hem konusu, hem de öznesidir.

Konferansın sonucunda "Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümüne İlişkin La Haye Sözleşmeleri" (Hague Conventions for the Pacific Settlement of International Disputes) imzalanmıştır. Söz konusu Sözleşmeler ile neticelenen 1899 Konferansı ve bunu takip eden 1907 tarihli La Haye Sözleşmelerine ek tüzüklerle, savaş sırasında uyulması zorunlu sayılan ve ileride kurulacak olan uluslararası ceza mahkemelerinin temelini oluşturacak bir takım kurallar kabul edilmiştir. Bu doğrultuda korumasız kasaba ve şehirlere saldırmak, düşman kasaba ve şehirlerini yok etmek, bir devletin bağımsız statüsünü ihlal etmek, savaş esirlerine kötü muamele etmek gibi fiiller savaş suçu olarak kabul edilmiş ve yasaklanmıştır¹³.

¹¹ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 292.

¹² Beyazıt, Özgür (2008) "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Yetkisi" (Yüksek Lisans), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19.

¹³ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 293.

Bireylerin savaşta işledikleri suçlar nedeniyle uluslararası bir platformda yargılanmaları gerektiği hususu, 1899 ve 1907 La Haye Konferansları sonucunda imzalanan sözleşmelerin çeşitli hükümlerinde yer almasına rağmen anılan yasakların ihlali durumunda denetim ve özellikle yargılama işlevi görebilecek bir mekanizmanın oluşturulması konusunda La Haye Konferansları sonucunda herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Aslında 1899 yılında yapılan Birinci La Haye Konferansında, uluslararası bir ceza mahkemesi kurma yolunda bazı öneriler dile getirilmiş, ancak devletlerin egemenlik alanlarına ilişkin kaygıları nedeni ile bu konuda her hangi bir somut adım atılmamıştır.

Konferansa katılan 26 devlet tarafından uyuşmazlıkları fiili çatışmaya dönüşmeden önce çözmek amacıyla Sürekli Hakemlik Divanı kurulmuştur. Uluslararası hakemliğin amacı uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümüne ilişkin 1907 La Haye Sözleşmesinin 37. maddesinde; “devletler arasındaki uyuşmazlıkların, kendilerinin seçecekleri yargıçlar tarafından hukuka uygun olarak çözülmesi şeklinde açıklanmıştır¹⁴. Gerçek anlamda tam bir yargı organı niteliğinde olmayan ve uyuşmazlık durumunda devletler tarafından seçilebilecek hakemlerin isimlerini içeren bir listeden ibaret Divanın yetkisi, somut olayda tüm tarafların bunu tanınmasına bağlıydı. Ancak burada vurgulanması gereken Sürekli Hakemlik Divanı, yargısal bir mahkeme değil, yalnızca bir hakemlik heyetidir. Bir uyuşmazlığın Divan tarafından çözülmesinin istenmesi halinde, uyuşmazlığa taraf devletler, taraf devletlerce gönderilen hakemlerden diledikleri hakemi seçebilirler. Yukarıda anılan 1899 ve 1907 tarihli La Haye Sözleşmeleri ile kurulan Sürekli Hakemlik Divanına, Türkiye de Osmanlı Devleti döneminden bu yana taraf olmuş ve divana üye göndermiştir¹⁵.

La Haye Konferansları sonucunda uluslararası bir mahkeme kurma konusunda başarısız olunsa da, silahlı çatışmalarda uygulanmak üzere insancıl hukuk kuralları sistematik bir şekilde kodifiye edilmiş ve insan hakları açısından önemli bir adım atılmıştır. Bu durum insanlığa karşı suç olgusunun da çıkış noktasını oluşturmuştur¹⁶.

La Haye Konferansları sonucunda imzalanan sözleşmeler genel olarak değerlendirildiğinde üzerinde özellikle durulması gereken iki husus bulunmaktadır.

¹⁴ **Bozkurt/Erdal/Poyraz**, s. 288.

¹⁵ **Acer, Yücel / Kaya, İbrahim** (2021) Uluslararası Hukuk, 12. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 478.

¹⁶ **Azarkan, Ezeli** (2003) “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 52, S. 3, s. 276.

Bunlardan ilki, sözleşmeler ile bazı fiiller yasaklanmış olsa da bunlar teknik anlamda “suç” olarak değerlendirilmemiştir. Bir başka ifadeyle, sözleşmelerde, devletlere bazı yükümlülükler getirilse de bireysel cezai sorumluluk yaratma amacı güdülmemiştir. İkinci husus ise La Haye Sözleşmeleri ile insancıl hukuk kurallarının geniş kapsamlı ve sistematik bir şekilde kodifiye edilmesi, ileriki süreçte uluslararası ceza hukukunun gelişimi açısından önemli bir rol oynamıştır¹⁷.

2.2.2. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren batılı devletlerin sanayileşme süreci ile birlikte sömürgecilik politikalarına başvurmaları, uluslararası toplumda silahlı çatışmaların egemen devletlere tanınan bir “hak” olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuş ve bu durum bütün dünyada büyük bir yıkıma neden olan Birinci Dünya Savaşına neden olmuştur¹⁸. Ne var ki savaş bir gerçeği acı şekilde ortaya koymuştur: La Haye Sözleşmeleri ile düzenlenen ve ihlali durumunda yaptırım gücünden yoksun soyut kurallar, insan haklarının ihlalleri ve savaş suçları bakımından hiçbir anlam taşımamaktadır¹⁹.

ABD, Rusya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya’nın oluşturduğu itilaf devletleri ile Almanya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan’dan oluşan ittifak devletleri arasındaki savaş, itilaf devletlerinin galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Savaş sonrası savaş suçlarının ve bu suçlardan sorumluluğu bulunanların cezalandırılması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Savaşı kazanan itilaf devletleri arasında bu türden bir yargılamanın hukuksal dayanağı üzerinde yapılan tartışmaya ABD, *ex post facto* (ceza normunun geriye yürüdüğü) itirazı ile olumsuz görüş bildirmiştir²⁰. Galip devletler arasındaki görüş ayrılıklarına rağmen 1919 yılında Paris’te yapılan barış görüşmeleri sırasında savaşın sorumlularını tespit etmek ve bunlara verilecek cezanın belirlenmesi amacıyla bir komisyon kurulmuştur. Komisyon tarafından hazırlanan raporda, birçok savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlendiği vurgulanarak Alman yetkililerin yargılanması gerekliliği ileri sürülmüştür. Komisyon üyelerinin büyük bir çoğunluğu uluslararası teamüllerin ve savaş kurallarının ihlali nedeniyle yargılamanın yüksek bir uluslararası

¹⁷ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 294.

¹⁸ Duran, Batuhan (2020), Uluslararası Suçlar, 1. Baskı, İstanbul, Aristo, s. 30.

¹⁹ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 295.

²⁰ Duran, s. 30.

mahkeme tarafından yapılması görüşünde iken ABD, uluslararası bir mahkemeye ilişkin uygulamanın ve teamülün bulunmadığı gerekçelerini ileri sürmüştür²¹. ABD, insanlığa karşı suç kavramını kabul etmemiş ve o tarihe kadar böyle bir suçun kabul edilmemiş olmasını, ilke ve kurallarının belirsiz oluşunu ve yargı organları tarafından da belirlenemeyeceğini ileri sürmüştür²².

ABD'nin karşı görüşlerine rağmen, itilaf devletleri ile Almanya arasında imzalanan 1919 tarihli Versay Antlaşmasına göre Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm, “uluslararası ahlak kurallarına ve sözleşmelerin kutsallığına” karşı işlediği suçlardan dolayı yargılanacaktı. II. Wilhelm'in yargılanması için, itilaf devletleri tarafından belirlenecek hâkimlerden oluşacak özel bir mahkeme kurulması öngörülmüş ise de, uluslararası ceza mahkemesi kurma yönündeki bu girişim kâğıt üzerinde kalmıştır. Zira Hollanda, savaştan sonra kendi ülkesine sığınan II. Wilhelm'i, siyasal suçlu olarak kabul etmiş ve isnat edilen suçların uluslararası hukukta düzenlenmediği gerekçeleriyle iade etmeye yanaşmamıştır²³.

Uluslararası ceza hukuku anlamında başarısızlıkla sonuçlansa da, Versay Antlaşması ile devlet yöneticilerinin eylemlerinden dolayı yargılanabileceği ilk kez gündeme gelmiştir. Zira o tarihe kadar yargı bağımsızlığı devlet egemenliği ile bağdaştırılmış ve devlet yöneticilerinin uluslararası yargı mercilerince yargılanması fikri kabul edilmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken bu konuda yaşanan bir başka gelişme ise, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın 24 Mayıs 1915'te duyurdukları bir bildiri ile Osmanlı Devleti'nin ülkesinde yaşayan Ermeni nüfusuna yönelik insanlığa ve medeniyete karşı suç işlediğinin ilan etmesi olmuştur. Bildiride, iddia edilen eylemler nedeniyle Türk Hükümeti üyelerinin sorumlu tutulmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, hiçbir zaman yürürlüğe girmeyen Sevr Antlaşması'nda da Türk askerlerinin ve yöneticilerinin iddia edilen suçlar nedeniyle sorumlu tutulmaları öngörülmüş ise de, 1923 tarihli Lozan Antlaşmasına ekli Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokolle, Türk resmi görevlileri affedilmiştir²⁴.

²¹ **Güngör, Gülnur** (2016) “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devlet Egemenliği İle İlişkisi” (Yüksek Lisans), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 11.

²² **Duran**, s. 30.

²³ **Duran**, s. 31.

²⁴ **Tezcan/Erdem/Önok** (2019), s. 297.

2.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Meydana Gelen Gelişmeler

Uluslararası bir ceza mahkemesi kurma yolundaki bir diğer gelişme, 1937 yılında Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmenin kabul edilmesi ile olmuştur. Sözleşme tasarısı hazırlanırken ek bir sözleşme ile terör suçlarını cezalandırmakla görevli bir ceza divanının kurulması tasarlanmaktaydı. Bu gelişmelerin sebebi olarak ise 1934 yılında Yugoslavya Kralı ile Fransız Dışişleri Bakanı'nın suikast sonucu öldürülmeleri gösterilmektedir²⁵.

Terörizmin Önlenmesine İlişkin Özel Konferansta, sözleşmeler 36 devletin olumlu oyuyla kabul edilmiş olsa da, devletlerin terörizm ile mücadele konusundaki isteksiz tavırları ve 1939 yılında İkinci Dünya Savaşının başlaması ile onay aşamasında kalmış ve yürürlüğe girmemiştir. Sonuç olarak, 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde de uluslararası bir ceza mahkemesi kurma fikri, uzak bir hayal olarak kalmıştır²⁶.

1939'da başlayarak, 1945'e kadar devam eden İkinci Dünya Savaşı, neredeyse bütün dünyada büyük yıkımlara yol açmış ve Birinci Dünya Savaşına göre çok daha fazla insanın ölümüne neden olmuştur. Savaş boyunca çatışmanın tarafları, insan haklarını ağır bir biçimde ihlal etmişlerdir. Öyle ki, İkinci Dünya Savaşı henüz sürerken bile savaş suçlarını ve benzeri suçları işleyenlerin yargılanması gerekliliği konuşulmaya başlanmıştır²⁷.

2.2.4. Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri

Sürekli bir uluslararası ceza mahkemesi için dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek bir başka aşama Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleridir.

Savaşın mihver devletler olarak adlandırılan Almanya ve Japonya'nın kesin yenilgisi ile sonuçlanması üzerine savaşı kazanan müttefik devletler tarafından Nazi Almanya'sının ve Japon İmparatorluğu'nun üst düzey sivil ve askeri yöneticilerinin yargılanması amacıyla Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri kurulmuştur. Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri, bireylerin, uluslararası hukuk kuralları doğrultusunda kurulan uluslararası

²⁵ Duran, s. 33.

²⁶ Duran, s. 34.

²⁷ Aybay, s. 78.

yargı organları önünde ve uluslararası hukuk kurallarıyla yargılandıkları ilk mahkeme olmaları nedeniyle klasik uluslararası hukuktan ayrılmaktadırlar²⁸.

Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Avrupa mihver devletleri üst düzey savaş suçlularının kovuşturulması ve cezalandırılması amacıyla 1945 yılının Ağustos ayında kurulmuştur. Tokyo Uluslararası Ceza Mahkemesi ise merkezi Tokyo olmak üzere Ocak 1946'da kurulmuştur. Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri'nin kurulmasıyla teorik düşünce aşamasından gerçek bir mahkeme kurma yönünde önemli bir adım atılmıştır. Öyle ki, Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri, sadece siyasi bir arzu veya teorik bir tasarı olarak kalmayıp, aksine fiili olarak kurulmaları ve savaş suçu işleyenleri yargılamaları, hatta bazılarını ölüm cezası ile cezalandırarak ve idam edilmelerini sağlayarak neticeye de ulaşmaları açısından gerçek bir uluslararası ceza mahkemesi olarak nitelendirilmektedirler²⁹.

8 Ağustos 1945 tarihinde, müttefik devletler temsilcileri tarafından imzalanan Önde Gelen Savaş Suçlularının Kovuşturulması ve Yargılanması Anlaşması'na ek olarak hazırlanan kuruluş belgesi ile Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'nin oluşumu, yetki alanı, yargı yetkisine giren suçlar ve cezaları düzenlenmişti³⁰. Gerek Nürnberg, gerekse Tokyo Askeri Ceza Mahkemesi'nde, sanıkların yargılanacakları suçlar, üç kategori olarak belirlenmişti. Bunlar; insanlığa karşı suçlar, barışa karşı suçlar ve savaş suçları idi³¹.

Tarihin ilk uluslararası ceza mahkemesi statüsüne sahip olan Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'nin kuruluş belgesine göre; Mahkeme, suçlu olduğuna karar verdiği bireyleri, bireysel olarak cezalandırmanın yanı sıra, bireylerin mensubu oldukları örgütleri de “suç örgütü” olarak ilan edebilecekti. Mahkemenin kuruluş belgesinin 7. maddesinde yer alan bir diğer önemli husus ise şuydu: sanık olarak yargılanan kişilerin devlet başkanlığı veya bakanlık gibi resmi görevlerde bulunmuş olmaları onları sorumluluktan kurtarmayacak ve bu durum hafifletici sebep olarak da kabul edilmeyecekti³².

²⁸ **Şahin, Mehmet** (2010), “Nürnberg Mahkemeleri Üzerine Bir İnceleme”, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C: 2, S: 1, s. 58.

²⁹ **Eser, Albin** (2007) Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: Roma Statüsü'nün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri. İçinde: Yenisey, F.(Editör) *Uluslararası Ceza Divanı*, İstanbul, Arıkan Yayınevi, s. 8.

³⁰ **Aybay**, s. 80.

³¹ **Parlak, Türkan Melis** (2015), “Galiplerin Adaleti: Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri”, Anadolu Bil Meslek Yüksekokul Dergisi, S:37, s. 46.

³² **Aybay**, s. 81.

Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi'nin yargılama aşaması 403 celse olarak yaklaşık 10 ay sürmüştür ve yargılama sonucunda 3 kişi beraat etmiş, 12 kişi ölüm cezası ile mahkûm edilmiş ve 7 kişiye ise 10 yıldan başlayıp ömür boyu hapse kadar uzanan çeşitli cezalar verilmiştir³³. Buna karşılık, Nazi Almanyası'nın bir numaralı yöneticisi konumunda olan Adolf Hitler'in, savaş sonucunda Almanyası'nın yenilgisinin kesinleşmesi üzerine intihar ettiğine dair inandırıcı bilgiler doğrultusunda yargılaması yapılamamıştır.

Nürnberg Mahkemesi'nin, savaşın galibi olan devletlerin oluşturdukları uluslararası bir anlaşma ile kurulmasına karşın, Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Uzakdoğu Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı sıfatıyla Japonya'yı işgal eden ABD birliklerinin başında olan ABD'li General Douglas McArthur'un 19 Ocak 1946 tarihli bir kararnamesi ile kurulmuştur. 11 yargıçtan oluşan Mahkemenin tüm yargıçları, Douglas McArthur tarafından atanmıştır³⁴. Tokyo Mahkemesi, Nürnberg Mahkemesi'nden farklı olarak ABD ile Japonya arasındaki anlaşmaya bağlı olarak kurulmuştur. Bu nedenle Tokyo Mahkemesi kaynağını doğrudan uluslararası hukuktan almaktadır. Her ne kadar iki devlet arasındaki anlaşmaya bağlı olarak kurulsun da, Mahkemede uygulanan hukuk uluslararası nitelikte olduğundan Tokyo Mahkemesi de, uluslararası ceza mahkemesi statüsündedir³⁵.

Tokyo Mahkemesi, Japon Hükümetinde aktif görev yapmış üst düzey yöneticilerden yirmi beş kişiyi yargılamış, bunlardan yedisini idam cezası, yedisini ömür boyu ve diğerlerini de süreli hapis cezasına mahkûm etmiştir³⁶.

Uluslararası toplumun savaşı kazanan taraflarınca geçici nitelikte ve sonradan kurulan Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri, bir takım insanlığa karşı uluslararası suç kategorilerinin oluşturulmasını, devlet başkanları ayrıcalığının bertaraf edilmesini ve uluslararası hukukta bireylerin sorumluluğunun ortaya koyulmasını sağlamalarına karşın toplumun iradesi ile kurulmadıklarından yalnızca “kazananların adaleti”ni temsil etmişlerdir³⁷. Her ne kadar bu mahkemelerin görünürdeki amacı, dünya üzerinde savaşlar ile bozulan düzeni ve adaleti yeniden tesis etmek olsa da, aslında amaç

³³ Duran, s. 36.

³⁴ Aybay, s. 82.

³⁵ Duran, s. 38.

³⁶ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 302.

³⁷ İlbeği, Hamza (2004), “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Görevine Giren Suçlar” (Yüksek Lisans), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 23.

İkinci Dünya Savaşını kazanan devletlerin, savaşı kaybeden devletlerin yöneticilerinden ve üst düzey askeri yetkililerinden intikam almak istemeleridir³⁸.

Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesinden kısa süre sonra kurulan Tokyo Askeri Ceza Mahkemesi de, hem kuruluş amacı hem de yargılama faaliyetleri bakımından Nürnberg Askeri Ceza Mahkemesi ile aynı yolu izlemiştir. Bu sebeple aynı sürecin sonucu olan her iki Mahkemenin yargılama faaliyetleri genel olarak “Nürnberg Yargılamaları” olarak anılmaktadır³⁹. Nürnberg yargılamaları, yukarıda da belirtildiği gibi sürekli bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması yönünde atılan ilk önemli adım olarak farklı görüşler bakımından birçok kez ele alınmıştır. Bu görüş yelpazesinde, Nürnberg yargılamalarının sadece “galiplerin adaleti” olarak güçlünün güçsüze irade dayatmasından ibaret olduğundan uluslararası adaletin simgesi olduğuna dair çok çeşitli ve zıt görüşler yer almaktadır.

Uluslararası topluma karşı suç işleyen kişilerin uluslararası alanda ilk kez bireysel cezai sorumluluklarının gerçekleştirilmesi önemli bir gelişmedir⁴⁰. Bunun yanı sıra, Nürnberg yargılamalarının temelini oluşturan belgelerin ve yapılan yargılamalar sonucunda verilen kararların, 1946 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından bir çeşit “onama” kabul edilerek değerlendirilmesi, Nürnberg yargılamalarının uluslararası hukukun bir parçası olarak kabul edildiğini göstermektedir. Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerince yapılan yargılamalar neticesinde, uluslararası toplumun vicdanını derinden sarsan suçları pervasızca işleyenler mahkûm edilmiştir⁴¹.

Buna karşın, Nürnberg yargılamalarının, temel nitelikte hukuk ilkelerini ihlal etmeleri açısından savunulamaz nitelikte oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Bu mahkemelerin savaş sonrası savaşı kazanan devletlerin kendi aralarında bağışladıkları bir anlaşma sonucunda sadece zafer kazananların iradeleri ile oluşturulması, yapılan yargılamalarda uluslararası hukuk temelinden uzaklaşıldığını göstermektedir. Bu durum yukarıda da ifade edildiği gibi “kazananların adaleti” olarak adlandırılmakta ve eleştirilmektedir⁴².

³⁸ **Şen, Ersan** (2009), Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1. Baskı, Seçkin, s. 20.

³⁹ **Tezcan/Erdem/Önok** (2019), s. 302.

⁴⁰ **Tezcan/Erdem/Önok** (2019), s. 302.

⁴¹ **Aybay**, s. 84.

⁴² **Yenisey**, s. 8.

Nürnberg sürecine ilişkin ileri sürülen en önemli eleştiri, bu yargılamaların ceza hukukunun evrensel hukuk ilkeleri olarak kabul edilen “suçta kanunilik”⁴³ ve “doğal hâkim”⁴⁴ ilkelerinin açık bir şekilde ihlal etmesidir. Nürnberg yargılamaları ile yargılanan sanıkların işlediği iddia edilen suçlar ne denli ağır ve insanlık dışı kabul edilirse edilsin, yöneltilen suçlamalar ne kadar güçlü kanıtlara dayandırılrsa dayandırılсын yapılan yargılamalarda bu ilkelerin ihlal edilmesi olağan kabul edilemez⁴⁵. Kanunilik ilkesi açısından ele alacak olursak, Nürnberg Statüsünün altıncı maddesinde yargı yetkisine giren fiiller sayılmıştır. Ancak mahkemenin yargı yetkisine giren fiiller, işlendikten sonra suç olarak ihdas edilmiştir. Zira bu fiillerin işlendiği sırada bu fiilleri açıkça suç olarak kabul eden herhangi bir uluslararası hukuk kuralı mevcut değildi⁴⁶.

Kanunilik ilkesi açısından yargılamalar devam ederken yöneltilen eleştiri ve itirazlar, mahkeme tarafından çok basit bir temele dayandırılarak bertaraf edilmiştir. Buna göre, o zamana kadar düzenlenen mevcut uluslararası anlaşmalar ve diğer uluslararası belgelerdeki tüm yasaklara rağmen başka devletlere saldıran kişilerin cezalandırılmasının adil olmayacağını ileri sürmek haksızlık teşkil ederdi. Bu sebeple, sanıkların cezalandırılmasının daha adil olacağı ileri sürülmüştür. Mahkemece, kanunilik ilkesi pozitivist yaklaşımdan ziyade, amaçsal yorum yöntemi doğrultusunda değerlendirilmiştir⁴⁷.

Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri, doğal hâkim ilkesi bakımından da çok fazla eleştirilmişlerdir. Çünkü işlendiği ileri sürülen suçların, oluştuğu tarihlerden sonra kurulmuş mahkemelerin, doğal hâkim ilkesine uygun kabul edilmesi mümkün değildir. Bu mahkemeler, sadece o fiilleri yargılamak amacıyla kurulmuş olağanüstü nitelikte mahkemelerdir⁴⁸.

⁴³ Suçta kanunilik ilkesi ile ceza hukukunda devletin bireye karşı keyfî muamelelerde bulunmasının önlenmesi amaçlanmıştır. Suçta kanunilik ilkesi gereğince, kanunun açıkça suç saymadığı bir fiilden dolayı kimseye ceza verilemez ve kanunun açıkça cezayı arttırıcı bir neden olarak öngörmediği bir husustan dolayı da kimsenin cezası arttırılamaz. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Özgenç, İzzet** (2016) Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 12. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 107.

⁴⁴ Doğal hâkim ilkesi, bir uyuşmazlıkta görevli ve yetkili mahkemenin henüz uyuşmazlık ortaya çıkmadan önce kanunla belirlenmiş olması gerekliliğini ifade etmektedir. Yargılama hukukunun temel bir ilkesi olan doğal hâkim ilkesi ile uyuşmazlık doğduktan sonra söz konusu uyuşmazlığı çözüme kavuşturmakla görevli ve yetkili mahkeme kurulması engellenmek istenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Özbudun, Ergun** (2012) Türk Anayasa Hukuku, Gözden geçirilmiş 13. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 133.

⁴⁵ **Aybay**, s. 85.

⁴⁶ **Tezcan/Erdem/Önok** (2019), s. 305.

⁴⁷ **Tezcan/Erdem/Önok** (2019), s. 306.

⁴⁸ **Aybay**, s. 84.

Bunların yanı sıra genel anlamda Nürnberg yargılamaları, sanıklara savunma hakkı verilmemesi, tanık dinleme yoluna gitmemesi, iddia ve savunmanın eşitliği anlamına gelen silahların eşitliğini sağlamaması, siyasi gerekçeler ve siyasi çıkarlarla kişilerin yargılanması konuları bakımından da sıklıkla eleştirilmektedir⁴⁹.

Bütün bunlara rağmen, “yaşam hakkı”, “eşitlik”, “adil yargılanma”, “suçta ve cezada kanunilik” gibi evrensel ilkeler, insanlık tarihi bakımından sancılı dönemler sonucunda kazanılmış ve bu değerlerin kazanılması mücadelesinde birçok insan haksız muameleye maruz kalmıştır. Nürnberg ve Tokyo yargılamalarında adaletsiz uygulamalar söz konusu olmuş ise de, bu mahkemeler insanlığın bugün sahip olduğu değerlerde önemli bir adım olarak kabul edilmelidir⁵⁰.

Savaş ve benzeri suçları işleyen Nazi üyelerini yargılama amacıyla kurulan Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından yapılan yargılamalarda, uluslararası hukukun kişilerinin yalnızca devletler olabileceği, gerçek kişilerin uluslararası suçları oluşturan eylemlerinin “üslerince verilmiş buyrukların” yerine getirilmesi niteliğinde olduğu ve bunları “devlet görevi” olarak yerine getirdikleri, dolayısıyla bu eylemleri gerçekleştiren gerçek kişilerin değil devletlerin sorumlu tutulması gerektiği savunmalarına karşın iki önemli saptama yapılmıştır: Bunlardan ilki uluslararası hukuka karşı işlenen suçlar soyut varlıklarca değil, insanlar tarafından işlenir. İkincisi ise, uluslararası hukuk kurallarının uygulanabilmesinin tek yolu, bu suçları işleyen gerçek kişileri cezalandırmaktır⁵¹.

Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinin, “*ad hoc*” mahkeme özelliği taşımalarıyla beraber, daimi nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesi kurma yolunda önemli bir dönüm noktası oldukları söylenebilir⁵². Sonuç olarak Nürnberg yargılamalarının, birçok uluslararası hukuk ilkesini ihlal etmekle birlikte, uluslararası ceza hukukunun gelişimi açısından yeni bir çıkış açtığı ve ağır insan haklarının ihlalleri faillerinin yargılanmasını sağlayarak cezalandırdığı bir gerçektir⁵³.

⁴⁹ Duran, s. 37.

⁵⁰ Şen, s. 22.

⁵¹ Aybay, s. 69.

⁵² Töngür, Ali Rıza (2005) Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku, 1. Baskı, İstanbul, Kazancı, s. 7.

⁵³ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 307.

Nürnberg yargılamalarında, henüz o tarihte tanımı yapılmamış ve gerek uluslararası gerekse ceza hukuku literatürüne girmemiş “soykırım suçu” bağlamında yargılama yapılmamıştır. Zira soykırım suçu ilk kez Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1948 yılında kabul edilerek, 12.01.1951 tarihinde yürürlüğe giren “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi” ile tanımlanmıştır. Bu sözleşme ile soykırım suçunu oluşturan hukuka aykırı fiiller soykırım olarak nitelendirilmiş ve ceza hukuku kapsamına girmiştir. Bu doğrultuda “suçta kanunilik” ilkesi gereğince, ancak bu tarihten sonra işlenen fiillerin soykırım suçu olarak değerlendirilmesi mümkündür. Buna rağmen Nürnberg yargılamalarında soykırım suçunun tanımı yapılmış olsa idi, yargılanan sanıkların soykırım suçundan da cezalandırılması söz konusu olurdu. Çünkü Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinde, daha önce tanımı yapılmamış insanlığa karşı suçlar, barışa karşı suçlar ve savaş suçları bakımından yargılama yapılarak suçta kanunilik ilkesi dikkate alınmamıştır⁵⁴.

2.2.5. Birleşmiş Milletler Tarafından Kurulan Ad Hoc Mahkemeler

Daimi nitelikte uluslararası ceza mahkemesi kurulması sürecinde yaşanan son gelişme, 1993 ve 1994 yıllarında birbiri ardına kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesidir. Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemelerinin, İkinci Dünya Savaşından sonra savaşı kazanan devletler tarafından kurulmuş olmalarına karşılık, Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri, Birleşmiş Milletler tarafından *ad hoc* mahkeme olarak kurulmuştur⁵⁵. Birleşmiş Milletler Anlaşmasının VII. Bölümü (39-51. maddeleri) kapsamında kurulan Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kuruluşlarının hukuki dayanağı konusunda tartışma söz konusu olmuştur. Bu mahkemelerin kuruluşunun hukuki dayanağı için Anlaşmanın VII. Bölümünde yer alan, “barışın tehdidi, bozulması ve saldırı durumunda alınacak önlemler konusundaki yetkilere” atıfta bulunulmasına karşılık bu bölümde yer alan hükümlerde, Güvenlik Konseyine uluslararası ceza mahkemesi kurma konusunda herhangi bir yetki verilmemesi eleştirilen konuların başında gelmektedir⁵⁶.

⁵⁴ Şen, s. 21.

⁵⁵ Uygun, Sevim (2016), “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisi”, (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19.

⁵⁶ Beyazıt, s. 30.

2.2.5.1. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılmasının ardından dünya siyasetinde iki kutuplu gerilim politikasına dayanan gelişmelerden çok uluslu bir devlet olan Yugoslavya olumsuz yönde etkilenmiştir. Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesiyle, Sırp tarafı tarafından etnik temizlik uygulamasına başlanmış, Boşnak halka yapılan insanlık dışı muameleler dünya kamuoyunun da dikkatini çekmiş ve sorumluların cezalandırılmasına yönelik fikirler ortaya atılmıştır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de bu süreçte birtakım kararlar alarak Yugoslavya topraklarında devam eden çatışmanın uluslararası güvenliği ve dünya barışını tehdit ettiğini vurgulamış ve ardından uluslararası hukuk kurallarını ihlal edenlerin cezai yönden kişisel sorumlulukları olduğu belirtilerek uluslararası hukuk ihlallerinin tespiti için özel bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Nitekim 22 Şubat 1993 tarih ve 808 sayılı karar ile Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından hazırlanan ve Uluslararası Ceza Mahkemesi statüsünü de içeren rapor kabul edilerek Yugoslavya'da uluslararası hukuk ihlallerini gerçekleştirenlerin adalet önünde hesap vermesini sağlamak amacıyla uluslararası bir mahkeme kurulmasına karar verilmiştir. Nihayet Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 25 Mayıs 1993 tarih ve 827 sayılı kararıyla söz konusu rapora atıfta bulunularak ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin VII. bölümüne dayanarak Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü⁵⁷ kabul edilmiş, böylece Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi fiilen kurulmuştur⁵⁸.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararının ekini oluşturan Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsüne göre, Mahkeme, Yugoslavya'da 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren başlayan ve o tarihe kadar yaşanan gelişmeler ile insanlığa karşı suç oluşturduğu kabul edilen kasıtlı öldürme, işkence ve ırza geçme gibi eylemleri kapsayan savaş suçlarını yargılamada yetkili kılınmıştır⁵⁹.

Mahkemenin kurulması ile birlikte, İkinci Dünya Savaşından sonra savaş suçlularının uluslararası düzeyde yargılanması hususunda önemli bir aşamaya geçilmiştir. Şöyle ki, bu mahkeme, Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemelerinden farklı olarak suçların

⁵⁷ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (EYUCM Statüsü) için bkz. <http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf>, s.e.t. 29.12.2020.

⁵⁸ Duran, s. 49.

⁵⁹ Aslan, Yasin (2017), Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara, Bilge Yayınevi, s. 25.

işlenmeye devam ettiği sırada kurulmuştur. Ancak bu duruma rağmen yetkisine giren suçların işlenmesinden sonra kurulduğu için olağanüstü nitelikte ve yargı yetkisinde sadece belirli suç tipleri olduğundan özel niteliktedir. Bu sebeple aralarında Yugoslavya eski Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in de bulunduğu tüm sanıklar, başta mahkemenin yetkisi, tabii hâkim güvencesi ve kanunilik ilkesi olmak üzere birçok ilkenin ihlal edildiği gerekçesiyle mahkemeye itiraz etmişlerdir⁶⁰.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde, kurulduğu tarihten yargılama faaliyetine son vererek kapılarını kapattığı Aralık 2017 tarihine kadar 161 sanık hakkında iddianame düzenlenmiş, bunlardan 145'i hakkında karar verilmiştir. Yargılaması biten 145 kişiden ise, 90 sanık hakkında mahkûmiyet, 19 sanık hakkında ise beraat kararı verilmiş, 20 kişiye açılan dava geri çekilmiş, yargılama sırasında 4 bin 650 tanık dinlendiği ve 16 kişinin öldüğü tespit edilmiştir⁶¹.

Sonuç olarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin daimi nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesi kurma fikrini güçlendirdiği ve Ruanda için kurulacak olan uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Kurulduğu tarihten itibaren pek çok eleştiriye maruz kalsa da, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün, uluslararası suçlar bakımından devlet başkanlarının yargılanma muafiyetini kaldırması ve cinsel suçları da yargı yetkisine dâhil etmesi bu mahkemenin uluslararası adaleti sağlama konusunda önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir⁶².

2.2.5.2. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

Dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Ruanda'da, iki kabile (Hutular ve Tutsiler) arasında çıkan ve Amerika Birleşik Devletleri ile bazı Avrupa ülkeleri tarafından da dolaylı olarak desteklenen iç savaşta çoğunluğunu Tutsilerin oluşturduğu bir milyona yakın savunmasız insan öldürülmüştür⁶³.

⁶⁰ Şen, s. 24.

⁶¹ Söz konusu rakamsal veriler için bkz. <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42451115>>, s.e.t. 29.12.2020.

⁶² Deniz, Bulut Çağlar (2019), "Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Konu Bakımından Yargı Yetkisinin İncelenmesi", (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 26.

⁶³ Aybay, s. 105.

Birleşmiş Milletler, yaşanan katliamların en yoğun olduğu dönemde, barışı korumak amacıyla Ruanda'da bulunan Birleşmiş Milletler askerlerine, "size saldırı olmadıkça, müdahale etmeyin" emrini vererek pasif bir duruş sergilemiş ve eleştirilmiştir⁶⁴.

Modern uluslararası mahkemelerden biri olarak kabul edilen Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi de, bu katliamın sorumlularının yargılanması amacıyla ve her ne kadar mahkemenin kuruluş aşamasında çeşitli gerekçelerle olumsuz oy kullanmış ise de Ruanda Hükümeti'nin talebi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 8 Kasım 1994 tarihli, 955 sayılı kararı ile kurulmuştur⁶⁵.

1 Ocak 1994 ve 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Ruanda topraklarında Hutular ile Tutsiler ve Ruanda'ya komşu ülkelerde yaşayan Ruanda vatandaşları tarafından gerçekleştirilen soykırım eylemlerini soruşturmak ve kovuşturmak için kurulan bu mahkeme ile Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi arasında model alma ilişkisinin yanı sıra bu iki mahkeme arasında birçok yapısal benzerlik de bulunmaktadır⁶⁶. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi de, olağanüstü nitelikte ve özel olarak belli suçları yargılamak amacıyla kurulmuş *ad hoc* bir mahkemedir.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Statüsü incelendiğinde⁶⁷, mahkeme kuruluşunun yasal dayanağının, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde olduğu gibi Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin VII. bölümüne dayandırıldığı, Mahkemenin yargı yetkisinde olan suçların soykırım, insanlığa karşı suçlar ve Cenevre Sözleşmelerine ile buna bağlı ek protokollere aykırı davranışlar olarak belirlendiği görülmektedir⁶⁸.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin, yargılama faaliyeti kapsamında 93 kişi hakkında iddianame düzenlenmiş, davalar sonunda 14 sanık beraat etmiş, 62 sanığın ise mahkûmiyetine karara verilmiştir.

⁶⁴ Çelik, Cemil (2016) "Birleşmiş Milletler Yargısı ve Ruanda Mahkemesi", Kamu Hukuku Arşivi, C: 9, S: 1, s. 35.

⁶⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 8 Kasım 1994 tarihli, 955 sayılı kararı için bkz. <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/941108_res955_en.pdf>, s.e.t. 29/12/2020.

⁶⁶ Şen, s. 27.

⁶⁷ Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü için bkz. <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf>, s.e.t. 29/12/2020.

⁶⁸ Duran, s. 60.

Ruanda'da yaşanan iç savaş uluslararası nitelikte olmayan bir iç savaştır. Bu sebeple Ruanda Statüsü'nde, savaş suçları bağlamında özel bir düzenleme yapılmamış, Cenevre Sözleşmeleri ile buna bağlı ek protokollere aykırılık bağımsız bir suç türü olarak hükme bağlanmıştır. Böylelikle, uluslararası hukukta ilk kez, uluslararası nitelikte olmayan bir iç savaş esnasında gerçekleşen insanlık dışı eylemler savaş suçu olarak değerlendirilmiştir⁶⁹.

Ruanda Mahkemesi, yönetsel, siyasi, mali güçlükler nedeniyle yavaş çalışmak zorunda kalmış ise de üzerine düşen görevi yerine getirdiği ve nispeten başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim soykırıma liderlik yapan birçok askeri ve sivil kişi yargılanmış ve mahkûm edilmiştir. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin en önemli özelliklerinden biri, tarihte ilk kez soykırım suçunu işleyen bir kişi (Jean Paul Akayesu) mahkûm edilmiş, bu davada ilk defa bir uluslararası mahkeme, 1948 Soykırım Sözleşmesi bağlamında soykırım tanımını yorumlamıştır. Kambanda Davası ise, bir devlet başkanının soykırım suçundan mahkûm edildiği ilk dava olmuştur⁷⁰.

Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemelerinin aksine, uluslararası barış ve güvenliğin yeniden sağlanması ve korunması amacıyla uluslararası toplum adına kurulmuştur. Bu bakımdan, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri, uluslararası ceza hukukunu ihlal eden kişilerin yargılanmalarının temini için uluslararası hukuk kurallarına uyularak kurulan uluslararası ceza mahkemeleri olarak kabul edilmektedir⁷¹.

Sonuç olarak; Birleşmiş Milleler tarafından kurulan *ad hoc* mahkemeler, geçici olmaları ve tabii hâkim güvencesi ile suçta ve cezada kanunilik ilkesini sağlamamaları nedeniyle sürekli eleştirilmişler de, uluslararası ceza hukukuna birçok olumlu katkıları olmuştur. Soykırımın, savaş suçları ve insanlığa karşı suçların, kim tarafından işlendiğine bakılmaksızın kabul edilemez olduğu ortaya koyulmuştur. Bu mahkemeler ile birlikte, sanıklara isnat edilen suç ne derece ağır olursa olsun yargılamaların usul hükümlerine ve sanık haklarına saygı gösterilerek tarafsız ve adil gerçekleşmesi, uluslararası ceza hukuku anlamında yaşanan bir başka olumlu sonuçtur. Ayrıca yargılamaların adil olması, Eski

⁶⁹ **Orhan, Önder** (2006) Birleşmiş Milletler Ruanda İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ankara, Bilge Yayıncılık, s. 36.

⁷⁰ **Aybay**, s.106.

⁷¹ **Aksar, Yusuf** (2003) Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Ceza Usul Hukuku, Ankara, Yetkin, s. 20.

Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerini, Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinden ayıran bir özellik olmuştur⁷².

Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla uluslararası hukuku ihlal edenlerin bireysel ceza sorumluluklarını tesis etmeleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak en önemli husus bu mahkemelerin daimi nitelikte Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasını kolaylaştırmalarıdır⁷³.

2.3. Uluslararası Ceza Mahkemesi

2.3.1. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu

Ceza hukuku esasında, toplumsal düzenin ve barışın sağlanmasını amaçlayan emir ve yasaklar ile bu emir ve yasaklara uyulmaması halinde uymayanlara yaptırım uygulanmasını sağlayan kurallar bütünüdür. Bir başka deyişle, ceza hukuku, kişilerin hak ve özgürlüklerinin sınırlarını belirleyen hukuk dalıdır⁷⁴. Uluslararası hukukun en temel amaçlarından biri, devletlerin uluslararası sorumluluğunun yanı sıra, kişilerin de bireysel olarak cezai yönden sorumlu tutulabilmeleri ve uluslararası topluma karşı işledikleri suçlar nedeniyle cezalandırılmalarının sağlanmasıdır. Bu düşünce aslında uluslararası hukukta oldukça yenidir. Zira tarihte yaşanan katliamların en önemli sebebi, bu katliamların sorumlularını yargılayarak cezalandırabilecek etkin bir mekanizmanın bulunmamasıdır.

Uluslararası hukukta savaş suçlarını yasaklayan birçok düzenleme bulunmasına rağmen, bu hususta eksikliği duyulan en önemli husus, bu suçları işleyen kişileri yargılayacak bir sistemin varlığıdır. Günümüze kadar kurulan daimi nitelikte uluslararası yargı organlarından gerek Uluslararası Adalet Divanı, gerekse Uluslararası Sürekli Adalet Divanı ile Sürekli Hakemlik Divanı sadece devletler üzerinde yargı yetkisini haizdi. İnsan hakları ihlallerini ele alan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, başvuru üzerine, gerçek kişilerin korunması amacını taşıyan⁷⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal edenleri

⁷² **Duran**, s. 63.

⁷³ **İlbeği**, s. 31.

⁷⁴ **Şen**, 31.

⁷⁵ **Bozkurt/Erdal/Poyraz**, s. 173.

yargılasa da, yalnızca devletler aleyhine karar vermekte, bireyleri yargılama ve cezalandırma yetkisine sahip değildir⁷⁶.

Uluslararası ceza hukuku alanında, daimi nitelikte Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluşuna kadar oluşturulan tüm geçici mahkemelere getirilen en temel eleştirilerden biri, evrensel adalet kavramının bir sonucu olarak yapılan yargılamalarda suça ve faile bakılmaksızın ceza hukukunun en temel ilkelerinin uygulanmamasıdır. Adaletin gerçekleşmesi için zorunlu olan bu ilkenin önemi, Nürnberg Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından vurgulanmış ancak savaş suçlularının cezasız kalmasının da adaleti zedeleyeceği belirtilmiştir⁷⁷.

Yukarıda değindiğimiz Nürnberg, Tokyo, Eski Yugoslavya ve Ruanda yargılamaları da, uluslararası toplumdaki siyasal iradeye bağlı kalmaları sebebiyle, uluslararası suçların soruşturulmasının ve kovuşturulmasının daha objektif ve süreklilik arz etmesi gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Uluslararası suçlara ilişkin daimi nitelikte bir yargı sisteminin oluşturulması ihtiyacı, özellikle üst düzey askeri veya siyasi kişiler tarafından işlenen suçların yargılanmasında ve bu kişilerin cezalandırılmasında yaşanan güçlükten doğmuştur. Aslında bu ihtiyaç, uluslararası suçların işlenmesi nedeni ile toplum hayatının katlanılamaz düzeyde değişmesinden kaynaklanan olumsuz etkiye de bağlanabilir⁷⁸. Ayrıca daimi nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesinin varlığı, hem potansiyel suçluların gözlerini korkutarak caydırıcı olacak, hem de *ad hoc* mahkemelere getirilen eleştirileri bertaraf edecektir⁷⁹. Bu gerekçeler ile, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, Birleşmiş Milletler, bir taraftan savaş suçları ile ilgili kodifikasyon çalışmalarına başlamış, diğer taraftan da daimi bir uluslararası mahkeme kurma düşüncesi üzerinde çaba sarf etmiştir⁸⁰.

Uluslararası bir ceza mahkemesi kurma yolundaki çalışmaların nihayetinde, 1989 yılına gelindiğinde uluslararası uyuşturucu trafiğinin artması nedeniyle bu konunun gündeme alındığı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Trinidad ve Tobago, sorunla

⁷⁶ **Sur, Melda** (2015) Uluslararası Hukukun Esasları, 9. Baskı, İstanbul, Beta, s.299.

⁷⁷ **Ulusoy, Orçun** (2008) Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1. Baskı, İzmir, İnsan Hakları Gündemi Derneği, s.12.

⁷⁸ **Poyraz, Yasin/ Önen, Ömer Vehip** (2018) "Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü" Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, C: 4, S: 2019/1, s. 194.

⁷⁹ **Avcı, Gökmen** (2012) "Uluslararası Ceza Mahkemesi" (Yüksek Lisans), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 31.

⁸⁰ **Aslan**, s. 27.

uğraşabilecek bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasını önermiş, Genel Kurul da, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nu, uluslararası uyuşturucu kaçakçılığı suçlularını yargılamaya yetkili bir mahkemenin kurulmasına ilişkin bir rapor hazırlaması için görevlendirmiştir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu, bu konudaki raporunu tamamlayarak 1990 yılında sunmuş ve raporda, kurulacak olan mahkemenin yetkisinin yalnızca uyuşturucu ticareti ile sınırlı kalmaması gerektiği belirtilerek kapsamlı bir bakış açısı ortaya koyulmuştur. Bu düşünce, Genel Kurul tarafından da kabul görmüş ve Uluslararası Hukuk Komisyonundan çalışmalarına devam etmesi istenmiştir. Uluslararası Hukuk Komisyonu, Uluslararası Ceza Mahkemesi taslak statüsünü ve bu statüyü içeren raporunu hazırlayarak 1994 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunmuş ve olumlu karşılanmıştır. 1994 tarihli bu statü metni, 1998 yılında Roma Konferansı’nda kabul edilen sözleşmenin temelini oluşturmuştur⁸¹. Uluslararası Hukuk Komisyonunca hazırlanan taslak statüde, bugün Roma Statüsü’nde yer almayan uyuşturucu suçları ve terörizme ilişkin liste halinde bazı suçlar da yer almaktaydı⁸².

Bu gelişmelerin ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1994 yılında uluslararası ceza mahkemesi kurma çalışmaları kapsamında, özel bir komite kurulmasına karar vermiş, bu komitenin çalışmaları neticesinde ise uluslararası ceza mahkemesinin kurulması amacıyla Hazırlık Komitesi adını alan ikinci bir komite oluşturulmuştur. Bu komitenin amacı, Uluslararası Hukuk Komisyonunun hazırladığı taslak metni esas alarak, tüm görüşleri ve devletler arasındaki anlaşmazlıkları değerlendirerek uluslararası ceza mahkemesi sözleşmesi taslağını hazırlamaktır⁸³. Hazırlık Komitesi çalışmalarını her ne kadar Birleşmiş Milletlerin gözetimi ve denetimi altında sürdürse de, asıl amaç Birleşmiş Milletler ile ilişkisi olan ancak ondan bağımsız yeni bir uluslararası nitelikte kuruluş oluşturmaktır⁸⁴.

Hazırlık Komitesi, beklenenden çok daha etkili, kararlı ve hızlı bir çalışma temposu ile 1996 ve 1997 yılları arasında toplam beş kez toplanmış, nihayet 1998 yılının Mart ve Nisan aylarında yapılan toplantılar sonucunda taslak metin hazırlanmıştır. Birleşmiş

⁸¹ **Beyazıt**, s. 36.

⁸² **Kul, Muhammed Celal** (2016) Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Tecavüz (Saldırı) Suçu, 1. Baskı, İstanbul, Oniki Levha Yayınları, s. 11.

⁸³ **Duran**, s. 66.

⁸⁴ **Beyazıt**, s. 38.

Milletler Genel Kurulu da, bu taslak metni görüşmek ve kabul etmek amacıyla 15/06/1998–17/07/1998 tarihleri arasında gerçekleştirilecek bir uluslararası konferans düzenlenmesine karar vermiştir⁸⁵.

Uzun yıllar süren çalışmaların ardından, daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması amacıyla toplanan Roma Diplomatik Konferansı, yüz altmış ülke temsilcilerinin katılımı ve iki yüz otuz altı hükümet dışı örgüt ile otuz üç uluslararası kuruluşun yakın takibi altında toplanmıştır.

Konferans sonucunda, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, yedi ret ve yirmi bir çekimser oya karşılık yüz yirmi kabul oyuyla, beklenenin aksine ezici bir çoğunlukla 17 Temmuz 1998’de kabul edilmiştir⁸⁶. Roma Statüsü, gerekli olan 60 ülkenin onayının⁸⁷ alınmasının ardından Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 11 Mart 2003 tarihinde La Haye’de faaliyetlerine başlamıştır⁸⁸.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, yalnızca gerçek kişiler üzerinde uluslararası toplumu derinden sarsan çok ağır suçlar bakımından yargılama yetkisine sahiptir. Uluslararası toplum, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü ile Mahkemenin yargı yetkisinde bulunan soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş ve saldırı suçlarını işleyen kişilerin, bir uluslararası ceza mahkemesi tarafından yargılanmaları yönündeki istek ve iradesini ortaya koymuştur⁸⁹.

Roma Statüsü’nün 122. maddesine göre, devletlerin Statü’yü imzalarken çekince koymaları yasaktır. Ancak bu kuralın istisnasını 124. maddedeki durum oluşturmaktadır. Söz konusu maddeye göre, bir devlet Statü’ye taraf olurken bildirimde bulunarak Statü’nün kendisi için yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl boyunca kendi vatandaşları tarafından

⁸⁵ İlbeği, s. 33.

⁸⁶ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 336.

⁸⁷ Roma Statüsü’nün 126. maddesine göre, statünün yürürlüğe girme süreci altmış devletin bu statüyü onaylamasından sonra işleyecektir. Zira altmışıncı onay belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne verilmesini takip eden altmış günden sonraki ilk gün Statü’nün yürürlüğe gireceği belirtilmişti. Bu süreç 1 Temmuz 2002’de tamamlanmış ve Roma Statüsü bu tarihte yürürlüğe girmiştir.

⁸⁸ Roma Statüsü, 31 Aralık 2000 tarihine kadar Statü’ye taraf olmak isteyen devletlerin imzalarına açık tutulmuştur. Bu tarihe kadar Statüye dâhil olacak devletler, sözleşmeye çekince koymak suretiyle taraf olabileceklerdi. Bu tarihten sonra ise ancak “katılma” yolu ile sözleşmeye dâhil olabileceklerdir.

⁸⁹ Aksar (2015), s. 150.

ya da kendi ülkesinde işlenen fiiller açısından Uluslararası Ceza Mahkemesinin savaş suçları konusundaki yargı yetkisini kabul etmediğini ilan edebilecektir⁹⁰.

Daimi bir uluslararası ceza yargılama sistemi kurulması yönünde devletlerin en önemli çekincelerinden biri, kendi egemenliklerinin çiğnenme ihtimali olmuştur. Ancak Uluslararası Ceza Mahkemesinin, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerine göre en önemli yapısal farkı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Roma Statüsü'nün birinci maddesinde yer alan ve ulusal mahkemelerin önceliğine dayanan tamamlayıcılık prensibine göre, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, ulusal ceza yargılamasının tamamlayıcısı olarak görev yapacağı benimsenmiştir. Bir başka ifadeyle, ulusal ceza yargısının yetkisi öncelikli, uluslararası ceza yargısının yetkisi ise ikinci ve tamamlayıcı niteliktedir⁹¹. Tamamlayıcılık ilkesi ile ulusal adli makamlara öncelik tanınması ve böylelikle devletlerin egemenlik hakları yönünden dengenin sağlanması, Roma Statüsünün çok sayıda devlet tarafından kabul görmesini sağlamıştır.

Tamamlayıcılık ilkesinin hangi durumlarda devreye gireceği Statünün 17. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre katılımcı devletin adli makamlarının soruşturma veya kovuşturma yapmaya isteksiz olması ya da buna muktedir olmaması veya soruşturmanın ardından fail hakkında yargılamaya gerek olmadığına karar vermesi durumunda tamamlayıcılık ilkesi gündeme gelecek ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin yetkisi doğacaktır. Tamamlayıcılık ilkesinin katılımcı devletler üzerindeki en önemli etkisi, devletlerin içişlerine karışılmasına engel olmak için yargılama standartlarını geliştirmeye zorlanmasıdır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, uluslararası teamülün kodifikasyonundan çok daha kapsamlıdır. Statü ile hem yeni bir uluslararası örgüt kurulmuş, hem de uluslararası toplumun uymak zorunda olduğu kurallar oluşturularak yeni bir hukuk düzeni kurulmuştur. Bu nedenle, Roma Konferansının bir tür yasama faaliyetini yerine getirdiği söylenebilir. Gerçekten daha önce dağınık metinlerde yar alan statü kapsamındaki suçlar, suçta ve cezada kanunilik ilkesinin gerektirdiği kesinlik ve açıklıkla tespit edilmiştir⁹².

⁹⁰ **Turhan, Faruk** (2007) *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisi*. İçinde: Yenisey, F.(Editör) *Uluslararası Ceza Divanı*, İstanbul, Arıkan Yayınevi, s. 126.

⁹¹ **Telli, Kutlay** (2015) *Cezasızlık Olgusuna Karşı Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Birinci Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, s.32.

⁹² **Aslan**, s. 54.

2.3.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi Karşısında Türkiye'nin Tutumu

Genel olarak Türkiye, uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları konusunda yapılan düzenlemelere yönelik taraf olma yönünde iradesini ortaya koymakta ve bu konularda açılımlar yapmaktadır. Bununla beraber Türkiye, bazı politik endişeler ile özellikle uluslararası mahkemelere yönelik çekingen tavır sergilemektedir. Ancak bu tutum, tamamen politik ortamdaki gelişmelerden kaynaklanan endişelere dayanmaktadır ve söz konusu düzenleme ile mahkemelerin amacına ilişkin değildir⁹³.

Roma Konferansına Mehmet Güney Başkanlığında yedi kişiden oluşan bir heyet⁹⁴ ile katılan Türkiye, Roma Statüsüne çekimser kalan devletlerden biridir ve halen de Statü'yü imzalamamıştır. Ancak Roma Konferansı'nda, Türkiye'yi temsil eden heyetin başkanı, uluslararası toplumu kaygılandıran en ciddi suçların faillerini adalet önüne çıkarmayı amaçlayan tarafsız bir mahkemenin ihdas edilmesi fikrini başından beri desteklediğini bildirmiştir⁹⁵.

Daimi bir uluslararası ceza mahkemesi fikri, Türkiye tarafından desteklense de Türkiye, Statüdeki düzenlemelerin bir kısmının yetersiz olması nedeniyle imzalamaktan kaçınmıştır. Türkiye'nin çekinme sebeplerinin, Mahkemenin yetkisine giren suçlar arasında uyuşturucu madde ve terör suçlarının bulunmaması, saldırı ve insanlığa karşı suçların tanımı konusunda ceza hukukunda tam bir kesinliğin bulunmaması, bir devletin bir başka devletteki terör faaliyetlerini desteklemesi gibi bir tutum içerisinde bulunması gibi bir durumun değerlendirilmemesi ve dava açma hususunda liberal bir sistemin benimsenmiş olması olarak sıralanabileceği belirtilmiştir⁹⁶. Ayrıca Türkiye'nin bu konudaki tereddütlerinin bir kısmı siyasi endişelere dayanmaktadır. Özellikle, Kıbrıs, Kuzey Irak ve terör örgütleri ile mücadele gibi hassas ve önemli konularda, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, siyasi bir baskı aracı olarak öne sürülme ihtimali daha temkinli adımlar atılmasını zorunlu kılmıştır.

⁹³ Bayilhoğlu, Uğur (2007) "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 56, S: 1, s. 62.

⁹⁴ Çetin, Müge (2010) "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu", Ankara Barosu Dergisi, C: 68, S: 3, s. 356.

⁹⁵ Tarhanlı, Turgut (2001) "Uluslararası Suçlar ve İnsan Hakları", Toplum ve Bilim Dergisi, S: 87, s. 98.

⁹⁶ Tarhanlı, s. 80.

Türkiye, Roma Konferansında, terör suçlarının Statüye dâhil edilerek Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisine girmesi için yoğun çaba sarf etmiş ve beraberindeki ülkelerle yaptığı teklifte Statüde, Mahkemenin yargı yetkisine giren suçların sayıldığı 5. maddeye (d) ve (e) fıkraları eklenerek terör ve uyuşturucu suçlarının eklenmesini istemiştir. Bu itibarla Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisini genişletmek istediği ifade edilmiştir. Ancak Konferansta ne uyuşturucu ne de terör suçları Statü kapsamına alınmamıştır. Bu duruma gerekçe olarak ise, bu suçlarla ilgili yapılacak soruşturmalarda doğası gereği ulusal soruşturmalara daha uygun olduğu ve terörizmin genel kabul görececek bir tanımının yapılmasının güçlüğü gösterilmiştir. Gerçekten de terörizm, görünümü ve amaçları, değişen doğası nedeniyle tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Bu nedenle uluslararası toplum, terörizmin genel kabul gören bir tanımına ulaşamamıştır. Ancak bu durumun terörizmin tanımlanamaz nitelikte olduğu anlamına gelmeyeceği, terörizmin siyasi, hukuki, sosyal ve felsefi yönleri sahip karmaşık ve sübjektif nitelikte olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Nitekim devletler, sahip oldukları farklı siyasi görüşler ve politik önceliklerle terörizm kavramına ilişkin yapılacak bir tanımlama ile kendilerine bir sınırlandırma getirilmesini istememektedirler⁹⁷. Bu itibarla, Türkiye'nin, terör suçlarını Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisine dâhil etme çabasını anlamak zor olabilir. Nitekim özellikle PKK⁹⁸ terör örgütüne birçok devlet tarafından verilen destek ya da sempati durumunu Türkiye yakın tarihinde yaşamıştır. Bu noktada Türkiye'nin, aleyhine terörist faaliyetlerde bulunan terör örgütü üyelerinin bazı devletler tarafından yargılanmaması ve iade edilmemesi nedenleriyle böyle bir çaba sarf etmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak bu yöndeki tutumun çok isabetli sonuçlar doğurmayacağı açıktır. Zira terör örgütü üyesinin, Türkiye aleyhine işlediği bir terör eyleminden dolayı Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanması, konunun uluslararası platforma taşınarak Türkiye'nin terör örgütüne karşı tutumunun irdelenmesi ve konunun uluslararası gündeme taşınması riskini taşımaktadır⁹⁹.

Türkiye'nin Roma Statüsüne taraf olmamasındaki en önemli etkenlerden biri, bölücü terör örgütünün ülkemize yönelik silahlı mücadelesinin ciddi bir tehlike olarak değerlendirilmesidir. Roma Statüsü'nün 8'inci maddesine göre, bir devletin toprakları

⁹⁷ **Topal, Ahmet Hamdi** (2005) "Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", Uluslararası Hukuk ve Politika, C: 1, S: 3, s. 85.

⁹⁸ 1984 yılında kurulan PKK bir terör örgütüdür. Avrupa ülkelerinin çoğu, Amerika, Kanada ve Avustralya gibi birçok örgütün terör örgütü listesinde yer almaktadır. Avrupa Birliği de PKK'yı 2004 yılında terör örgütü olarak tanımıştır. Ayrıca, NATO'nun çeşitli belge ve açıklamalarında, PKK'ya terör örgütü olarak atıfta bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <<https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa>>, s.e.t. 20.03.2022.

⁹⁹ **Bayilloğlu** (2007) s. 64.

üzerinde hükümet kurumları ile organize silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalar ve çatışmalar sırasında işlenen savaş suçları Mahkemenin yargı yetkisine girmektedir. Bölücü terör örgütüne karşı yürütülen mücadelede yaşanacak insan hakları ihlallerine ilişkin iddiaların bir taraftan bireysel başvuru yolu ile Türkiye'ye karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine götürülmesi mümkünken; diğer yandan bireysel ceza sorumluluğu açısından Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisi gündeme gelebilecektir. Böyle bir durumda, sanık konumundaki terör örgütü üyelerinin savunmalarında kendi görüşleri çerçevesinde söz konusu terör eylemlerinin gerekçelerini gündeme getireceklerinden zaten birçok konuda şartlanmış Batı kamuoyu önünde Türkiye'nin tüm iç ve dış siyasi tutumunun masaya yatırılması söz konusu olabilecek ve Türkiye son derece olumsuz bir durumun içinde kalacaktır¹⁰⁰.

Bütün bunlara rağmen, Türkiye terör suçlarının Uluslararası Ceza Mahkemesinin yetkisine dâhil edilmesi konusundaki çabasını sürdürmüştür. Özellikle Türkiye'nin direktmesiyle ileride yapılacak yeniden gözden geçirme konferansında uyuşturucu ve terör suçlarının, genel kabul gören bir tanıımı yapılarak Mahkemenin yargı yetkisine dâhil edilmesini tavsiye eden bir karar alınmıştır¹⁰¹.

Bir diğer görüşe göre ise, Türkiye'nin Statü'ye çekimser kalmasının nedeni olarak bugün halen tartışmalı olan, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ermenilere yönelik yapıldığı iddia edilen sözde soykırım eylemleri ve bölücü terör örgütü PKK ile mücadelede kullanıldığı iddia edilen eylemlerinin uluslararası kamuoyu önünde Türkiye'ye karşı siyasi olarak ileri sürülme ihtimalinin bulunmasıdır¹⁰².

¹⁰⁰ Bayilloğlu (2007), s. 65. Bu açıdan, Türkiye'nin Statü'ye taraf olmamasının nedeninin, kendi hayati çıkarları dolayısıyla vaki olan tereddütler olduğu ve fakat ABD gibi bazı devletlere iyi görünmek olmadığı belirtilmiştir. Bkz. Önok, R. Murat (2003) Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 102, 66 no'lu dipnot.

¹⁰¹ Hebel, Herman von/ Robinson, Darry (1999) “*Crimes within the Jurisdiction of the Court*”, The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute, (Ed) Roy, S. LEE, The Hague, London, Boston, s. 79–126. (aktaran: Bayilloğlu, s. 65)

¹⁰² Yazar bu görüşü ile birlikte, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş olması sebebiyle zaman bakımından yetki dikkate alınarak bu tarihten önce işlenen suçlar nedeniyle yargı yetkisinin bulunmadığını, bu doğrultuda da bu hususların Statü'ye taraf olma konusunda tereddüt oluşturmaması gerektiğini, ayrıca Türkiye'nin bu tür suçların takibini yapması halinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yetkisinin söz konusu olmayacağını belirtmiştir. Bkz. Tellenbach, Silvia (2007) “Roma Statüsü Kabul Edilmeli midir? Sözleşmeye Taraf Olmayan Devletlerin Tereddütleri. İçinde. Yenisey, F. (Editör), *Uluslararası Ceza Divanı*, İstanbul, Arıkan Yayınevi, s.77.

Aybay’a göre ise Türkiye’nin Uluslararası Ceza Mahkemesi ile olan ilişkisi biraz gariptir. Zira Türkiye, Roma Statüsü’nün hazırlık çalışmalarına katılmış olsa da Statü’ye olumlu oy vermemiştir. Buna rağmen 2004’de yapılan Anayasa değişikliği ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın “*Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar*” başlıklı 38. Maddesinde Türk vatandaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne teslim edilmesine olanak sağlayacak düzenlemeye yer verilerek “*Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez*” hükmü eklenmiştir. Bu hüküm, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na eklendiğinde Türkiye, Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne taraf değildi, halen de değildir. Uluslararası hukuk öğretisinde, devletlerin taraf olmadıkları sözleşmelerle bağlı olmaları ancak istisnai durumlarda söz konusudur. Dolayısıyla Türkiye açısından Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne taraf olmaktan doğacak herhangi bir yükümlülük söz konusu olmayacaktır¹⁰³. Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsüne taraf olmayan devlet yalnızca belli bir suç için Mahkemenin Başyazmanına vereceği bir bildirimle Mahkemenin yargı yetkisini kabul ettiğini bildirirse, Mahkeme o bildirim çerçevesinde yargı yetkisini kullanabilecektir (m. 12/3)¹⁰⁴. Türkiye açısından böyle bir durum söz konusu olmadıkça veya Birleşmiş Milletler tarafından bağlayıcı bir karar alınmadıkça Türkiye’nin sorumluluğu söz konusu olmayacaktır¹⁰⁵.

Bunun ile birlikte, sergilenen yol haritası Türkiye’nin, Roma Statüsü’ne taraf olacağını göstermektedir¹⁰⁶. Anayasa’nın 38. Maddesinde 2004 yılında yapılan değişiklikle, “*Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.*” fıkrası, “*Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.*” şeklinde düzenlenmiş ve böylece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmalarının iç hukuk yönünden yolu açılmıştır.

Ayrıca 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda Roma Statüsü’nde kabul edilen soykırım ve insanlığa karşı suçlar düzenlenmiştir. Soykırım suçu, Kanunun 76. maddesinde “*Bir planın icrası suretiyle, millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi*

¹⁰³ Bu yöndeki görüşler için bkz. **Aybay**, s. 113-115.

¹⁰⁴ Statü metni için bkz. http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf, s.e.t. 15/11/2022.

¹⁰⁵ **Aybay**, s. 115.

¹⁰⁶ **Domaç, Bilal** (2009) “Roma Statüsü’nün Kabulü Sürecinde Türkiye’nin Karşılaşabileceği Muhtemel Sorunlar ve Çözüm Yolları”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, C: 5, S: 9, s. 169.

maksadıyla, bu grupların üyelerine karşı aşağıdaki fiillerden birinin işlenmesi, soykırım suçunu oluşturur” şeklinde tanımlanmış, 77. maddede ise insanlığa karşı suçlar şu şekilde düzenlenmiştir: “Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefi, ırkî veya dinî saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plan doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur.” Ceza Kanununda yapılan bu tanımlar Statü’de yapılan tanımlarla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Bütün bu düzenlemelerden Türkiye’nin, Statü’ye taraf olma istek ve iradesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun diğer göstergeleri ölüm cezasının kaldırılması, Türkiye’nin 2004 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin amaçlarını desteklemek ve hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla devletlerden oluşan Uluslararası Ceza Mahkemesi Dostları oluşumuna katılması ve Başbakanın Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nde yaptığı konuşmadır¹⁰⁷.

Roma Statüsü imzalanıp usulüne uygun yürürlüğe girdikten sonra tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde bazı problemlerin gündeme gelme ihtimali vardır¹⁰⁸. Ceza hukukunun genel ilkelerinden “*non bis in idem*” ilkesi¹⁰⁹, Roma Statüsünde güçlü bir şekilde dile getirilmiş ve yukarıda değindiğimiz tamamlayıcılık ilkesi gereği Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisinin ancak ulusal yargılamaların isteksiz ve yetersiz olduğu hallerde söz konusu olacağı ifade edilmiştir. Ancak somut olayda bu değerlendirmeyi Uluslararası Ceza Mahkemesi yapacak ve ulusal mahkemelerin yargılama yapmakta isteksiz veya yetersiz olduğu kanısına ulaşırsa bir Türk vatandaşının Uluslararası Ceza Mahkemesi önünde soruşturma geçirme ve yargılanması söz konusu olabilecektir.

¹⁰⁷ O dönem Başbakan olan Recep Tayip Erdoğan, Ekim 2004 tarihinde Avrupa Parlamenter Meclisi’nde yaptığı konuşmada Türkiye’nin Roma Statüsü’nü onaylayacağını ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne taraf olacağını açıklamıştır. Bkz. Erdoğan: Umarım 2005’te başlarız. (06/10/2014). BBC. Erişim adresi: <http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/10/041006_erdogan_akpm.shtml> s.e.t. 03/02/2021.

¹⁰⁸ **Duran**, s. 99.

¹⁰⁹ “*Non bis in idem*” ilkesi, somut bir olayla ilgili olarak belli bir kişi hakkında bir soruşturma veya kovuşturma başlatılmış ise, aynı şahıs hakkında aynı eyleminden dolayı ayrıca soruşturma veya kovuşturma yapılamayacağını ifade etmektedir. Keza bu kural gereğince, somut bir olayla ilgili olarak bir kişi hakkında verilmiş bir hüküm mevcut iken, aynı kişi hakkında yeniden soruşturma veya kovuşturma yapılamaz. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Özgenç**, s. 1005. Bu ilkenin bir yansıması olarak 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda 172. maddesinin ikinci fıkrasında: “*Kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar verildikten sonra kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak yeni delil elde edilmedikçe ve bu hususta sulh ceza hâkimliğince bir karar verilmedikçe, aynı fiilden dolayı kamu davası açılamaz.*” ve aynı Kanunun 223. maddesinin 7. fıkrasında: “*Aynı fiil nedeniyle, aynı sanık için önceden verilmiş bir hüküm veya açılmış bir dava varsa davanın reddine karar verilir.*” şeklinde hüküm altına alınmıştır.

Türkiye açısından, Statüye taraf olması halinde asıl sorun teşkil eden Uluslararası Ceza Mahkemesi savcısının re'sen harekete geçme yetkisidir. Her ne kadar savcı, Statünün 15/3 maddesi uyarınca Ön Soruşturma Bürosundan ilgili soruşturmanın devamı için yetki almak zorunda ise de bu durumun yeterli bir güvence sağlamadığı ifade edilmektedir. Re'sen harekete geçme yetkisi kapsamında yetki kararını alan Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısının, Türkiye aleyhine soruşturma yapma ihtimali bulunmaktadır. Böyle bir durumda terör örgütünü destekleyen bir takım kuruluşlar tarafından Türkiye aleyhine tahrif edilmiş veya kasıtlı belgelerle çeşitli ihbarlarda bulunulabilir¹¹⁰ ve bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde terörle mücadele eden kamu görevlileri hakkında soruşturma açılabilir.

Roma Statüsünün 24. maddesinde, hiç kimsenin Statünün yürürlüğe girmesinden önce gerçekleştirmiş olduğu eylemi nedeniyle cezai sorumluluğunun söz konusu olmayacağı hüküm altına alınmıştır. Ancak doktrinde, Uluslararası Ceza Mahkemesinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin *Loizidou* kararında¹¹¹ olduğu gibi devam eden ihlal kavramına başvurarak Statünün yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşmiş eylemleri yargı yetkisinde görme ihtimali ifade edilmektedir¹¹². Bu nedenle Türkiye'yi işgalci güç gibi bir durumda göstermek isteyen devletler, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında bir kısım Türkiye vatandaşının, Kıbrıs'a yerleşmesini gerekçe göstererek bu durumun işgal altındaki alanlara sivil halkın nakledilmesi suçunu oluşturduğunu iddia edebilirler¹¹³.

Türk vatandaşlarının Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmaması ancak iç hukukumuzda yapılacak soruşturma ve yargılamaya bağlıdır. Bunun yanında yapılacak yargılamada Roma Statüsünde yer alan ceza hukukun genel prensiplerine uyulması ve iç hukuk mevzuatının Roma Statüsü ile uyumlu olması gerekmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisine giren suçlar soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu olarak belirlenmiştir. Türk Ceza Kanununu 76. maddesinde yer verilen soykırım suçu, neredeyse Statüdeki düzenleme ile aynıdır. İki düzenleme arasındaki tek fark Türk Ceza Kanununda yer alan “*bir planın icrası suretiyle*” şeklindeki ifadedir. Ancak planlama

¹¹⁰ Bayilloğlu (2007), s. 108.

¹¹¹ *Loizidou v. Turkey* (just satisfaction), European Court of Human Rights, Başvuru No: [15318/89](https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22%3A%22002-9295%22%7D%3E), K.T. 28/07/1998. <<https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22%3A%22002-9295%22%7D%3E>> s.e.t. 25/04/2022.

¹¹² Duran, s. 101.

¹¹³ Domaç, s. 178.

olmadan soykırım suçundan söz edilemeyeceği için bu ifade suçun uygulama alanını daraltmamaktadır¹¹⁴.

İnsanlığa karşı suçlar bakımından ise, Türk Ceza Kanununun 77. maddesinde yapılan düzenleme ile Roma Statüsündeki düzenlemeden farklı bir düzenleme getirilmiştir. Suçun manevi unsuru yönünden bir karşılaştırma yapıldığında Türk Ceza Kanununda “siyasi, felsefi, ırkî veya dinî saiklerle ifadesine yer verdiği ve dolayısıyla insanlığa karşı suçlarda özel kastı aradığı görülecektir. İkinci fark ise insanlığa karşı suç oluşturan eylemler yönündendir. Ceza Kanunumuzda insanlığa karşı suç oluşturan fiiller kastan öldürme, kasten yaralama, işkence, eziyet veya köleleştirme, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma, bilimsel deneylere tabi kılma, cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı, zorla hamile bırakma ve zorla fuhşa teşvik etme olarak sayılmıştır. Dolayısıyla Roma Statüsünün 7. maddesinde yer alan toplu imha, sürgün veya halkın zorla nakli, cinsel kölelik, zorla kısırlaştırma, zulüm ve benzer nitelikteki diğer eylemler Türk Ceza Kanununda yer almamıştır.

Savaş suçları yönünden ise, iç hukuk mevzuatımızın bu konuda boşluklar içerdiği görülmektedir. Savaş suçları yönünden değerlendirilebilecek 1632 sayılı Askeri Ceza Kanununda az sayıda eylem askeri suç olarak sayılmış ise de savaş suçu olarak nitelendirilmemiştir. Ayrıca Statüde, savaş suçu olarak hüküm altına alınan birçok eylem Türk hukukunda suç olarak düzenlenmemiştir. Saldırı suçuna ise Türk hukukunda yer verilmemiştir¹¹⁵.

Yukarıda da değinildiği gibi Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisi tamamlayıcı niteliktedir. Mahkemenin tamamlayıcılık yetkisini kullanmaması, taraf devletlerin maddi ceza hukukunu Statü ile uyumlu hale getirmesine ve yasakladığı suçları iç hukukunda kovuşturabilir hale getirmesine bağlıdır¹¹⁶. Bu doğrultuda Türk hukuk sisteminin Roma Statüsü ile uyumlu hale getirilmemesi tamamlayıcılık ilkesinin devreye girmesi ihtimalini doğuracaktır. Yeterli hukuki düzenlemeler yapılmadan ve doğurabileceği olumsuz sorunlar öngörülmeden kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisi bu konuda ne yazık ki Türkiye açısından olumsuz bir örnek teşkil etmektedir. Böyle bir durumun Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisinin kabulünden sonra yaşanmaması

¹¹⁴ Duran, s.101.

¹¹⁵ Duran, s. 102.

¹¹⁶ Domaç, s. 177.

amacıyla öncelikle Roma Statüsünde düzenlenen suçların iç hukukumuzun bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir.

2.3.3. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yapısı

Hollanda'nın La Haye şehrinde kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin resmi dilleri; Arapça, Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusçadır. Mahkemenin çalışma dilleri ise, Fransızca ve İngilizce olup Mahkeme kararları resmi dillerde yayımlanmaktadır.

Mahkemenin hukuki yapısı incelendiğinde, bağımsız bir savcılık makamı, bağımsız bir yargılama makamı ve yargıçlardan oluşan, cezai yargılama yetkisine sahip ve uluslararası insan hakları hukuku ilkelerine uygun bir mahkeme olduğu görülmektedir¹¹⁷.

Roma Statüsü'nün 34. maddesi uyarınca Mahkeme dört organdan oluşur: Başkanlık (Presidency), kendi içinde ön soruşturma dairesi, ilk derece dairesi ve istinaf dairesinden oluşan Adliye Teşkilatı, Savcılık Makamı (Office of the Prosecutor) ve Kalem Teşkilatı (Registry). Bu yapılanma, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından 1994 yılında hazırlanan taslak Statüden önemli bir farklılık gösterir. Bu farklılık Hollanda'nın önerisi üzerine Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne soruşturma yetkisini haiz bir hâkim ekleyen ön soruşturma dairesinin bulunmasıdır¹¹⁸.

Mahkemenin bir diğer önemli organı adli işlevi olmadığı için Statünün 34. maddesinde yer verilmeyen Taraf Devletler Meclisidir.

2.3.3.1. Başkanlık

Mahkemenin bir Başkanı ile Birinci ve İkinci Başkan Yardımcıları olmak üzere iki başkan yardımcısı bulunur. Her biri üç yıl süre ile ve daha önce sona erme durumuna bağlı olarak yargıçlık görev sürelerinin sonuna kadar görev yaparlar. Başkan ve Başkan yardımcıları bir kez daha yeniden seçilmeleri mümkündür (m. 38/1).

Birinci Başkan Yardımcısı, Başkanın yokluğunda veya Başkanlığa ehliyetini kaybettiğinde Başkana vekâlet eder. Her ikisinin de yokluğunda veya ehliyetlerini

¹¹⁷ Aslan, s. 56.

¹¹⁸ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 340.

kaybettiklerinde ise, İkinci Başkan Yardımcısı Başkana vekâlet eder (m. 38/2). Başkan ve her iki yardımcısı Başkanlığı oluştururlar. Başkanlığın görevleri Statünün 38. maddesinin 3. fıkrasında, Divanın Savcılık Bürosu dışında uygun şekilde yönetimi ve Statü ile kendilerine verilen diğer görevler olarak hüküm altına alınmıştır. Başkanlık ve Savcılık Bürosu, yönetime ilişkin birbirlerini ilgilendiren konularda birlikte hareket ederek eşgüdüm sağlayarak görevlerini yürütürler (m.38/4).

Başkanlığın icrai nitelikte yargısal yetkileri bulunmamakta, bununla beraber dairelerin yargısal işlemlerinin düzenlenmesi ve yürütülmesi, personel yönetmeliklerinin hazırlanması, kalem teşkilatının yargısal faaliyetlere yeterli ve etkin destek vermesinin sağlanması gibi görevleri bulunmaktadır¹¹⁹. Ayrıca Usul ve Delil Kurallarının¹²⁰ 8. maddesi ile Başkanlığa verilen bir diğer görev, müdafilerin uymakla yükümlü oldukları bir Mesleki Davranış Tüzüğü (Code of Professional Conduct) hazırlamaktır. Tüzüğe ilişkin teklifi Savcılık Makamı yapacak ve tüzük hazırlanırken Savcı ile danışma halinde olunacaktır. Bu şekilde hazırlanan Tüzüğün Taraf Devletler Meclisi'nde oylamaya sunularak kabul edileceği öngörülmüştür. Nitekim, Mesleki Davranış Tüzüğü, 02/12/2005'te kabul edilerek, 01/01/2006 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir¹²¹.

2.3.3.2. Adliye Teşkilatı: İstinaf, İlk Derece ve Ön Soruşturma Dairesi

İstinaf Bölümü, Başkan ve diğer dört hâkimden, İlk Derece ve Ön Soruşturma Bölümleri ise en az altı hâkimden oluşmaktadır. Hâkimlerin ilgili bölümlere atanması, bölümlerin yerine getirecekleri görevlerin yapısına ve hâkimlerin tecrübe ve niteliklerine göre belirlenecek olup, her bölümde ceza, usul ve uluslararası hukuk konularında gerekli olan uzmanlık derecesinin uygun bir kombinasyonunun sağlanmasına dikkat edilecektir (m.39/1).

Mahkemenin yargısal işlevleri, her bir bölümde daireler tarafından yerine getirilir. İstinaf Dairesi, İstinaf Bölümünün bütün hâkimlerinden oluşur. İlk Derece Dairesinin görevleri, İlk Derece Bölümünün üç hâkimi tarafından, Ön Soruşturma Dairesinin görevleri

¹¹⁹ Sönmez, s. 10.

¹²⁰ Usul ve Delil Kurallarında, Mahkemenin oluşumuna ve dava süreçleri ile birtakım usulü işlemlere ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Metin için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-02/Rules-of-Procedure-and-Evidence-Dec-2022.pdf>, s.e.t. 28.01.2023.

¹²¹ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 341.

ise, Ön Soruşturma Dairesinin üç hâkimi tarafından ya da Roma Statüsü ve Usul ve Delil Kuralları uyarınca bu bölümün bir hâkimi tarafından yerine getirilir. Bununla beraber, Mahkemenin iş yükünün gerektirdiği durumlarda birden fazla İlk Derece Dairesi veya Ön Soruşturma Dairesi kurulabilecektir (m.39/2).

Mahkeme toplam 18 hâkimden oluşmaktadır. Başkanlık, Mahkeme adına hareket ederek bu sayının arttırılmasını teklif edebilir. Teklif, Taraf Devletler Meclisi'nde görüşülür ve 2/3 çoğunlukla kabul edilir ve kararlaştırılan bir tarihte yürürlüğe girer. Hâkim sayısı bu şekilde arttırılıp yürürlüğe girdikten sonra, Mahkemenin iş yükü dikkate alınarak hâkim sayısının azaltılması gerekirse hâkim sayısı 18'den aşağı olmamak üzere aynı yöntem izlenebilir (m. 36/1-2).

Statüde, Mahkemede görev yapacak hâkimlerde aranacak özelliklerde hüküm altına alınmıştır. Hâkimlerin üst düzeyde ahlaki değerlere, tarafsızlığa ve dürüstlüğe sahip olmaları ve kendi devletlerindeki en yüksek yargı organlarında görev yapabilmek için aranacak tüm nitelikleri taşımaları gerekmektedir. Hâkimler, ceza veya ceza usul hukuku uzmanı olan ve ceza hukuku alanında hâkim, savcı, avukat olarak tecrübesi olanlar arasından seçilir. Alternatif olarak ise insan hakları ve insancıl hukuk gibi alanlarda uzman ve Mahkemenin yargısal faaliyet alanlarında mesleki tecrübesi olan kişiler arasından seçilebilir. Hâkimlerin, Mahkemenin çalışma dillerinden en az birini çok iyi bilmesi ve akıcı konuşması gerekmektedir (m.36/3).

Hâkimler, Taraf Devletler Meclisinde hazır bulunup oy kullanan temsilcilerin 2/3 nitelikli çoğunluğunun gizli oyuyla seçilir. Bir aday nitelikli çoğunluğu sağlayamamışsa en çok oyu almış olsa dahi seçilemez (m. 36/6).

2.3.3.3. Savcılık Makamı

Savcılık Makamı, Roma Konferansı boyunca üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Mahkemenin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile birlikte çalışmasını ve bir anlamda Mahkemenin, Konsey'e bağlı olmasının sağlamak amacıyla yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ancak soruşturma yapılacak konuların

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından belirlenmesi ve savcının sadece bu dosyalar için yetkilendirilmesi yönündeki teklif kabul edilmemiştir¹²².

Mahkemede görev alacak savcılar, Taraf Devletler Meclisi'nin üye tam sayısının bir fazlasının gizli oyuyla (m. 42/4), yani mutlak çoğunlukla seçilir. Savcıların görev süreleri kural olarak 9 yıl olmakla beraber seçilirken daha kısa bir süre için seçilebilirler. İkinci defa seçilmek ise mümkün değildir. Savcıya yardımcı olmak için atanacak savcı yardımcıları ise, yine Taraf Devletler Meclisince savcının göstereceği adaylar arasından seçilir. Savcı yardımcılarının da görev süreleri aksi kararlaştırılmadıkça 9 yıldır ve tekrar seçilmeleri mümkün değildir.

Savcı ve savcı yardımcıları, yüksek ahlak sahibi ve ceza davaları konularında geniş deneyim sahibi olmalıdırlar. Bununla beraber Mahkemenin çalışma dillerinden birini çok iyi düzeyde bilmeleri ve akıcı konuşmaları gerekmektedir (m. 42/3).

Bu şekilde oluşan Savcılık Makamı, Mahkemenin ayrı bir organı olarak bağımsız hareket eder ve Uluslararası Ceza Mahkemesi bünyesindeki hiçbir organ ve kişiden talimat almaz. Görevi, Mahkemenin yetkisine giren suçlarda, suç ihbarlarını ve delillendirilmiş bilgileri kabul etmek, bunları incelemek ve Mahkeme önünde soruşturma ve incelemeleri yürütmektir (m. 42/1). Ayrıca Savcılık, Mahkemenin görevine giren bir suçun işlendiğine ilişkin makul düzeyde şüpheye eriştiğinde resen harekete geçerek doğrudan soruşturma açabilir. Ancak Savcılığın bu yetkisini kullanabilmesi için Ön Yargılama Dairesinden izin alması gerekmektedir¹²³.

Savcı, yapmış olduğu soruşturma sırasında uluslararası hukuk kişileri başta olmak üzere tüm güvenilir kaynaklardan her türlü bilgi ve belgeyi isteme yetkisini haizdir. Bu kapsamda hükümet dışı teşkilatların savcıya yardımı ve dolayısıyla Mahkemenin işleyişini güçlendirme konusundaki etkinliklerine ayrı bir önem verilmiştir¹²⁴.

¹²² Ulusoy, s. 42.

¹²³ Sönmez, s. 14.

¹²⁴ İlbeği, s. 54.

2.3.3.4. Kalem Teşkilatı

Kalem Teşkilatı, Mahkemenin adli nitelikte olmayan görev ve işlerinin yerine getirildiği organdır. Asıl görevi, Mahkemenin bürokratik işlerine ilişkin gerekli hizmeti sağlamaktır¹²⁵. Kalemin başında kâtip bulunur. Kâtip, Mahkemenin en üst idari yetkilisidir ve Mahkeme Başkanına bağlı olarak görev yapar (m. 43/2). Kâtip ve kâtip yardımcısı, yüksek ahlak ve uzmanlık sahibi olmalı ve Mahkemenin çalışma dillerinden en az birini mükemmel düzeyde bilmeli ve akıcı bir şekilde konuşabilmelidir (m. 43/3).

Kâtip ve yardımcıları, hâkimlerin kendi aralarında yapacakları gizli oylamada oy çokluğuyla seçilir. Bu konuda, Taraf Devletler Meclisi'nden gelecek tavsiyeler de dikkate alınır (m.43/4). Kâtibin görev süresi beş yıl olup bu sürenin bitiminde yeniden seçilebilir ve tam zamanlı olarak görev yapar (m.43/5).

Etkin, hızlı ve adil bir yargılama için Dairelerin ve Savcının çalışmalarını desteklemekle görevli olan Kalem Teşkilatının temel olarak üç yükümlülüğü mevcuttur: İdari hizmetler, adli hizmetler, mağdur ve avukatlar için hizmetler. İdari işlemler birimi, Mahkemenin insan kaynakları ve iletişim gibi işlerini yürütürken, adli işlemler birimi, gözaltı merkezinin idaresi, mahkeme evrak işleri ve mağdur ve tanık biriminin işlemleri gibi Mahkemenin adli işlevlerine verilen destek faaliyetlerini yerine getirmektedir. Mağdur ve tanık birimi ise, savunma tarafı ve mağdurlar için hukuksal destek çalışmalarını yürütmekle görevli olup mağdur ve savunma temsilcileri bürosunu bünyesinde barındırmaktadır¹²⁶.

Son olarak Kâtip, Başkanlığın ve Savcının kabulü ile mahkeme personelinin atanması, ücretlendirilmesi ve işten çıkarılması konularını kapsayan çalışma koşulları ve hükümlerini düzenleyen bir Personel Tüzüğü hazırlayacak, bu Tüzük, Taraf Devletler Meclisi tarafından onaylanacaktır (m. 44/3). Söz konusu Tüzük, 12/09/2003 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir¹²⁷.

¹²⁵ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 344.

¹²⁶ Ulusoy, s. 42.

¹²⁷ Tezcan/Erdem/Önok (2019), s. 345.

2.3.4. Taraf Devletler Meclisi

Yukarıda da ifade edildiği gibi Uluslararası Ceza Mahkemesi, bir sözleşme ile kurulmuş olup, düzenlemeleri yapmak ve boşlukları doldurmak konusunda, bu sözleşmeye taraf olan ülkelerin temsilcilerinden oluşan Taraf Devletler Meclisi yetkili kılınmıştır¹²⁸.

Statünün 112. maddesinde düzenlenen Taraf Devletler Meclisi, Mahkemenin dört organından biri olmamakla beraber işleyiş bakımından çok önemli yetkilere sahiptir. Meclis, Mahkemenin hem yasama hem de denetim işlevini yerine getirir.

Taraf Devletler Meclisi, Statüye taraf her devletin bir temsilcisinden oluşmaktadır. Statüye taraf olmayan ya da sadece Roma Konferansının nihai senedini imzalayan devletler ise Mecliste gözlemci bulundurabileceklerdir (m. 112/1).

Taraf devletler meclisinin görevleri, Hazırlık Komisyonunun tavsiyelerini değerlendirmek ve uygun bulduğunda kabul etmek, Mahkemenin yönetimi ile ilgili olarak Başkanlığa, Savcıya ve Yazı İşleri Bürosuna idari görüş sağlamak, kendisi tarafından kurulacak Büronun rapor ve faaliyetlerini değerlendirmek ve bunlara ilişkin gerekli işlemleri yapmak, Mahkemenin bütçesini incelemek ve karar vermektir. Ayrıca Statünün 36. maddesine göre hâkim sayısının değiştirilmesinde, Statünün 87. maddesinin 5 ve 7. paragraflarına göre devletlerarası işbirliği yapılmaması konularının incelenmesinde ve Statü ile Usul ve Delil Kurallarında belirtilen diğer tüm görevlerin yerine getirilmesinde yetkilidir. (m. 112/2).

Meclis, kendisine yardımcı olmak üzere, bir Başkan, iki Başkan yardımcısı ve 18 üyeden oluşan bir Büroya sahiptir. Bu kişiler, üç yıllığına seçilir. Büronun temsili bir yapısının olmasına ve seçimde, eşit coğrafi dağılım ile dünyanın farklı hukuk sistemlerinin eşit şekilde temsil edilmesine dikkat edilir (m. 112/3).

Taraf Devletler Meclisinin her üyesinin bir oyu vardır. Dolayısıyla bazı üyelere nitelikli oy ya da veto hakkı tanınmamış olup, genel ve eşit oy ilkesi benimsenmiştir. Mecliste ve Büroda kararların oy birliği ile alınması için her türlü çaba gösterilecektir. Oy birliğinin sağlanamadığı durumlarda, Meclisin mutlak çoğunluğu oylama için yeterli sayıyı

¹²⁸ Aslan, s. 74.

oluşturuyorsa, hazır bulunan ve oy kullanan üyelerin 2/3'ünün kabulü ile usule ilişkin kararlar ise hazır bulunan ve oy kullananların basit çoğunluğu ile alınır (m. 112/7).

Taraf Devletler Meclisi, yılda bir kez Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde veya Uluslararası Ceza Mahkemesi merkezinde toplanır. Bunun dışında, Büronun kendi inisiyatifi ya da Meclis üyelerinin üçte birinin talebi üzerine özel oturumlar da yapılabilir (m.112/6).

2.3.5. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisine Giren Suçlar

Uluslararası ceza mahkemesinin amacı, uluslararası arenada yaşanan silahlı çatışmalar içerisinde yer almamalarına rağmen yaralanma, esir düşme ve benzeri nedenlerle çatışmalardan olumsuz etkilenen sivil kişileri korumak ve en önemlisi gelecekte yaşanabilecek bu tür insanlık dışı durumları engellemek için cezasız kalmayacağını göstermektir¹²⁹.

Genel olarak, Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ağır suçları işleyen kişi veya kişileri yargılamakla görevlidir¹³⁰. Bu itibarla, Statü'de uluslararası topluma karşı işlenen ve uluslararası ceza sorumluluğunu gerektirdiği düşünülen suçların yalnızca bazıları düzenlenmiş ise de, mahkemenin görev alanına giren suçların, kapsamlı olduğunu söylemek mümkündür¹³¹.

Roma Statü'sünün 5. maddesinde, Mahkemenin görev alanına giren suçlar, soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu olarak sayılmıştır. Statü'de, Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinde bağımsız bir suç olarak ele alınmayan soykırım suçu, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statü'sünde düzenlenmeyen saldırı suçu ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi kapsamında bulunmayan silahlı çatışmalar sırasında işlenen savaş suçları düzenlenmiştir. Ayrıca daha önce kurulan uluslararası ceza mahkemelerinin aksine, yargı yetkisi kapsamına giren suçlar, ayrıntılı olarak düzenlenerek suçta kanunilik ilkesi bakımından sanıklara güvence sağlanmıştır¹³².

¹²⁹ **Başak, Cengiz** (2003) Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Suçlar, 1. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 53.

¹³⁰ **Tezcan/Erdem/Önok** (2019), s. 355.

¹³¹ **Aybay**, s. 109.

¹³² **Tezcan/Erdem/Önok** (2019), s. 356.

2.3.5.1. Soykırım Suçu

Soykırım, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile ayrı bir suç kategorisi olarak düzenlenmesine kadar, insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilmekteydi. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 6. maddesinde tanımlanan soykırım suçu, 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi esas alınarak ihdas edilmiştir.

Bu çalışmanın konusu soykırım suçuna özgü olduğundan, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi kapsamındaki soykırım suçu için aşağıda daha ayrıntılı açıklamalar yapılacaktır.

2.3.5.2. İnsanlığa Karşı Suçlar

İnsanlığa karşı suçlar, uluslararası toplumun tamamını ilgilendiren en ağır suçlardan biridir. Bu suç ile korunan hukuksal değer, fiillerin yöneldiği mağdurlar bakımından yaşama hakkı, vücut bütünlüğü, hürriyet hakkı, cinsel dokunulmazlık, insan onuru ve uygarlık değerlerinin korunması şeklinde sıralanabilir¹³³.

İnsanlığa karşı suçlar, Roma Statü'sünün 7. maddesinde düzenlenmiştir. Burada verilen tanıma göre, bu suç, maddede bentler halinde sayılan eylemlerin 'herhangi bir sivil topluluğa karşı geniş çapta ve sistematik bir saldırının parçası olarak' işlenmesidir. Söz konusu eylemler,

- a) Öldürme,
- b) Toplu yok etme;
- c) Köleleştirme;
- d) Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli;
- e) Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme,
- f) İşkence,
- g) Irza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri,

¹³³ Parlar, Ali /Öztürk Mustafa (2018) Uygulamada Uluslararası Suçlar, 1. Baskı, İstanbul, Aristo Yayınevi, s. 30.

- h) Paragraf 3'te tanımlandığı şekliyle, her hangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, bu paragrafta atıf yapılan her hangi bir eylemle veya Mahkemenin yetki alanındaki her hangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırkî, millî, etnik, kültürel, dinî, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayalı zulüm,
- i) Kişilerin zorla kaybedilmesi,
- j) Irk ayrımcılığı (Apartheid) suçu,
- k) Kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara ya da bedensel veya zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler.

2.3.5.3. Savaş Suçları

Statüye göre savaş suçlarının, bir plan ya da politikanın parçası olarak veya geniş çapta işlenmesi halinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargılama yetkisi söz konusu olacaktır.

Savaş suçları, Roma Statü'sünün 8. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, bu suç 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin çok ciddi şekilde ihlalini, bir başka anlatımla Cenevre Sözleşmeleri ile korunan şahıs ve mallara yönelik maddede bentler halinde sayılan eylemlerin işlenmesi olarak tanımlanmıştır. Söz konusu eylemlerin kapsamına, kasten öldürme, biyolojik deneyler dâhil işkence ya da insanlık dışı muamele, vücuda ya da sağlığa kasten büyük zararlar verme veya ciddi yaralamaya sebep olma, askeri gereklilik olmadan yasadışı ve keyfi olarak mülklerin geniş çaplı tahribatı gibi suçlar girmektedir. Maddede, savaş suçunun maddi unsurunu oluşturan eylemler ayrıntılı bir şekilde sayılmıştır.

2.3.5.4. Saldırı Suçu

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yetkisi kapsamındaki son suç olan saldırı suçu, Roma Statü'sünün kabul edildiği tarihte, suçun unsurları ve yargılama koşulları üzerinde tam bir uzlaşa sağlanamadığından Statü'de yalnızca ismen yer almış ve suçun tanımı sonraya bırakılmıştır. Buna göre, saldırı suçunun tanım ve yargılama koşullarının statünün değiştirilmesi ve gözden geçirilmesine ilişkin kurallar çerçevesinde kabul edilmesi ile Mahkeme'nin bu suç yönünden yargı yetkisini haiz olacağı hüküm altına alınmıştır. Bu

doğrultuda, Statünün kabul edilmesinden sonra kurulan Hazırlık Komisyonu'na verilen görevlerden biri, saldırı suçuna ilişkin taslağın hazırlanması olmuştur¹³⁴.

Saldırı suçu, 2010 yılında gerçekleştirilen Gözden Geçirme Konferansı sonucunda Statü'ye 8 bis maddesiyle eklenmiştir¹³⁵. Statü'nün 8 bis maddesinde; “saldırı suçu, bir devletin siyasi veya askeri bir fiili üzerinde etki ya da kontrol edecek konumda bulunan bir kişi tarafından niteliği, ağırlığı ve boyutu itibariyle Birleşmiş Milletler Antlaşmasını açık bir ihlal teşkil eden bir saldırı fiilinin planlanması, hazırlanması, başlatılması ya da icra edilmesi anlamına gelir.” şeklinde tanımlanmıştır.

¹³⁴ **Aslan**, s. 108.

¹³⁵ **Kul**, s. 30.

3. SOYKIRIM SUÇU

3.1. Soykırım Suçunun Tarihi Gelişimi

İnsanlık tarihi, yüzyıllar boyunca birçok kanlı savaşa ve yıkıcı katliamlara tanık olmuş ise de, 20. yüzyılın ilk yarısında Naziler tarafından gerçekleştirilen eylemler, o güne kadar eşi ve benzeri olmayan bir kötülüğün tezahürü olarak nitelendirilmiştir. Öyle ki, İngiltere Başbakanı Wilson Churchill, Ağustos 1941’de yaptığı bir konuşmasında, Nazi Almanyası’nın toplu katliamlarına yönelik, “isimsiz bir suça tanık oluyoruz” sözleriyle bu durumu ortaya koymuştur¹³⁶.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, kadın, erkek ve çocuk ayrımı olmadan Avrupa’da yaşayan Yahudilerin üçte ikisini oluşturan altı milyon kişinin katledildiği anlaşılmıştır¹³⁷. Kurbanlar, sadece doğuştan getirdikleri Yahudi kimlikleri sebebiyle öldürülmüştür. Bu bağlamda, soykırım kavramının doğuşu ve bilimsel anlam kazanması, Adolf Hitler’in, Yahudilerin zararlı ve kötü bir ırk oldukları inancı ile toplu imha edilmeleri amacını taşıyan ve bir plan doğrultusunda imhalarını öngören yok etme politikası sonucu gerçekleşmiştir.

Soykırım kavramının tanımlanması ve uluslararası hukukta yer bulması, Nazi Almanyası’nın bu imha politikasına şahit olan ve kendisi de Polonyalı bir Yahudi olan hukukçu Raphael Lemkin’in bu konu üzerinde yoğun çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Soykırım sözcüğünü oluşturan ve ilk kez kullanan Lemkin, Eski Yunan’da ırk anlamına gelen “*genos*” ve öldürme anlamına gelen “*cide*” sözcüklerini birleştirerek soykırım anlamına gelen “*genocide*” sözcüğünü türetmiş ve soykırım sözcüğünü ilk olarak “İşgal Altındaki Avrupa’da Mihver Yönetimi” (Axis Rule in Occupied Europe) adlı eserinde kullanmıştır¹³⁸.

Lemkin, 1933 yılında Madrid’de yapılan Beşinci Ceza Hukukunun Birleştirilmesi Milletlerarası Konferansı’nda, bir rapor sunarak barbarlık ve Vandalizm olmak üzere iki yeni suç önerisinde bulunmuştur. Bu suçlar, soykırım kavramının oluşturulmasında önemli

¹³⁶ Soykırımın Zaman Çizelgesi, Holokost Ansiklopedisi. [Soykırım Zaman Çizelgesi | Holokost Ansiklopedisi \(ushmm.org\)](https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/final-solution-overview), s.e.t. 15/11/2022.

¹³⁷ “Nihai Çözüm”, Holokost Ansiklopedisi. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/final-solution-overview>, s.e.t. 15/11/2022.

¹³⁸ Kılıçoğlu, Bavver (2016) “Uluslararası Hukukta Soykırım Kavramı”, (Yüksek Lisans), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 9.

rol oynayan iki suç tipi olarak kabul görmektedir. Ancak Lemkin tarafından önerilen vandalizm ve barbarlık suçları gerek Beşinci Ceza Hukukunun Birleştirilmesi Milletlerarası Konferansı'nda, gerekse aynı yıl yine Madrid'de düzenlenen Milletler Cemiyeti toplantısında kabul görmemiştir¹³⁹.

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana varlığını koruyan öldürme eylemleri, gösterdikleri bazı özelliklerle, katliam (*massacre*) ya da kitlesel öldürme (*mass killing*) gibi farklı isimlerle anılmıştır. Ancak Lemkin tarafından 1944 yılında soykırım kavramının oluşturulması ve tanımlanması, katliam veya kitlesel öldürmelerden farklılık gösteren bir durumu anlatmak ihtiyacından doğmuştur. Soykırım kavramı, katliam veya öldürme eylemlerinden farklı olarak, hukuksal olarak tanınan ve belli özellikleri olan insan topluluklarının yok edilmeleri kastıyla işlenen eylemleri ifade etmektedir¹⁴⁰.

Lemkin'e göre, soykırım, millî bir grubun yok edilmesi amacıyla bir plan çerçevesinde birtakım eylemlerle söz konusu millî grubun yaşamsal bağlarını yok etmektir. Lemkin, soykırım suçunun işlenmesine yönelik planın amacını, grubun, kültürünü, dilini, dinini ve sosyal yapısını oluşturan tüm temel kurumlarını parçalamak ve grubun mensubu olan bireylerin, kişisel güvenliklerini, onurlarını, özgürlüğünü ve sağlığını yok etmek olarak açıklamıştır. Soykırım suçunda, kişilere yönelen eylemler, onların kişisel özellikleri sebebiyle değil, söz konusu grubun üyeleri olmaları nedeniyle gerçekleştirilmektedir¹⁴¹. Bir başka ifadeyle soykırım suçunda, hedeflenen grubun bizzat kendisidir.

Lemkin, soykırım suçunu sekiz gruba ayırarak sınıflandırmıştır. Buna göre, soykırım kültürel, sosyal, siyasi, biyolojik, fiziksel, ekonomik, dinî ve ahlaki olabilir. Lemkin, soykırımın, yalnızca savaş zamanında değil, barış zamanında da söz konusu olabileceğini savunmuş ve birçok millî grubun, Avrupa ülkelerinde azınlık olarak yaşadığına dikkat çekerek, bu konunun Avrupa için ayrı bir önem taşıdığını belirtmiştir¹⁴².

Lemkin tarafından bu şekilde tanımlanan soykırım suçu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında etkilerini göstermeye başlamıştır. Savaştan sonra, savaş suçularının

¹³⁹ **Töner Şen, Semin** (2010) Uluslararası Hukukta Soykırım, Etnik Temizlik ve Saldırı, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, s. 18.

¹⁴⁰ **Berberer, Halil Murat** (2007) "Soykırım Suçu", (Yüksek Lisans), Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 4.

¹⁴¹ **Şen**, s. 21.

¹⁴² **Duran**, s. 124.

yargılanmasının temini için kurulan Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Ceza Mahkemelerinde, soykırım sözcüğü ilk kez kullanılmıştır. Her ne kadar sanıklardan herhangi birine soykırım suçu isnat edilmemiş ise de, düzenlenen iddianamelerde sanıkların, millî ya da etnik grupları yok edilmesi amacıyla işledikleri planlı eylemlerinin, soykırım biçiminde yürütüldüğü belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle, Nürnberg ve Tokyo yargılamalarına konu iddianamelerde, soykırım ayrı bir suç türü olarak değil, sanıkların eylemlerinin gerçekleşme şekli olarak yer almıştır¹⁴³.

3.2. Soykırım Sözleşmesi

Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinin kurulması ile insanlığa ve barışa kaşı işlenen suçların uluslararası ceza mahkemelerinde yargılanmasına yönelik çalışmalar gündeme gelmiş ve Birleşmiş Milletler tarafından buna ilişkin kurumlar oluşturma düşüncesi dile getirilmeye başlanmıştır¹⁴⁴. Nürnberg yargılamaları sonrasında ise, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1946 yılındaki toplantısında bazı ülke temsilcileri, soykırım konusunun gündeme alınması önerisinde bulunmuşlardır. Yapılan çalışmalar sonrasında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 11 Aralık 1946 tarih 96(I) sayılı kararında, soykırım kavramı ilk kez uluslararası bir belgede yer almıştır¹⁴⁵. Bu kararda soykırım, uluslararası hukuka göre bir suç olarak kabul edilmiş ve cezalandırılmasının uluslararası toplumu ilgilendiren bir konu olduğu ifade edilmiştir¹⁴⁶.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Newyork, Lake Success'te 23 Ekim-15 Aralık 1946 tarihleri arasında yaptığı ilk oturumun ikinci bölümünde kabul edilen bu karar, soykırımın isim babası olan Lemkin tarafından bizzat kaleme alınmıştır. İki kısımdan oluşan kararın giriş bölümünde, soykırım tanımlanırken, ikinci kısımda soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması için uluslararası işbirliği yapılmasına yönelik tavsiyeler yer almaktadır.

¹⁴³ Duran, s. 125.

¹⁴⁴ Işıktaş, Süheyla (2015) "Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu" (Yüksek Lisans), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18.

¹⁴⁵ UN Doc. A/RES/96(I), 11 December 1946.

¹⁴⁶ Şen, s. 31.

Genel Kurul'da kabul edilen karar şöyledir:

“Cinayet, nasıl insanın birey olarak yaşama hakkının inkârıysa, soykırım da bütün insan gruplarının var olma hakkının reddidir. Bu şekilde var olma hakkının inkarı, insanlığın vicdanını sarstığı gibi, bu insan gruplarının temsil ettiği kültürel ve diğer katkılara da insanlık adına büyük zararlar vermekte ayrıca ahlaki yasalara ve Birleşmiş Milletler'in ruhuna ve amaçlarına aykırılık teşkil etmektedir. Irksal, dinsel, siyasi ve diğer grupların tamamen veya kısmen yok edildiği pek çok soykırım gerçekleşmiştir. Soykırım suçunun cezalandırılması uluslararası bir ilgi konusudur. Bu nedenle Genel Kurul, medeni dünyaca kınanan soykırımın, faillerinin ve iştirakçilerinin, özel kişiler, resmi görevliler ya da devlet adamları olmalarına, suçun dinî, siyasi, ırkî veya başka sebeplerle işlenmesine bakılmaksızın cezalandırılabilir bir suç olduğunu teyit eder. Üye devletleri, bu suçun önlenmesi ve cezalandırılması için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaya davet eder. Soykırım suçunun hızla önlenmesi ve cezalandırılmasını kolaylaştırması amacıyla devletler arasında uluslararası işbirliğinin sağlanmasını tavsiye eder ve bu amaçla Ekonomik ve Sosyal Konsey'den, Genel Kurul'un bir sonraki olağan oturumuna sunulmak üzere, soykırım suçu ile ilgili bir sözleşme taslağı hazırlamasını talep eder.”¹⁴⁷

Bu kararda, Ekonomik ve Sosyal Konseyden, Genel Kurulun bir sonraki olağan oturumuna sunulmak üzere, soykırım suçu ile ilgili bir tasarı hazırlaması talep edilmiş ise de, Konsey, soykırım hakkında çalışmalar yapan uzmanlardan yararlanılması için konuyu Genel Sekreterliğe havale etmiştir. Böylece ilk taslak metni, Raphael Lemkin, Vespasian Pella ve Henri Donnedieu'nun yer aldığı Genel Sekreterlik bünyesindeki İnsan Hakları Bölümü tarafından hazırlanmıştır. Bu bölüm tarafından yürütülen taslak çalışmaları, bir yılı aşkın süre devam edince, Ekonomik ve Sosyal Konsey, kendi bünyesinde ikinci bir taslağın hazırlanması amacıyla Fransa, Çin, Lübnan, Polonya, Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Venezuela devlet temsilcilerinin yer aldığı bir Ad Hoc Komite kurmuştur¹⁴⁸.

Ad Hoc Komite tarafından 5 Nisan-10 Mayıs 1948 tarihleri arasında yürütülen ikinci taslak metin çalışmaları, Genel Kurul'un üçüncü oturumunun ilk yarısında Altıncı Komiteye havale edilmiştir. Altıncı Komite tarafından, 21 Eylül-10 Aralık tarihleri arasında taslak metin gözden geçirilerek, kabul edilmeyen değişiklik teklifleri ile Genel Kurul'a

¹⁴⁷ Çeviri yazar tarafından yapılmıştır. Karar metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/PDF/NR003347.pdf?OpenElement>, s.e.t. 22/11/2022.

¹⁴⁸ Şen, s. 32.

sunulmuştur. Hazırlanan bu taslak metin, Paris’te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurul’u tarafından 6 Aralık 1948 tarihinde, toplantıda bulunan tüm üye devletler tarafından oybirliği ile kabul edilmiş, yirminci onay belgesini izleyen doksan günün sonunda 12 Ocak 1951’de yürürlüğe girmiştir¹⁴⁹.

1948 yılında kabul edilen Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesine Dair Sözleşme ile soykırım, uluslararası hukuk tarafından uluslararası suç olarak kabul edilmiştir¹⁵⁰. Devletlerin ezici bir üstünlükle kabul ettiği Soykırım Sözleşmesi, kendisinden önceki uluslararası suçlarla ilgili yapılan düzenlemelerden farklı olarak uluslararası suçlar bakımından bireysel cezai sorumlulukta, suç faillerinin savaşla bağlantılı olması gerektiği anlayışını ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucu olarak da Sözleşmeyi kabul eden devletler, hem barış zamanında hem de savaş zamanında işlenen tüm soykırım suçlarını önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt etmişlerdir¹⁵¹.

3.3. Soykırım Suçunun Konusu

Soykırım Sözleşmesinin ikinci maddesinde, suçun tanımı yapılarak suçun maddi ve manevi konusu ortaya koyulmuş, yasaklanan eylemler sayılmış ve bu eylemlerin gerçekleştirilmesine yönelik kast unsuru belirtilmiştir.

Soykırım suçunun 2. maddesine göre, suçun oluşması için millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubun hedef olarak alınması, hedef alınan grup üyelerinin kısmen ya da tamamen yok edilmelerine yol açacak Sözleşmenin ikinci maddesinde ‘a’ dan ‘e’ ye kadar sayılan fıkralarındaki yasaklanan fiillerden birine ya da bir kaçına tâbi tutulmaları ve söz konusu eylem ya da eylemlerin hedef alınan grup mensuplarına karşı kısmen veya tamamen yok etme kastı ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir¹⁵².

Sözleşmede millî, ırkî, etnik ya da dinî olarak sınırlı şekilde sayılan gruplar suçun maddi konusunu, hedef alınan grup mensuplarına yönelen eylemlerin kısmen veya tamamen yok etme kastı ile gerçekleştirilmesi ise suçun hukuki konusunu oluşturmaktadır.

¹⁴⁹ Kılıçoğlu, s. 12.

¹⁵⁰ Pazarcı, Hüseyin (2013) Uluslararası Hukuk, 12. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 206.

¹⁵¹ Başak, s. 72.

¹⁵² Berberer, s. 35.

3.3.1. Soykırım Suçunun Maddi Konusu

Soykırım Sözleşmesinde, soykırım suçu yönünden yasaklanan eylemlere karşı korunan hukuksal değer, insan toplumsallığının doğal olarak ortaya çıkardığı aidiyet kavramıdır. Sözleşmede hukuki olarak korunan değer “grup” kavramı kullanılarak sınıflandırılmıştır. Grup kelimesi, “ortak özellikleri bulunan varlıklar bütünü” olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre, grubu belirleyen objektif ve sübjektif ölçütler bulunmaktadır. Objektif ölçüt, nüfus içinde dil, din, kültür gibi grubun genel özelliklerini yansıtan sayısal mevcudiyeti, sübjektif ölçüt ise, grup üyelerinin kendi özelliklerini muhafaza etmek amacıyla gösterdikleri irade ve çaba olarak tanımlanabilir¹⁵³.

Soykırım Sözleşmesinde potansiyel suç mağduru olabilecek gruplar, millî, ırkî, etnik ya da dinî olarak dört kategoride sınırlı olarak sayılmıştır. Sözleşmenin hazırlanmasına zemin sunan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 96(I) Sayılı Kararı’nda suçun maddi konusu olan gruplar “ırkî, dinî, siyasal, dilsel ve diğer gruplar” olarak belirlenmiş, Ekonomik ve Sosyal Konsey’e bağlı Ad Hoc Komite taslağında ise “millî, dinî, ırkî ve siyasi” gruplar mağdur kesim olarak belirlenmiştir. Ad Hoc Komitenin hazırladığı taslak metin, Genel Kurul tarafından oluşturulan Altıncı Komitenin önüne geldiğinde esas tartışmalar, “siyasal gruplar” üzerinde olmuştur¹⁵⁴. Sözleşmenin tüm hazırlık aşamalarında “siyasal gruplar” mağdur gruplar arasında yer almasına rağmen, Sözleşme üzerindeki tartışmaların sonlanmasına doğru siyasal gruplara yönelik soykırım fiillerinin yargılanmasının, devletlerin iç işlerine müdahale olarak kabul edileceği değerlendirilerek siyasal gruplar Sözleşme metninden çıkarılmıştır.

Soykırım Sözleşmesinde, mağdur grupların sınırlı bir şekilde sayılması, doktrinde eleştirilmiş, söz konusu dört grup dışında farklı grupların da soykırım suçuna karşı korunan gruplardan olması gerekliliği hem yargı kararlarında hem de doktrinde vurgulanmıştır. Soykırım Sözleşmesinin ilk kez uluslararası bir ceza mahkemesinde uygulandığı Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin ilk yargılaması Akayesu¹⁵⁵ Davası’nda ise bu konu

¹⁵³ Ünal, Şeref (2005) Uluslararası Hukuk, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 285.

¹⁵⁴ Kılıçoğlu, s. 20.

¹⁵⁵ Jean Paul Akayesu, Ruanda’da bir bölgenin bütün asayiş kuvvetlerinin emrinde bulunduğu sorumlu kamu idarecisi iken onun sorumluluk sahasında 7 Nisan-30 Haziran 1994 tarihleri arasında 2000’e yakın Tutsi öldürüldü. Akayesu, 15 adet Soykırım, İnsanlığa Karşı Suçlar ve Cenevre Sözleşmeleri ile Ek Protokol II’nin Ortak 3. Maddesini ihlal etmekle suçlandı. Yargılama sonucunda, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. The Prosecutor V. Jean Paul Akayesu, Case No. ICTR 96-4-T Judgement, 2 September 1998.

temkinli bir yaklaşımla ele alınmıştır. Mahkeme kararının 511. paragrafında, üyeliğin kalıcı ve doğumla kazanıldığı sabit grupların hedeflendiği, siyasi, ekonomik gibi bireysel tercihler sonucu değişken niteliğe sahip grupların Sözleşme dışında bırakıldığı belirtilmiştir¹⁵⁶. Bununla birlikte, üyeliğin doğumla kazanıldığı, değişmez, sabit nitelikli bir grubun, Sözleşmede sayılan dört gruptan biri olmaması halinde, bu gruba yönelik eylemlerin cezalandırılıp cezalandırılmayacağı tartışmaya açılmıştır¹⁵⁷. Mahkeme, Tutsileri etnik bir grup olarak kabul ederek, sadece Tutsi kadınlarına yönelik tecavüz ve cinsel şiddet suçlarını, bir grubu tamamen veya kısmen yok etme niyeti olarak değerlendirmiştir¹⁵⁸. Genel kabul ise Akayesu Davasında belirtilen görüşün tersine, Sözleşmede sayılan grupların sınırlı nitelikte olduğu, her sabit ve değişmez nitelikli grubun Sözleşme kapsamına dâhil edilemeyeceği, grupların Sözleşmede sayılan dört grup dışında ele alınmasının kanunilik ilkesine aykırılık oluşturacağı yönündedir¹⁵⁹.

3.3.1.1. Millî Grup

Millet kavramı, birbirlerine birtakım bağlarla bağlanmış insanlar topluluğu olarak ifade edilmektedir. Bu bağlar dil, din ve ırk birliği gibi objektif nitelikli bağlar olabileceği gibi, manevi nitelikte duygu ve düşüncelerden oluşan sübjektif bağlar da olabilir. Sübjektif millet anlayışına göre millet, ortak bir geçmişe sahip olduğunu düşünen ve gelecekte de ortak yaşama arzusuna sahip insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşlık bağı da ortak bir geçmişe sahip olduğunu düşünen ve gelecekte birlikte yaşama arzusu olan insan topluluğunu ifade etmektedir. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Akayesu Kararında, millî grubu, hak ve görevlerin karşılıklılığı ile ortak vatandaşlığa dayalı ve hukuki bir bağı paylaşan insan topluluğu olarak tanımlamıştır¹⁶⁰.

Millî grup, soykırım suçu bakımından ele alındığında, sadece siyasal ve hukuksal bağa dayalı vatandaşlık kavramı ile sınırlandırılmamalı ve genişletici bir yorumla bu grubun ortak bir geleceği paylaşan insan topluluğu olduğu kabul edilmelidir. Zira bugün gelinen noktada, birçok olayda bir grupta birden fazla aidiyetin bütünleştiği ve soykırım suçunun da bu aidiyet

¹⁵⁶ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 511.

¹⁵⁷ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 516.

¹⁵⁸ **Töner Şen**, s. 78

¹⁵⁹ **Töner Şen**, s. 91.

¹⁶⁰ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 512.

bağlarının tamamına yöneldiği gözlemlenmiştir¹⁶¹. Örneğin Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Krstic Davası'nda, Boşnak Müslümanları dinî bir grup olarak kabul etmiş ise de, 1963 Yugoslav Anayasası'nda bir millet olarak tanındıklarına dikkat çekerek Sırp otoritelerinin onları millî bir grup olarak gördüklerini ve bu kapsamda millî bir grup olarak da değerlendirilebileceklerini belirtmiştir¹⁶². Bu karardan da anlaşılacağı üzere, mağdurların bulunduğu grubun belirlenmesi failerin, mağdur grubu algılayış şekline de bağlıdır¹⁶³.

3.3.1.2. Etnik Grup

Etnik kelimesi, Yunancada ki ethnos (kavim, ulus) kelimesinden gelmekte ve “kavimle ilgili, budunsal, kavmi” anlamlarına gelmektedir¹⁶⁴.

Soykırım Sözleşmesinin hazırlık çalışmaları sırasında belirlenen gruplar arasında etnik gruba yer verilmemiş, İsveç'in önerisi ile Sözleşmeye dâhil edilmiştir. Etnik grubun Sözleşmeye dâhil edilmesi ile vatandaşlık bağı ile sağlanan ortak dil-ülkü-vatan ekseninden farklılaşan dilsel grupların da korunması amaçlanmıştır¹⁶⁵.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, soykırım suçu bakımından etnik gruplar üzerine önemli tespitler yapmıştır. Mahkeme Akayesu Kararında, etnik grubu ortak bir dil ve kültürü paylaşan grup olarak tanımlamış¹⁶⁶ ve Tutsileri bu kapsamda etnik grup olarak kabul ettiğini belirtmiştir¹⁶⁷. Kayishema ve Ruzindana Kararında ise, etnik grubu ortak bir dili ve kültürü paylaşan veya kendilerini böyle tanımlayan ya da failer tarafından böyle tanımlanan grup olarak benimsemiştir¹⁶⁸.

¹⁶¹ Kılıçoğlu, s. 26.

¹⁶² The Prosecutor v. Radislav Krstic, Case No. IT 98-33-T Judgement, 2 August 2001, para. 559-560.

¹⁶³ Töner Şen, s. 82.

¹⁶⁴ Genel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, s.e.t. 15/11/2022.

¹⁶⁵ Kılıçoğlu, s. 27.

¹⁶⁶ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 513.

¹⁶⁷ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 701-702.

¹⁶⁸ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, Case No. ICTR 95-01-T Judgement, 21 April 1999.

3.3.1.3. Dinî Grup

Dinî grupları tanımlamadan önce din kelimesinin ne anlama geldiğinin açıklanması gerekmektedir. Din, Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurumdur¹⁶⁹.

Dine ve inanca dayalı ayrımcılık ve hoşgörüsüzlük, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 36/55 sayılı kararıyla ilan ettiği 1981 tarihli Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildirisinin ikinci maddesinin ikinci fıkrasında şöyle tanımlanmaktadır:

“... eşitlik üzerine kurulu bulunan insan haklarının ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını hükümsüz kılma veya zedeleme amacı taşıyan veya bu sonucu doğuran, din veya inanca dayalı bir farklılaştırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına gelir.”¹⁷⁰

Dinî grup kavramı, Soykırım Sözleşmesinin hazırlık evresinde, özellikle Birleşik Krallık delegesinin insanların dinî gruplara dâhil olup çıkmaları nedeniyle belirsiz olduğu eleştirilerine ve Sözleşme metninden çıkarılması talebine maruz kalmıştır. Ancak tarihin en eski dönemlerinden bu yana din sebebiyle kitlesel imhaların yaşanması ve Birinci Dünya Savaşından sonra imzalanan antlaşmalarda yer alan dinî azınlık kavramı dikkate alınarak dinî gruplar Sözleşme ile korunan gruplar arasında yer almıştır¹⁷¹.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi dinî grubu, Akayesu ve Kayishema -Ruzindana Kararlarında, üyelerinin aynı dini, mezhebi, ortak inançları ve ibadet usullerini paylaştığı grup olarak tanımlamıştır¹⁷².

3.3.1.4. Irkî Grup

Irk kavramı, bir canlı türünde atalarından kendilerine geçen ve aynı karakteristik özellikleri taşıyan insanlar topluluğu olarak tanımlanmakla birlikte hem sosyal bilimlerin

¹⁶⁹ Genel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>, s.e.t. 15/11/2022.

¹⁷⁰ Sözleşme metni için bkz. <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019102600hosgorusuzluk.pdf>, s.e.t. 01/12/2022.

¹⁷¹ Töner Şen, s. 85.

¹⁷² The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 515, The Prosecutor V. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTT 95-01-T para. 98.

hem de genetik gibi fen bilimlerinin konusuna girmektedir¹⁷³. Irk ayrımcılığı ise Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşmenin birinci maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Bu Sözleşmedeki "ırk ayrımcılığı" terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel veya kamusal yaşamının her hangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşit ölçüde tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını kaldırma veya zayıflatma amacına sahip olan veya bu sonuçları doğuran ırk, renk, soy, ulusal veya etnik kökene dayanarak her hangi bir ayırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına gelir.”¹⁷⁴

İrkî grup, Sözleşmede korunan gruplar arasında en çok tartışmaya sebep olabilecek iken üzerinde neredeyse hiçbir tartışma olmadan ve katılan tüm devlet temsilcilerinin görüş birliği ile Sözleşme metnine dâhil edilmiştir¹⁷⁵.

İrkî grupların soykırım suçu kapsamında ne şekilde değerlendirileceği ise Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin Akayesu Kararında ele alınmıştır. Mahkeme ırkî grupları, dilsel, kültürel, coğrafi ve dinî faktörlere bakılmaksızın coğrafi bir bölgede tespit edilen kalıtsal fiziksel özelliklere dayanılarak belirlenen topluluk olarak tanımlamıştır¹⁷⁶.

3.3.2. Soykırım Suçunun Hukuki Konusu

Suçun hukuki konusu bir başka ifadeyle korunan hukuki değer, suç ile ihlal edilen ve ceza normu ile korunan menfaat veya hukuki değerdir. Soykırım suçunda birden fazla hukuksal değer korunduğu söylenebilir. Öncelikle gruplara mensup kişilerin maddi ve manevi varlıkları olarak yaşam hakkı, vücut dokunulmazlığı, kişi özgürlüğü, şeref ve onuru korunmaktadır. Bununla birlikte, grubun mensubu birey dışında, bizatihi grubun varlığı korunmaktadır ki soykırım suçuyla korunan asıl hukuksal değer grubun var olma hakkı olduğu söylenebilir. Aslında tüm uluslararası suçlarda olduğu gibi soykırım nitelikli eylemler, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğinden bu suç ile uluslararası toplum da bir bütün olarak korunmaktadır. Zira insan gruplarının yok edilmesini amaçlayan soykırım

¹⁷³ Sumbas, Ahu (2009) “Batı Avrupa’da Yükselen Yeni-İrkçilik zerine Bir Deneme”, Alternatif Politika Dergisi, C: 1, S: 2, s. 263.

¹⁷⁴ Sözleşme metni için bkz. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093651bm_09.pdf, s.e.t. 01/12/2022.

¹⁷⁵ Töner Şen, s. 88.

¹⁷⁶ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 514.

suçu insanoğlunun varlığının devamı için tehlike arz etmektedir. Ayrıca belirli bir grubu ortadan kaldırmayı hedeflediğinden söz konusu grubun insanlığa yapabileceği katkıları da yok ederek bir bütün halinde medeniyeti kayba uğratmaktadır¹⁷⁷.

Soykırım suçunda, toplu ve kitlesel bir imha söz konusudur. Kasten öldürme suçunda korunan hukuki yarar yaşam hakkı iken, soykırım suçunda, bir grubun varlık hakkıdır. Grupların korunması, sahip oldukları tüm değerlerin korunması ile gerçekleşebilir. Soykırım fiili ile insan grupları, fiziksel ve kültürel varlıkları, gelenekleri ve malvarlıkları ile birlikte yok edilmektedir. Geçmişte yaşanan soykırımlara bakıldığında bir grubun tamamen yok edildiği, bu durumun başarılabilmesi halinde ise gruba büyük zararlar verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda bir grubun inancıyla, kültürüyle, diliyle, kalıtsal ve etnik tüm özellikleri ile korunması hukukun esas amacı olmalıdır¹⁷⁸.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Krstic Kararında, soykırımı tasarlayanların ve uygulayanların, milletlerin, ırkların, etnik kökenlerin ve dinlerin sağladığı çeşitlilikten insanları mahrum etmeyi amaçladığı belirtilmiştir¹⁷⁹.

3.4. Soykırım Suçunun Unsurları

3.4.1. Maddi Unsur: Actus Reus

Uluslararası ceza hukukunda maddi unsura karşılık olarak kullanılan Latince kökenli *Actus Reus* ifadesi “yasaklanmış eylem veya davranış” anlamına gelmektedir¹⁸⁰. Bir suçun oluşabilmesi için mutlak surette iki şartın gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki, maddi unsur, ikincisi ise manevi unsurdur. Maddi unsur, hareket, netice ve bu iki olgu arasındaki nedensellik bağıdır.

Soykırım suçunun maddi unsuruna bakıldığında, suçun oluşabilmesi için millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubu, grup olarak tamamen veya kısmen ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ancak soykırım suçunun oluşabilmesi için grubun tamamen veya kısmen

¹⁷⁷ Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, Murat (2014) Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 11. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 56.

¹⁷⁸ Töner Şen, s. 102.

¹⁷⁹ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 36.

¹⁸⁰ Kocaoğlu, Serhat Sinan (2003) “Suçların Suçu: Soykırım”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 23, S. 90, s. 150.

ortadan kalkmasına gerek yoktur. Failin grubun tamamen veya kısmen ortadan kalkmasının istemesi ve ceza normunda yasaklanmış eylemi gerçekleştirmesi yeterlidir¹⁸¹.

Soykırım Sözleşmesinin 2. ve 3. maddelerinde hangi hareketlerle hangi neticelerin gerçekleşmiş olması halinde soykırım suçunun oluşacağı belirlenmiştir. Soykırım Sözleşmesine esas teşkil eden metinlerde soykırım suçu fiziksel, biyolojik ve kültürel soykırım olmak üzere üç boyutta düzenlenmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tasarısında soykırım suçu, fiziksel, biyolojik ve kültürel soykırım başlıklarını içermektedir. Sekreteryaya taslağına göre fiziksel soykırım, grubunun üyelerinin ölümüne neden olmak veya fiziksel varlıklarına zarar vermek, biyolojik soykırım, doğumları engellemek ve kültürel soykırım ise grubun sosyolojik ve ahlaki kimliklerini oluşturan belirli özelliklerinin yok edilmesi olarak açıklanmaktaydı¹⁸². Ekonomik ve Sosyal Konseyin kurduğu Ad Hoc Komite taslağında ise kültürel soykırım, millî, ırkî veya dinî bir grubun, dilini, dinini ya da kültürünü yok etmek amacıyla okullarda veya günlük ilişkilerinde dilinin kullanılmasına mani olmak ve grubun kütüphanelerinin, müzelerinin, tarihi anıtlarının, ibadet yerlerinin kullanılmasına engel olmak şeklinde düzenlenmiştir¹⁸³. Ancak Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği ve Ad Hoc Komite tarafından hazırlanan her iki taslak metinde de yer alan kültürel soykırım, Sözleşme metninden çıkarılmıştır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu da “İnsanlığın Barışı ve Güvenliğine Karşı İşlenen Suçlar” hakkında yürüttüğü çalışmada, soykırım suçunun, Sözleşmede, grup üyelerinin fiziksel ve biyolojik imhasına ilişkin olarak düzenlendiğini, belirli bir grubun dinini, dilini ve kültürel değerlerinin yok edilmesinin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Bu sebeple, Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluş aşamasında soykırım suçunun kapsamının genişletilmesi mümkün olmamış ve 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi’nin tanım ve unsurları aynı şekilde benimsenmiştir¹⁸⁴.

Soykırım Sözleşmesi’nin ikinci maddesinde, fiziksel ve biyolojik soykırım kapsamındaki eylemler belirtilmiştir. Buna göre;

¹⁸¹ **Duran**, s. 171.

¹⁸² **Köprülü, Timuçin** (2008) “Uluslararası ve Ulusal Ceza Hukukunda Soykırım Suçu” (Doktora), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 56.

¹⁸³ **Töner Şen**, s. 109.

¹⁸⁴ **Töner Şen**, s. 110.

“Madde 2- Soykırım oluşturan eylemler

Bu Sözleşme bakımından, millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur.

- a) Gruba mensup olanları öldürmek,
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar vermek,
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek,
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak,
- e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek,”¹⁸⁵

Bu sayım sınırlayıcı olup, maddede sayılanların dışında başka eylemlerle soykırım suçunun işlenmesi mümkün değildir. Bu özelliği itibarıyla soykırım suçu, bağlı hareketli bir suçtur. Maddede suç teşkil eden birden fazla eyleme yer verilmesi sebebiyle ise seçimlik hareketli bir suçtur. Seçimlik hareketlerden sadece birinin gerçekleştirilmesi suçun oluşumu için yeterlidir. Bununla beraber fail, seçimlik hareketlerin birkaçını veya hepsini gerçekleştirirse dahi tek soykırım suçu oluşacaktır. Şöyle ki, grup üyelerini önce tamamen veya kısmen yok edebilecek koşullarda yaşamaya zorlamak ve ardından grup üyelerinin kasten öldürülmesi halinde tek soykırım suçu oluşacaktır¹⁸⁶.

3.4.1.1. Gruba Mensup Olanların Öldürülmesi

Öldürme fiili, temel insan haklarından yaşama hakkının ihlalidir. Grup üyelerinin öldürülmesini, soykırım suçunun en açık ve belirgin hali olarak nitelendirilebilir. Öldürmek, soykırım suçunun tipik fiilidir¹⁸⁷.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünde düzenlenen suçların yorumlanması ve unsurlarının belirlenmesi amacıyla kabul edilen Suçun Unsurları belgesinde, grup üyelerinin öldürülmesi eylemi şu şekilde belirtilmiştir:

¹⁸⁵ Sözleşme metni için bkz. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf, s.e.t. 01/12/2022.

¹⁸⁶ **Koca, Mahmut / Üzülmöz, İlhan** (2017) Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 4. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, s. 9.

¹⁸⁷ **Duran**, s. 149.

1. Fail, bir veya daha fazla kişiyi öldürmüş olmalı,
2. Bu kişi veya kişiler belirli bir millî, ırkî, etnik ya da dinî kökene mensup olmalı,
3. Fail, bu millî, ırkî, etnik ya da dinî grubu, grup olarak kısmen veya tamamen yok etme kastıyla hareket etmiş olmalı,
4. Fiil, söz konusu gruba yöneltilen benzer davranışların açık bir modeli bağlamında gerçekleştirilmeli ya da fiilin kendisi böyle bir yıkıma neden olabilecek nitelikte olmalıdır (m. 6/a)¹⁸⁸.

Soykırım Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmaları sırasında, İngilizce “*killing*” sözcüğünün, Fransızca taslakta yer alan “*meurtre*” kelimesini tam olarak karşılamadığı yönünde tartışmalar söz konusu olmuştur. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Akayesu kararında, bu konuyu irdeleyerek “*killing*” kelimesinin İngilizce’de hem kasten öldürmeleri hem de kasti olmayan öldürmeleri kapsadığını, Fransızca’daki “*meurtre*” kelimesinin ise daha kesin bir ifade olduğunu vurgulamıştır¹⁸⁹. Mahkeme, masumiyet karinesi ve ceza hukukunun temel ilkelerini gözeterek sanığın lehine olan metnin uygulanmasına ve Statünün ilgili maddesinin, öldürme amacını taşıyan cinayet şeklinde yorumlanmasına karar vermiştir¹⁹⁰. Kayishema kararında ise, “*killing*” ve “*meurtre*” kelimelerini karşılaştırmış ve maddenin yorumlanmasında tereddüdün bulunması durumunda, sanık lehine yorum yapılması gerektiğini belirtmiştir. Yargılama Dairesi, kararında Uluslararası Hukuk Komisyonunun görüşüne atıf yaparak söz konusu eylemlerin “doğası gereği, bir bireyin gerçekleştireceği, kasıtlı, istemli ve bilinçli eylemler” olduğunu ve bu tür eylemlerin tesadüfen işlenmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Bu tanımlama ile “*killing*” ifadesi, kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle bağlantılı olduğu sürece, iki ifade arasında hiçbir fark yoktur¹⁹¹. Bu sebeple “*killing*” ve “*meurtre*” ifadelerinin soykırım suçunun özel kast unsuru ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir¹⁹².

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, öldürme fiilinin, üç unsurunun olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki, mağdurun ölmesi, ikincisi, mağdurun ölümünün failin

¹⁸⁸ Çeviri yazar tarafından yapılmıştır. Metin için bkz. :<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>, s.e.t. 03/12/2022.

¹⁸⁹ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 500.

¹⁹⁰ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 501.

¹⁹¹ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para.103.

¹⁹² The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para.104.

yasaklanan fiilinden kaynaklanması ve sonuncusu ise sanık veya astının, mağdura ölümle sonuçlanabileceğini bilerek ciddi fiziksel zarar verme kastının bulunmasıdır¹⁹³.

Gruba mensup olanların öldürülmesi ifadesinden, suçun oluşabilmesi için bir veya birden fazla kişinin öldürülmesi gerektiği ve öldürme fiilinin, soykırımın yöneldiği millî, ırkî, etnik ya da dinî gruba mensup kişilere yöneltilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Akayesu Davasında, belirtilen gruplara üye olmayan kişilerin öldürülmesi halinde, soykırım suçunun oluşup oluşmayacağı tartışılmıştır. Akayesu tarafından tehdit edilen Hutu bir adamın Akayesu'nun önünde polis memuru tarafından dövülmesi olayında soykırım suçunun oluşmayacağı değerlendirilmiştir¹⁹⁴.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Krstic Davası'nda, adli tıp bulgularına, tanık ifadelerine, haberleşme kayıtları ve uydu fotoğraflarına bakarak 12-19 Temmuz tarihleri arasında yaklaşık 7000-8000 yetişkin Bosnalı Müslüman erkeğin öldürülmesini cinayet olarak kabul etmiştir. Bu erkekler, çocuk ve kadınlardan ayrılarak başka yerlere götürülüp öldürülmüş ve toplu mezarlara gömülmüştür. Toplu mezarlar hava fotoğrafları ile tespit edilmiş ve mezarlar kazıldığında göz bantlarına rastlanmış, çıkarılan cesetlerin ateşli silah yaralanması sebebiyle öldükleri ve ellerinin arkadan bağlandığı tespit edilmiştir¹⁹⁵. Bu tespitler dikkate alınarak savunma tarafının iddia ettiği gibi bu kişilerin silahlı çatışma sırasında öldürülmemiş oldukları kanaatine varılmıştır¹⁹⁶.

3.4.1.2. Grubun Mensuplarına Ciddi Surette Bedensel veya Zihinsel Zarar Verilmesi

Soykırım suçunu oluşturan fiillerin ikincisi grup mensuplarına ciddi bedensel ve zihinsel zarar verilmesi, millî, ırkî, etnik ya da dinî grubun bir kısmını veya tamamını kısmen veya tamamen yok etme niyetiyle bir veya birden fazla kişiye işkence, tecavüz gibi insani olmayan küçük düşürücü muameleyle bedensel veya zihinsel zarar verilmesini ifade etmektedir¹⁹⁷.

¹⁹³ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 589.

¹⁹⁴ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 711.

¹⁹⁵ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 251.

¹⁹⁶ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 485.

¹⁹⁷ Töner Şen, s. 117.

Soykırım Sözleşmesi'nin hazırlık safhasında, Sekretarya taslağında grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar verilmesi eylemi, fiziksel soykırım başlığı altında düzenlenmiş iken, Ad Hoc Komite taslağında fiziksel ve biyolojik soykırım başlığı altında düzenlenmiştir. Sekretarya taslağında grup üyelerinin ölümüne veya fiziksel bütünlüklerinin ya da sağlıklarına zarar verilmesi şeklinde düzenlenen bedensel zarar, Ad Hoc Komite taslağında, grup üyelerinin, millî, ırkî, etnik ya da dinî gruba mensup olmaları sebebiyle yok edilmesi amacıyla işlenen kasıtlı ve grup üyelerinin bedensel zararına yol açan her türlü eylem olarak tanımlanmıştır. Bu bent üzerine yapılan tartışmalar sırasında Çin, grup üyelerinde zihinsel zarara neden olmanın da eklenmesi yönünde teklif sunmuş, Amerika Birleşik Devletleri ise bedensel bütünlüğün, zihinsel bütünlüğü de kapsadığını belirtmiştir. Nitekim aynı görüşte olan Hindistan'ın da tutumuyla bedensel zarar ile birlikte zihinsel zarar da maddeye eklenmiş ve Soykırım Sözleşmesi'nde “*grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi*” tanımlaması yer almıştır¹⁹⁸.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, Suçun Unsurları belgesinde, bu kategoride yer alan soykırım fiillerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Fail, bir veya birden fazla kişiye ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermeli,
2. Bu kişi veya kişiler belirli bir millî, ırkî, etnik ya da dinî gruba mensup olmalı,
3. Fail, bu millî, ırkî, etnik ya da dinî grubu, tamamen veya kısmen imha etmeyi amaçlamalı,
4. Fiil, söz konusu gruba yöneltilen benzer davranışların açık bir modeli bağlamında gerçekleştirilmeli ya da fiilin kendisi böyle bir yıkıma neden olabilecek nitelikte olmalıdır (m. 6/b).

Bu bentte düzenlenen ciddi bedensel veya zihinsel zararların, onarılmaz nitelikte olması ve devamlılık göstermesi, suçun oluşumu için zorunlu değildir. Ancak, söz konusu zararlar, mağdur bakımından normal yaşamına devam etmesini uzun bir süre engelleyici nitelikte olmalıdır¹⁹⁹.

Uluslararası ceza mahkemelerinin içtihatları irdelendiğinde, daha çok tanımlamalara ve verilen zararın kalıcılık-geçicilik durumuna değinildiği görülmektedir. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Kayishema ve Ruzindana Kararı'nda, ciddi bedensel veya

¹⁹⁸ Töner Şen, s. 118.

¹⁹⁹ Töner Şen, s. 118.

zihinsel zarara neden olma şeklindeki fiilleri, sağlığa zarar veren, şekil bozukluklarına yol açan ve duyular ile dışarıdan görülebilecek şekilde organlara zarar veren fiiller olarak tanımlamaktadır²⁰⁰. Bu fiillerin sonucunda ölümün gerçekleşmesi şart değildir. Fakat grubun üyesi olan bireyin, sosyal açıdan yararlı olamayacağı bir duruma neden olunması gerekmektedir. Yargılama Dairesi, bu konuda darbelerin ve yaralanmaların çok şiddetli olması halinde vücudun birçok temel mekanizmasının hasar göreceğini ve bu tür fiillerin ciddi bedensel zarar olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, tehdit ve korkutma gibi fiziksel olmayan saldırıların zihinsel zarara sebep olabileceği ifade edilmiştir²⁰¹. Mahkeme, Akayesu Davası'nda ise, Kudüs Bölge Mahkemesi tarafından verilen Adolf Eichmann kararına atıfta bulunarak bu konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Yargılama Dairesi, fiilleri tek tek saymadan köleleştirme, işkence, sınır dışı etme, açlık ve zulüm gibi insanlık dışı acı verici eylemlerin ciddi bedensel veya zihinsel zarar verme eylemi kapsamında olacağına dair bir değerlendirme yapmıştır²⁰². Ayrıca ciddi bedensel veya zihinsel zararın, kalıcı ve onarılmaz olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir²⁰³.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Bagilishema Kararında, fiziksel veya zihinsel küçük bir bozulmanın, ciddi bedensel veya fiziksel zarar niteliğinde olmadığını, ancak eylemlerin, kalıcı veya onarılmaz bir hale gelmesinin de gerekmediğini ifade etmiş²⁰⁴, Semanza Kararı'nda ise, ciddi zihinsel zararın, küçük ve geçici olmaktan daha fazla bir anlam içerdiğini vurgulamıştır²⁰⁵.

Soykırım suçu yönünden, tecavüz ve cinsel şiddetin de, mağdura yönelik hem bedensel hem de zihinsel zarara yol açabileceği ifade edilmektedir. Akayesu Kararında, yalnızca Tutsi grubuna mensup kadınların maruz kaldığı aşağılama, sakatlama, halka açık yerlerde ve genellikle birden fazla saldırgan tarafından tecavüze uğrama şeklindeki eylemler sebebiyle yalnızca Tutsi kadınlarının değil, Tutsi kadınlarının ailelerinin ve bir bütün olarak Tutsi etnik grubunun psikolojik yıkıma uğradığı değerlendirilmiştir. Mahkeme bu kararında, cinsel şiddet ve tecavüz eylemlerinin, Tutsi grubunun yıkım sürecinin ayrılmaz bir parçası

²⁰⁰ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para.108-109.

²⁰¹ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para.107.

²⁰² The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 503-504.

²⁰³ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 502.

²⁰⁴ The Prosecutor v. Ignace Bagilishema, Case No. ICTR 95-1A-T Judgement, 7 June 2001, para. 59.

²⁰⁵ The Prosecutor v. Laurent Semanza, Case No. ICTR 97-20-T Judgement, 15 May 2003, para. 321.

olduğunu ve grubun yok edilmesi sürecine katkıda bulunduğunu ifade etmiştir²⁰⁶. Mahkeme, Musema Davası'nda ise, sanığın Tutsi grubuna yönelik gerçekleştirilen tecavüzlere yardım ve yataklık ettiği, bazı saldırılara katıldığı gerekçesiyle Tutsi grubu üyelerine ciddi bedensel ve zihinsel zarar verdiğini değerlendirerek soykırım suçundan suçlu bulmuştur²⁰⁷.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Nyiramasuhuko ve arkadaşları kararında, tecavüzün, soykırımın bir yöntemi olduğunu ve soykırım fiillerini desteklemek amacıyla kullanıldığını belirtmiştir²⁰⁸.

Zihinsel zarara yol açan fiillerin tespiti ve tanımlanması, bedensel zarar veren fiillere göre daha zordur. Zihinsel zarara sebep olabilecek her türlü eylem suç tanımına dâhil olabilecektir. Bununla beraber, cinsel saldırı ve tecavüz içeren her eylemin hem fiziksel hem de zihinsel zarara yol açacağı kabul edilmelidir²⁰⁹. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Kayishema ve Ruzindana Kararında, ciddi zihinsel zararın, yalnızca fiziksel bir zararın sonucu olarak kabul edilmemesi gerektiği ve bir eylemin ciddi zihinsel zarara sebep olup olamayacağının her somut olayda ve durum bazında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir²¹⁰.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Blagojevic ve Jokic Kararı'nda, hayatta kalmayı başaran bireylerin, yaşadıkları travma ve maruz kaldıkları acılardan dolayı ciddi bedensel ve zihinsel zarara uğradıkları belirtilmiştir. Yakalanma tedirginliği, aşırı korku duygusu, mutlak çaresizlik, ayrılma anı, aile ve arkadaşların güvenliğinden endişe etme şeklinde sayılan durumların kişiler bakımından travmatik olduğu değerlendirilmiştir²¹¹. Katliamdan kurtulan mağdurların, Bosnalı Müslüman erkeklerin öldürüldüklerini görmeleri ve kendi kaderlerinin de benzer olduğunu düşünmeleri nedeniyle maruz kaldıkları korku ve travmanın, ciddi zihinsel zarara neden olduğu kabul edilmiştir²¹². Ayrıca, kadınların, çocukların ve yaşlıların, evlerini ve mülklerini terk etmek zorunda bırakılmaları nedeniyle uğradıkları travmatik deneyimin, ciddi zihinsel zarara neden olabilecek seviyeye ulaştığı

²⁰⁶ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 731.

²⁰⁷ The Prosecutor v. Alfred Musema, Case No. ICTR 96-13-T Judgement, 27 January 2000, para. 897.

²⁰⁸ The Prosecutor v. Pauline Nyiramasuhuko ve Ark., Case No. ICTR 98-42-T Judgement, 24 June 2011, para. 25.

²⁰⁹ **Töner Şen**, s. 120.

²¹⁰ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para.111-113.

²¹¹ The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic & Dragan Jokic, Case No. IT 02-60-T Judgement, 17 January 2005, para. 647.

²¹² The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic & Dragan Jokic, IT 02-60-T Judgement, para. 649.

ifade edilmiştir. Yine korkunç şartlar altında yakınlarını kaybedenlerin, sevdiklerinin bedenlerini arayarak ölü olup olmadıklarına dair bilgi toplayanların ve yakınları kesin olarak ölenlerin durumlarının, yaşadıkları çaresizlik nedeniyle, ciddi zihinsel zarara maruz kaldıkları ifade edilmiştir. Kurtulanların yaşadıkları derin acılardan, gördükleri ve duyduklarından ciddi zihinsel zarara uğradıkları belirtilmiştir²¹³.

Blagojevic ve Jokic Davası'nda, soykırımın nihai kurbanının grup olduğu, ancak grubu yok etmenin yalnızca grup üyelerinin öldürülmesi anlamına gelmediği, bir grubun bireylerden oluştuğu gibi aynı zamanda gelenek, tarih, üyeleri arasında veya diğer gruplarla olan ilişkileri ve üzerinde yaşadıkları toprakla var olduğu belirtilerek, zorunlu göçün, grubun kendisini tekrar var etmesini engelleyecek nitelikte olması durumunda grubun fiziken ortadan kaldırılmasına yol açacağı belirtilmiştir²¹⁴.

Bosna-Hersek'in, Soykırım Sözleşmesi'nin uygulanması talebiyle Yugoslavya'ya karşı açtığı davada, yargıç Elihu Lauterpact, Sırların, Bosnalı Müslümanlara yönelik etnik temizlik politikası ile ve planlı bir şekilde hareket ederek tamamen olmasa dahi kısmen yok etme kastıyla hareket ettiklerini, grubun fiziksel varlığını ortadan kalkmasına neden olacak yaşam koşullarına maruz bırakarak ciddi bedensel ve zihinsel zarar verdiklerini ifade etmiştir. Eski Yugoslavya'da işlenen insan hakları ihlallerini incelemekle görevli uzmanların hazırladığı rapora göre ise, Müslüman toplumlarda tecavüz ve cinsel saldırı, yalnızca bireye değil mağdur ile birlikte ailesine ve çevresine de ciddi zarar vermektedir²¹⁵.

Yukarıda değinilen tüm kararlar ışığında, soykırım suçunun maddi unsurlarından biri olan ciddi bedensel ve zihinsel zarar kavramı, her olayın özelinde ve soykırımın özel kastını oluşturan grubun yok edilmesi kastı ile birlikte değerlendirilmelidir.

3.4.1.3. Grubun Bütünüyle veya Kısmen, Fiziksel Varlığını Ortadan Kaldıracağı Hesaplanarak, Yaşam Şartlarını Kasten Değiştirmek Şeklinde Fiziksel Soykırım

Soykırım suçunu oluşturan fiillerin üçüncüsü olan grubun fiziksel varlığının kısmen veya tamamen ortadan kalkması için planlanmış yaşam şartlarına kasten maruz bırakma

²¹³ The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic & Dragan Jokic, IT 02-60-T Judgement, para. 652-653.

²¹⁴ The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic & Dragan Jokic, IT 02-60-T Judgement, para. 665, 666.

²¹⁵ Töner Şen, s. 123.

fiilleri, bir veya birden fazla kişinin, millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubun bir kısmını veya tamamını, yok etmek amacıyla grubun fiziksel varlığını ortadan kaldıracak şekilde yaşam için gerekli gıda malzemelerinden, sağlık ve barınma imkânlarından yoksun bırakma ve sistematik bir şekilde sürgün etme gibi yöntemlerle, yaşam şartlarını ciddi bir biçimde zorlaştırmak ya da yaşamayı imkânsız hale getirmektir. Bu tanımlamada, yaşam koşullarından ne anlaşılması gerektiğine dair somut bir ölçüte yer verilmemiş ve yasaklanan fiil açıkça ortaya koyulmamıştır. Ancak doktrinde, bu boşluğun kasıtlı olarak bırakıldığı, zira hangi eylemlerin, grubun fiziksel varlığının kısmen veya tamamen yok olmasına yol açacak nitelikte olduğunun pratikte belirlenmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir²¹⁶.

Soykırımın tanımında, suçun bu hali, ilk kez Sekretarya taslağında yer almıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi, soykırımın yasaklanan fiillerinin fiziksel, biyolojik ve kültürel soykırım olarak üç ayrı grupta sınıflandırıldığı taslakta, fiziksel soykırım “Grup üyelerinin ölümüne veya fiziksel bütünlüklerinin ya da sağlıklarının zarar görmesine neden olma” olarak tanımlanmıştır. Fiziksel soykırım başlığı altında tanımlanan, (b) ve (d) bentlerinde sayılan fiiller de, grubun fiziksel varlığının kısmen veya tamamen ortadan kaldırılmasına sebep olacak şekilde tasarlanan yaşam koşullarına maruz bırakılması kapsamında taslakta yer almıştır. Bunu meydana getiren fiiller, (b) bendinde, “Bireyleri, münasip barınma, giyim, besin, temizlik ve tıbbi bakım imkânlarından yoksun olduğu yahut güçten düşme veya ölümle sonuçlanacak kadar haddinden fazla çalışma ya da fiziksel eziyet altına sokulduğu, yaşam koşullarına maruz bırakma”, (d) bendinde ise, “Mülklerin müsadere, yağmalama, çalışma imkânının kısıtlanması, söz konusu ülkenin diğer sakinleri için temini mümkün olan barınma ve erzak imkânlarının ellerinden alınması yoluyla tüm geçinme vasıtalarından mahrum bırakma” şeklinde yer almıştır. Sekretarya’nın hazırladığı taslağın şerhinde, (b) bendindeki hükümden, yavaş ve ağır bir ölümün anlaşıldığı, grup üyelerinin toplama kamplarında yüksek ölüm oranlarının da bunu karşıladığı ifade edilmiştir.

Ad Hoc Komitenin hazırladığı taslağın fiziksel ve biyolojik soykırım başlığını taşıyan maddesinde ise, “soykırım, millî, ırkî, dinî ya da siyasi bir grubun üyelerinin, millî veya ırkî köken, dinî inanç veya siyasi görüş sebeplerine dayandırılarak yok edilmesi niyetiyle işlenen kasıtlı fiiller” olarak tanımlanmıştır. Bu suçu oluşturan fiiller arasında üçüncü bentte de, “Grup üyelerini, ölümüne yol açmayı hedefleyen tedbirlere ve yaşam koşullarına maruz bırakma” sayılmıştır. Komitede, bu konuda delegeler tarafından farklı görüşler ileri

²¹⁶ Berberer, s. 49.

sürülmüştür. Çin delegesine göre, soykırımın bu fiilinin, sadece grubun fiziksel varlığını yok etmeyi değil, aynı zamanda grubun fiziksel varlığının yok olmasına yol açacak tedbir ve koşulları içermesi gerekmektedir. Sovyet delegesi ise, grubun yok olmasına yol açacak yaşam koşullarının önceden tasarlanmış olması gerektiğini ileri sürmüştür²¹⁷.

Soykırım Sözleşmesinin ikinci maddesinin (c) bendinde ise “grubun, fiziksel varlığının kısmen veya tamamen ortadan kalkmasına sebebiyet vermek üzere tasarlanmış yaşam koşullarına kasten maruz bırakmak” şeklinde düzenlenen bu fiil yönünden, yaşam şartlarının zorlaştırılmasının, yok etme sonucunu gerçekleştirebilecek nitelikte olması gerekmektedir. Bu sonuca ulaşıp ulaşmaması, suçun oluşumu yönünden gerekli değildir. Bir başka ifadeyle, bu bent ile açıkça sayılmayan ve nitelikleri belirlenmeyen yaşam koşullarının kasten ağırlaştırılması cezalandırılacaktır. Burada amaçlanan, grubun zaman içinde kısmen veya tamamen yok edilmesini sağlamaktır. Bu fiil yönünden sonucun gerçekleşmesi şart olmamakla birlikte, bu fiil sonucunda ölüm veya ciddi fiziksel ya da zihinsel zarar oluşmuşsa, ilk iki bentte yer alan hükümler uygulama alanı bulacaktır. İlk iki bentten farklı olarak, bu bentte düzenlenen fiilde, fail tarafından grup üyesi olan bireyler değil, doğrudan grubun kendisi hedef alınmaktadır. Grubun maruz bırakılacağı yaşam koşullarının, grubun fiziksel varlığını ortadan kaldıracak nitelikte olması, tasarlamayı gerektirmektedir. Bu fiil ile işlenen soykırım suçunun yalnızca kasten işlenmesi mümkün olup, ihmalle işlenmesi söz konusu olamamaktadır. Çünkü grubun fiziksel varlığının kısmen veya tamamen ortadan kalkması amacıyla tasarlanmış yaşam koşullarına maruz bırakılması fiili, ihmal etme durumu ile gerçekleşemez²¹⁸.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, Suçun Unsurları belgesinde, bu kategoride yer alan soykırım fiillerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Fail, bir veya birden fazla kişiye belirli yaşam koşulları uygulamalı,
2. Bu kişi veya kişiler belirli bir millî, ırkî, etnik ya da dinî gruba mensup olmalı,
3. Fail, bu millî, ırkî, etnik ya da dinî grubu tamamen veya kısmen yok etmeyi amaçlamalı,
4. Yaşam koşulları, bu grubun fiziksel olarak tamamen veya kısmen yok edilmesine neden olacak şekilde hesaplanmış olmalı,

²¹⁷ **Akün, Verda Neslihan** (2003) “Milletlerarası Mahkeme İçtihatlarında Jenosid”, (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71.

²¹⁸ **Töner Şen**, s. 126.

5. Fiil, bu gruba yöneltlen benzer davranışların açık bir modeli bağlamında gerçekleştirilmeli ya da fiilin kendisi böyle bir yıkıma neden olabilecek nitelikte olmalıdır (m. 6/c).

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Akayesu Kararında, bu fiili, failin imha yöntemleri ile grup üyelerini derhal öldürmediği ancak nihai olarak fiziksel yıkımlarını amaçlayan yöntemler olarak yorumlamıştır. Bu yöntemlere örnek olarak, grup üyelerini varlıklarını sürdürmelerine yetecek kadar besine, sistematik bir şekilde evlerinden uzaklaştırmalara ve temel tıbbi hizmetlerden asgari düzeyin altında yararlanmaya tabi tutmak olarak gösterilmiştir²¹⁹.

Kayishema ve Ruzindana Kararı'nda, iddia makamının, bu maddenin, ölümün gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın ölüme yol açabilecek durumlara uygulanması gerektiğini ve grubun fiziksel varlığının sonunu getirebilecek nitelikte normalin altında yaşam koşullarına maruz bırakılmasının cezalandırılması gerektiğini ileri sürdüğü ifade edilmiştir. Mahkeme Heyeti, Sözleşmenin hazırlık çalışmalarında Sekreteryanın hazırladığı tartışılan taslak maddeye atıf yaparak uygun barınma, giyecek, hijyen ve sağlık gereksinimlerinin eksikliği veya aşırı çalıştırma ya da fiziksel efor gibi durumların, bu kavram içerisinde değerlendirilebileceğini ve yavaş bir ölüme götürebileceğini belirtmiştir. Grup üyelerinin bir kısmının aç bırakılması, tecavüz, temel tıbbi hizmetlerin asgari düzeyin altına çekilmesi ve barınma imkânlarından mahrum bırakmanın da dâhil olduğu, önceden planlanmış yaşam koşullarının grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi olacağı ifade edilmiştir²²⁰. Bununla birlikte Mahkeme Heyeti, Tutsi grubunun sığındığı suç mahallinde aç, susuz ve sağlıklı bir ortamda bırakılmaları durumunu, Tutsilere yapılan bir zulüm olarak kabul etmiş ve kısa bir süre sonra imha edilmeleri amacıyla yapıldığından kasten yok etmeye yönelik yaşam koşullarına maruz bırakma fiili kapsamında değerlendirmemiştir²²¹.

Aynı Mahkeme, Musema ve Rutaganda Kararları'nda da, Akayesu Kararı'nda olduğu gibi, grubun fiziksel varlığının kısmen veya tamamen yok edilmesine sebebiyet vermek üzere tasarlanmış yaşam koşullarına kasten maruz bırakmak fiilinde, failin, grup üyelerini derhal öldürme niyetinde olmaması gerektiğini ancak nihai hedef olarak uzun vadede fiziksel

²¹⁹ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 505-506.

²²⁰ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para.113-114.

²²¹ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 548.

yıkımlarını hedeflemesi gerektiğini ifade etmiştir²²². Bu değerlendirmelerden, bu bentte düzenlenen soykırım fiili yönünden, grubun, fiziksel varlığının kısmen veya tamamen ortadan kalkmasına sebebiyet vermek üzere planlanmış yaşam koşullarına maruz bırakılmasının, grup üyelerinin uzun bir sürede yavaş yavaş ölümlerine yol açacak nitelikte olmasının arandığı çıkarılabilir.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargılama Dairesi, Brdanin Kararı'nda, grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracığı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek şeklinde fiziksel soykırım suçunun oluşabilmesi için, grubun kısmen veya tamamen yok olmasının ispatının gerekmediğini belirtmiştir²²³. Stakic Kararı'nda ise, bu bent kapsamındaki soykırım fiili açısından, grubun tamamının ya da bir bölümünün sınır dışı edilmesinin, suçun oluşması için yeterli olmayacağını, grubun çözülmesi ile fiziksel yok oluşun aynı anlama gelmediğini ifade etmiştir. Mahkeme bu değerlendirmeyi yaparken, Suriye'nin, Altıncı Komite'de, "Bir grubun sonraki kötü muamele tehdidinden kaçmak için evlerini terk etmeye mecbur bırakmayı amaçlayan tedbirler almak" şeklindeki durumların soykırımı oluşturan fiiller kapsamına alınarak Soykırım Sözleşmesine eklenmesine yönelik önerisine atıfta bulunarak, bu önerinin, beşe karşı yirmi okuz oy ile reddedildiğini ifade etmiştir²²⁴.

Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesinin, Krstic Kararı'nda belirttiği üzere, Sırp güçleri tarafından büyük çaplı saldırı olarak birçok köye yapılan operasyonlar sonucunda Bosnalı Müslüman nüfusu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Kararı²²⁵ ile güvenli bölge ilan edilen Srebrenika ve Zepa'da bulunan koruma bölgelerine kaçmaya zorlandı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin kararı ile güvenli bölge ilan edilmeden önce nüfusun yoğun olduğu bu bölge, Sırp güçleri tarafından yoğun bombardımana maruz kalmıştır. Bunun sonucunda, Srebrenika'nın 1991 yılında otuz yedi bin olan nüfusu, altmış bin civarına yükselirken aynı zamanda yüzölçümü dokuz yüz kilometre kareden yüz elli kilometre kareye kadar küçülmüştür. Mahkeme kararında, grubun fiziksel varlığının kısmen veya tamamen imhasına sebebiyet vermek için tasarlanan yaşam koşullarına maruz bırakma fiilinin, bölgeyi kuşatan Bosnalı Sırp kuvvetler tarafından, sistematik bir siyaset izlenerek,

²²² The Prosecutor v. Alfred Musema, ICTR 96-13-T para. 157. The Prosecutor V. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda, Case No. ICTR 96-3-T Judgement, 6 December 1999, para. 52.

²²³ The Prosecutor v. Radoslav Brdanin, Case No. IT 99-36-T Judgement, 1 September 2004, para. 691.

²²⁴ The Prosecutor v. Milomir Stakic, Case No. IT 97-24-T Judgement, 31 July 2003, para. 519.

²²⁵ UN SC Res.819 (1993), 16 April 1993. <https://www.nato.int/for/un/u930416a.htm>, s.e.t. 08/12/2022.

insani yardım konvoylarının yerleşim bölgesine ulaşmasında zorluk çıkarılması, hasta ve yaralı olanların bölgeden nakline engel olunması, konutların yarısından fazlasının daha önce gerçekleştirilen bombardımanlarla yok edilmesi, su ve elektrik ağlarının kesilmesi veya imha edilmesi, yeteri kadar gıda ve tıbbi malzemenin sağlanmaması durumlarını kapsadığını belirtmiştir²²⁶.

Karadzic ve Mladic Davalar’ında ise, grubun fiziksel varlığının kısmen veya tamamen ortadan kalkmasına neden olmak üzere tasarlanmış yaşam koşullarına kasten maruz bırakma fiillerinin, Sırp kuvvetlerinin ablukası altında bulunan bölgelerde tevkif kamplarında işlendiği ifade edilmiştir. Bosna-Hersek ve Srebrenika’da işlenen birçok soykırım eyleminden sorumlu tutulan Radovan Karadzic ve Ratco Mladic’in, soykırım planlarını, Bosnalı Müslümanlar ile Hırvatları alıkoydukları Sırp polislerle askeri sivil kişiler tarafından idare edilen kamplarda gerçekleştirdikleri öne sürülmüştür. Bosna-Hersek toprakları, Sırp işgalinde olduğu süre boyunca tevkif ve esir kampları kurulmuş, bu kamplarda millî, etnik, din ve siyasi sebeplerle ya da bu kimliklerinden kaynaklı hiçbir ayırım yapmaksızın kadın, çocuk, yaşlı toplanılıp alıkoyulmuş ve yıllarca insani olmayan yaşam koşulları altında tutulmuşlardır. Ayrıca kötü muamele, yetersiz bakım ve tıbbi malzeme, canlı kalkan yapma ve ciddi fiziksel veya zihinsel zarar verme durumlarına maruz bırakılmışlardır. İşgal veya abluka altında bulunan bölgelerde tevkif veya esir kampları adı altında gerçekleştirilen fiziksel ve psikolojik taciz, cinsel şiddet, zorla çalıştırma, gayri insani yaşam koşulları, yetersiz beslenme, barınma imkanlarından, sağlık hizmetlerinden ve asgari hijyen koşullarından mahrum bırakma fiilleri, grubun fiziksel varlığının ortadan kalkmasına sebebiyet vermek üzere tasarlanmış yaşam koşullarına maruz bırakmak fiilleri olarak değerlendirilmektedir²²⁷.

Bu başlık altında incelenen soykırım fiili yönünden, uluslararası ceza mahkemelerinin kararları dikkate alındığında, soykırım suçunun oluşabilmesi için, fiil sonrasında neticenin gerçekleşmesi önem arz etmemekle birlikte, grubun kısmen ya da tamamen yok olmasına yol açacak yaşam koşullarının, belirli bir ağırlığa kavuşması ve soykırımın diğer fiillerine nazaran uzun bir zaman diliminde gerçekleşmesinin gerektiği, zira kısa süreli yoksun veya maruz bırakmaların, bu fiili oluşturmayacağını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, bu fiil yönünden asıl mesele, özel kast unsurunun ispatlanmasının zorluğudur. Zira bir grubu

²²⁶ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 565-566.

²²⁷ **Akün**, s. 75.

yok etme kastıyla hareket eden failin, sonucun daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesini istemesi hayatın olağan akışına daha uygundur ve öldürme fiili ile kıyaslandığında, failin bu eylemi tercih etmesi düşük bir ihtimaldir²²⁸.

3.4.1.4. Grup İçinde Doğumları Engellemek Amacıyla Tedbirler Almak

Biyolojik soykırım olarak da adlandırılan bu fiil, belirli bir zaman sürecinde, bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi amacıyla grup üyeleri üzerinde nüfus artışını engellemeye yönelik tedbirlerin alınmasını ifade etmektedir²²⁹. Soykırım suçunu oluşturan fiillerden dördüncüsü olan, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alma fiili, ilk kez Sekretarya taslağında biyolojik soykırım başlığı altında düzenlenmiş ve biyolojik soykırım, kısırlaştırma, cinslerin ayrılarak tecrit edilmeleri, zorunlu kürtaj ve evlenmelerinin engellenerek grup içinde doğumlara mani olunması şeklinde tanımlanmıştır. Ad Hoc Komite taslağında ise, fiziksel ve biyolojik soykırım başlığı altında son fiil olarak yer almaktadır²³⁰.

Sözleşme metninde, bu suç fiili yönünden, “tedbirlerin dayatılması” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade ile tedbirler bakımından zorlama unsurunun gerekliliği ifade edilmiştir. Ancak bu bent kapsamındaki fiil ile ilgili olarak suçun oluşumu için grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin dayatılması yeterli olup, failin bu konuda başarılı olması ve neticenin gerçekleşmesi gerekmemektedir²³¹.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin, zorla tutuldukları toplama kamplarında, doğum yapmalarını önlemek amacıyla alınan tedbirler, soykırım suçunun bu fiil ile icra edilmesi hususunda gösterilebilecek en somut örnek olarak kabul edilmektedir. Toplama kamplarında Yahudilere ve çingenelere yönelik gerçekleştirilen doğum yapmalarını önlemek amacıyla mevcut hamileliklerinin zorunlu kürtaj ile sonlandırılması, kadın ve erkeklerin birbirlerinden ayrı tutulmaları, deneylerle kısırlaştırılmaları ve rahim tahliyesi gibi tedbirler, bu kapsamdadır²³².

Grup içerisinde doğumları engellemek amacıyla alınan tedbirler yukarıda belirtildiği üzere fiziki olabileceği gibi, kişiler üzerinde yaratılan ruhsal ve zihinsel travmalar sonucu da olabilecektir. Tecavüze uğrayan kişinin daha sonra çocuk doğurmayı reddetmesi sistematik

²²⁸ Duran, s. 161.

²²⁹ Koca / Üzülmüş, s. 12.

²³⁰ Akün, s. 79.

²³¹ Töner Şen, s. 135.

²³² Akün, s. 80.

tecavüzün grup içerisinde doğumları engellemeye yönelik bir tedbir olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Yine, söz konusu gruba mensup kişilerin tecavüz sonucu maruz kaldıkları travmalar sebebiyle üreme istekleri olumsuz yönde etkilenebilecek ve bu durumda tecavüz, grup içerisinde doğumları engelleyecek bir tedbir olarak kabul edilebilecektir²³³.

Bununla birlikte, bu bent kapsamındaki fiil, tecavüz ve ırza geçme ile de bağlantılıdır. Yukarıda değinildiği üzere, tecavüz eylemi, söz konusu suçun diğer şartları da mevcut ise, ciddi bedensel veya zihinsel zarar kapsamında değerlendirilebilmektedir. Ancak tecavüz eylemi, grup içinde doğumları önlemek amacıyla tedbirler dayatmak fiili yönünden de kullanılan bir yöntemdir. Şöyle ki, tecavüz fiili yoluyla soykırım suçunun yöneldiği gruba mensup kadınlar, başka bir grubun erkekleri tarafından hamile bırakılarak söz konusu grubun soyunun devam etmesi engellenmektedir. Ancak bu noktada grubun sosyolojik faktörleri etkili olmaktadır. Ataerkil toplumlarda çocuğun, babanın kimliğini taşıdığı kabul edilmektedir. Ancak Yahudi toplumunda olduğu gibi sosyolojik olarak, çocuğun annenin kimliğini taşıdığı toplumlarda, bu bent kapsamındaki fiillerin uygulanmadığı, daha farklı yöntemlerin uygulandığı bilinmektedir²³⁴.

Tecavüz aynı zamanda grup içerisindeki kadın ve erkekleri alçaltıcı ve tecrit edici niteliktedir. Bir başka ifadeyle, tecavüz eylemine maruz kalan kadınların, geleneksel aile yapısına uygun olmayacağı düşünülerek tecavüzün grup üyesi kadın ve erkeklerin çocuk yapma kararını olumsuz yönde etkileyeceği, bu durumun fail tarafından da amaçlanan bir durum olduğu değerlendirilmektedir²³⁵.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, Suçun Unsurları belgesinde, bu kategoride yer alan soykırım fiillerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Fail, bir veya birden fazla kişiye belirli tedbirler uygulamalı,
2. Bu kişi veya kişiler belirli bir millî, ırkî, etnik ya da dinî gruba mensup olmalı,
3. Fail, bu millî, ırkî, etnik ya da dinî grubu, tamamen veya kısmen imha etmeyi amaçlamalı,

²³³ Bayraktar, Köksal / Evik, Vesile Sonay /Kurt, Gülşah (2017) Özel Ceza Hukuku Cilt I, 5. Baskı, Uluslararası Suçlar, İstanbul, On İki Levha, s. 47.

²³⁴ Töner Şen, s. 136.

²³⁵ Duran, s. 162.

4. Fiil, bu gruba yöneltilen benzer davranışların açık bir modeli bağlamında gerçekleştirilmeli ya da fiilin kendisi böyle bir yıkıma neden olabilecek nitelikte olmalıdır (m. 6/d).

Tecavüz eylemlerinin soykırım suçu ile bağdaştırıldığı ilk karar olan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin, Akayesu Kararında, kısırlaştırma uygulaması, cinsel sakatlanmalar, zorla doğum kontrolü, cinsiyetlerin ayrılması ve evliliklerin yasaklanması eylemleri, doğumları engellemek amacıyla dayatılan tedbirler kapsamında değerlendirmiştir. Söz konusu kararda yukarıda değinildiği gibi, grubun kimliğinin, babanın kimliğiyle belirlendiği ataerkil toplumlarda, tecavüz fiiliyle, gruba üye kadının, başka bir gruba ait erkek tarafından zorla hamile bırakılması ve çocuğu doğurması sağlanarak, sonuç olarak doğacak çocuğun annesinin mensup olduğu gruba ait olmayacağı belirtilmiş ve bu eylemin grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbir alma fiiline örnek olacağı ifade edilmiştir²³⁶.

Bosna-Hersek'te yaşanan olaylar kapsamında ise, Sırpların yürüttüğü etnik temizlik kapsamında kadın ve erkeklere yönelik kısırlaştırma uygulamalarının da, bu fiil kapsamında olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca kadınlara hamile bırakma kastı ile tecavüz edilmiş ve hamile kadınlar hamileliğin son evresine kadar alıkonularak hamileliği sonlandırmalarına engel olunarak çocukları doğurmaları sağlanmıştır. Bu fiillerin bir sistematik halinde işlenmesi ile söz konusu grubun çocuklarında yeni bir etnik kimlik yaratılmak istendiği belirtilmiştir²³⁷. Bu durumun aynı zamanda grubun içinde doğumları engellemek amacıyla tedbir olduğu açıktır.

Bununla birlikte, yukarıda açıklanan yöntemler dışında, grup içinde doğumların engellenmesi amacıyla tedbirler dayatma fiilinin, her somut olayda, olayın niteliği ve söz konusu grubun sosyolojik özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.4.1.5. Gruba Mensup Çocukları Zorla Bir Başka Gruba Nakletmek

Soykırım suçunu oluşturan fiillerin sonuncusu olan gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek, bir veya birden fazla kişinin millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubu kısmen ya da tamamen yok etmek kastı ile gruba ait bir ya da daha fazla çocuğu, zorla başka bir

²³⁶ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 507.

²³⁷ Töner Şen, s. 136.

gruba nakletmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu fiil bakımından soykırımı oluşturan diğer seçimlik hareketlerden farklı olarak, gruba mensup kişilerin bedensel imhaları söz konusu değildir²³⁸.

Gruba mensup çocuklar, ailelerinin de mensup oldukları gruptan uzaklaştırılarak başka bir grubun kültürel ve sosyolojik yapısıyla yetiştirilmek amacıyla bu gruba zorla nakledilmektedirler. Bu durumun neticesinde çocuklar yetiştirildikleri grubun sosyal ve kültürel kimliğini taşıyarak, üyesi oldukları grubun diline, kültürüne, geleneğine, ahlaki ve sosyal değerlerine yabancılaşmakta ve mağdur grubun çoğalması engellenerek zamanla biyolojik olarak yok olmaları hedeflenmektedir. Ancak bu nihai sonucun gerçekleşmesi için nakletme fiilinin süreklilik arz etmesi gerekmektedir²³⁹.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, Suçun Unsurları belgesinde, bu kategoride yer alan soykırım fiillerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Fail, bir veya birden fazla kişiyi zorla transfer etmeli,
2. Bu kişi veya kişiler belirli bir millî, ırkî, etnik ya da dinî gruba mensup olmalı,
3. Fail, bu millî, ırkî, etnik ya da dinî grubu, tamamen veya kısmen yok etmeyi amaçlamalı,
4. Transfer, bir gruptan diğerine olmalı,
5. Bu kişi veya kişiler 18 yaşından küçük olmalı,
6. Fail, bu kişi veya kişilerin, 18 yaşından küçük olduğunu biliyor veya bilmesi gerekiyor olmalı,
7. Fiil, bu gruba yöneltilen benzer davranışların açık bir modeli bağlamında gerçekleştirilmeli ya da fiilin kendisi böyle bir yıkıma neden olabilecek nitelikte olmalıdır (m. 6/e).

Suçun tanımında yer olan “zorlama” unsurunun, mutlaka fiziksel bir zorlamayı gerektirmediği, alıkoyma, eziyet, psikolojik baskı, şiddet ya da şiddete uğrama korkusu gibi durumların da, zorlama unsuru kapsamında kaldığı kabul edilmektedir. Gruba mensup çocukların, bir başka gruba naklinin sağlanması amacıyla grup üyelerinin tehdit edilmesi veya grup üyelerine psikolojik şiddet uygulanması da, soykırım suçunun bu başlık altında incelenen fiili kapsamında değerlendirilmektedir. Bu durumda fiziksel veya psikolojik bir

²³⁸ Akün, s. 82.

²³⁹ Koca / Üzülmöz, s. 13.

zorlama ile Sözleşmede sayılan millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grup üyesi çocukların soykırım kastıyla başka bir yere götürülmesi ile suç gerçekleşecektir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nde yer alan suçların unsurlarının ortaya koyulduğu ve hazırlık komisyonu tarafından hazırlanan son raporda, failin soykırıma maruz kalan gruptan bir başka gruba naklettiği kişi veya kişilerin çocuk olduğunu bilmesi veya bilebilecek durumda olması gerektiği belirtilmiştir²⁴⁰ ve çocuk kavramı, 18 yaşından küçük kişiler olarak açıklanmıştır.

Bu fiil, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından biyolojik soykırım olarak kabul edilmiş olup Komisyona göre, suçun oluşumu için gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba transfer edilmesi halinde söz konusu grubun gelecekteki devamlılığının tehlikeye girmesi gerekmektedir²⁴¹. Çocukların, mağdur gruptan başka bir gruba nakledilmesi, failin elinde olmayan sebeplerle tamamlanamamışsa, suç teşebbüs aşamasında kalmış kabul edilmektedir.

Grubun çocuklarının zorla bir başka gruba nakli, Sekretarya taslağında, “grubun kendisine has özelliklerinin yok edilmesi” olarak kültürel soykırım başlığı altında yer almaktadır. Ad Hoc Komite tarafından hazırlanan taslakta ise, fiziksel-biyolojik soykırımın düzenlendiği ikinci maddenin devamında kültürel soykırımın düzenlendiği üçüncü maddede bu fiile yer verilmemiştir. Bu madde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan müzakereler sırasında Yunanistan'ın teklifi ile Soykırım Sözleşmesi'ne dâhil edilmiştir. Sözleşmede, Sekretarya taslağından farklı bir değerlendirme yapılarak, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler dayatma fiili ile birlikte bu fiil de biyolojik soykırım olarak kabul edilmiştir²⁴².

Bu fiil bakımından uluslararası ceza mahkemelerinin kararlarına değinecek olursak, bu fiilin yalnızca Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından Akayesu Kararı'nda ele alındığı, Kayishema Kararı'nda ise, Yargılama Dairesi tarafından Akayesu Kararı'ndaki yorumun kabul edildiği görülmektedir²⁴³.

Mahkeme, Akayesu Davası'nda, grubun çocuklarının, diğer bir gruba zorla nakli yönünden, bir nakil tehdidi varlığının suçun oluşumu için yeterli olduğunu kabul etmektedir.

²⁴⁰ Töner Şen, s. 138.

²⁴¹ Koca / Üzülmöz, s. 13.

²⁴² Akün, s. 82.

²⁴³ The Prosecutor V. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para.118.

Bir başka ifadeyle, Sözleşme'nin bu bentteki fiili ile gruba mensup çocukların başka bir gruba zorla nakledilmesi konusunda sadece fiziksel naklin değil aynı zamanda buna yönelik tehdit eylemlerinin ve bu fiilin gerçekleştirilmesi amacıyla çocuklar üzerinde yaratılacak travma etkisinin de yaptırıma bağlandığı görüşü savunulmuştur²⁴⁴.

3.4.2. Manevi Unsur: Mens Rea

Manevi unsur, kişi ile fiil arasındaki manevi bağ ifade etmektedir. Manevi bağ olmadan gerçekleştirilen davranışlarda bir fiilden dolayısıyla herhangi bir suçtan söz edilemez²⁴⁵. Bir başka ifadeyle, suçun oluşumu için, eylemi oluşturan maddi unsur ile birlikte kişinin yaptığı eylemin farkında olmasını ifade eden manevi unsurun da bulunması gerekmektedir. Uluslararası ceza hukukunda manevi unsur kavramı “Mens Rea” olarak adlandırılmaktadır.

Çağdaş Ceza Hukuku sistemlerinde, kural olarak kusursuz sorumluluk ya da objektif sorumluluk kabul edilmediğinden bir suç sadece kast veya taksirle işlenebilmektedir. Soykırım suçu, maddi unsuru yönünden kasten öldürme ve kasten yaralama fiilleri ile benzerlik gösterse de manevi unsur bakımından bu iki suçtan farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple ülkeler, ceza kanunlarında, soykırım suçunu ayrı bir suç olarak düzenleme yoluna gitmişlerdir. Soykırım suçunun ayrı bir suç olarak ceza kanunlarına girmesinde önem taşıyan manevi unsur da *mens rea* kavramı ile açılanmaktadır.

Öğretide, soykırım suçunun manevi unsuru açıklanırken Roma Statüsü'nün 30. maddesinde yer alan hükümlerden yararlanılmaktadır. Buna göre, *mens rea* kavramı, iki öğeden oluşmaktadır. Bunlar bilme ve istemedir. Bir başka anlatımla, suçun maddi unsurlarının bilincinde olma ve bu fiilleri ihlal niyeti ile yerine getirme isteğidir. Buradan çıkarılacak sonuç soykırım suçunun kasıtlı işlenebilen suçlardan olduğu ve taksirle bağdaşmadığı olacaktır. Ancak bazı suçlarda, suçun unsurlarına ilişkin kastın varlığı suçun oluşumu bakımından yeterli olmamakta, kastın yanı sıra failin belli bir amaç veya saikle hareket etmesi aranmaktadır ki failin amacını ifade eden bu durum Türk Hukuk öğretisinde

²⁴⁴ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 509.

²⁴⁵ Özgenç, s. 221.

özel kast olarak ifade edilmiştir²⁴⁶. Özel kastın arandığı suçlarda failin mutlaka kasten hareket etmesi gerekmektedir.

Soykırım suçunda, failin, suçun maddi unsurlarını oluşturan eylemleri, söz konusu grubu kısmen veya tamamen yok etme kastı ile gerçekleştirmesi arandığından, soykırım suçu ancak özel kastla (*dolus specialis*) işlenebilen bir suçtur²⁴⁷. Özel kast, soykırım suçunu diğer tüm suçlardan ayıran en önemli unsurdur. Soykırım suçunun oluşması, bu suç için aranan grubu kısmen veya tamamen yok etme amacı gibi ağırlaştırılmış bir özel kastın varlığına bağlıdır. Dolayısıyla bir fiilin soykırım suçunu oluşturduğunun kabulü için, kanunda sayılan fiillerin kasten işlenmesi yeterli olmayacak, her somut olayda, failin, bu fiilleri millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubu kısmen ya da tamamen yok etme amacıyla gerçekleştirdiğinin belirlenmesi gerekecektir.

Soykırım suçunu, insanlığa karşı suçlardan ya da öldürme ve yaralama gibi diğer suçlardan ayıran ve suça karakterini veren özel kast unsurudur. Özel kastın arandığı suçlar, yalnızca doğrudan kast ile işlenebilen suçlardır. Özel kasta göre, soykırım suçunu oluşturan eylemler, Soykırım Sözleşmesi'nde sayılan dört gruba yönelik olarak bu grupları tamamen ya da kısmen yok etme amacıyla işlenebilmektedir. Fail, işlediği fiilin sonucu olarak, grubun kısmen veya tamamen yok olacağını bilmeli yahut bilebilecek durumda olmalıdır. Ancak failin, soykırım suçuna ilişkin bu fiillerin söz konusu grubun tamamına yönelmesi gerekmediği gibi, failin kastının da grubun tamamına yönelik olması gerekmemektedir. Fail, soykırım suçunun maddi unsuru olarak Soykırım Sözleşmesi'nin 2. fıkrasında beş bent olarak sayılan fiilleri, millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubu kısmen veya tamamen yok etme kastıyla hareket etmiş ise soykırım suçundan sorumlu tutulabilecektir. Bu sebeple, söz konusu fiillerin kazayla olması ya da kişinin ihmali sonucu gerçekleşmesi halinde hukuki anlamda soykırım suçundan söz edilemeyecektir.

Soykırım suçu, yasaklanan fiillerin tüm sonuçlarına yönelmiş özel kast gerektirmektedir²⁴⁸. Dolayısıyla soykırım suçu da sadece doğrudan kast ile işlenebilecek bir suçtur²⁴⁹, taksir, bilinçli taksir ve olası kast ile işlenemez.

²⁴⁶ Özgenç, s. 284.

²⁴⁷ Tezcan/Erdem/Önok (2014), s. 66.

²⁴⁸ Töner Şen, s. 147.

²⁴⁹ Koca / Üzülmüş, s. 15.

Soykırım suçunun oluşması için, fail ya da faillerin bu özel kast ile hareket etmeleri ve bu şekilde hareket ettiklerinin ispatlanması gerekmektedir. Eğer bu kast ispat edilemezse faillerin soykırım suçundan cezalandırılmaları söz konusu olamayacak, insanlığa karşı suçlar gündeme gelecektir.

Soykırımı katılan kişi veya kişilerin özel kast ile hareket etmesinin gerekip gerekmediği konusu ise tartışmalıdır. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün "*Bireysel Cezai Sorumluluk*" başlıklı 25. maddesine göre, kişinin Statü'de düzenlenen bir suçtan dolayı sorumlu tutulabilmesi için, işlenen veya teşebbüs edilen suçun işlenmesini teşvik etmesi, emretmesi, ikna etmesi, işlenmesini kolaylaştırmak amacıyla yardım etmesi, kışkırtması veya işlenmesi için gerekli araçları temin etmesi gerekmektedir. Ancak kişi söz konusu suça ilişkin bu eylemlerini, fail veya failin suç işleme niyetinin bilincinde olarak gerçekleştirmelidir.

Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kararlarında, genel olarak yardım ve teşvik eden kişilerin, hareketleri ile failin suçu işlemesine destek vereceklerini bilmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu konuda Akayesu Kararında, soykırımı katılan kişinin, soykırım özel kastına sahip olmasının şart olmadığı ifade edilmiştir. Buna göre, fail birine cinayet işlemesinde yardım veya teşvik etmiş ise ve bu cinayetin mağdurun mensup olduğu grubun kısmen veya tamamen imhası amacıyla işlendiğini biliyorsa veya bilebilecek durumdaysa ya da bilmesi için makul sebepler varsa, grubun kısmen veya tamamen yok edilmesi kastı olmasa dahi soykırım suçuna katılmaktan yargılanabilecektir. Ancak fail, söz konusu cinayetin, mağdurun mensubu olduğu grubun kısmen ya da tamamen yok edilmesi kastıyla gerçekleştirildiğini bilmiyorsa, soykırım suçuna katılmaktan değil kasten öldürme suçuna iştirakten yargılanması gerekecektir²⁵⁰.

Aynı Mahkeme Musema Davası'nda, aynı görüşü savunarak, soykırım suçunda, suç ortağının niyetinin, bir veya birden fazla kişiye soykırım suçunun işlenmesi için bilerek yardım ve yataklık etmek olduğunu belirtmiş ve suç ortağının mutlaka soykırım suçunun özel kastına sahip olmasının yani millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubun kısmen ya da tamamen imhası kastıyla hareket etmesinin gerekmediğini ifade etmiştir²⁵¹.

²⁵⁰ Töner Şen, s. 145.

²⁵¹ The Prosecutor v. Alfred Musema, ICTR 96-13-T para. 181.

Soykırım suçunda, saik de önemli bir rol oynamaktadır. Saik, kasttan önce gelen ve kastı hazırlayan bir düşüncedir²⁵². Saik ile özel kast kavramı karşılaştırıldığında, saikin, özel kasttan farklı olarak suçun işlenme sebebini, bir başka anlatımla failin suçu işlemekteki motivasyonunu ifade ettiği söylenebilir. Bu konuya yönelik Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 96(I) Sayılı Kararında, soykırım suçunun, dinî, ırkî, siyasi, veya başka herhangi bir nedenle işlenebileceği ifade edilmiştir. Ancak Soykırım Sözleşmesi'nde, saik kısıtlı bir şekilde düzenlenmiştir. Sözleşmenin hazırlık sürecinde, Ad Hoc Komitede bu konu tartışılmış ve birçok ülke delegesi, soykırım suçunda saik unsurunun kanıtlanmasının oldukça güç olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen Lübnan delegesinin soykırım suçunun, ırkçı nefretle (racial hatred) bir grubu yok etmek olduğunu belirtmesi ile sözleşmede sayılan gruplardan birinin salt o grup olması sebebiyle yok edilmesi anlamına gelen “*as such*” ibaresi Sözleşme metnine eklenmiştir²⁵³.

Saik bakımından yapılan değerlendirmelerde, saikin bireysel ya da kolektif olma niteliğinden de söz etmek gerekir. Şöyle ki, soykırım suçu doğası gereği birden fazla kişinin katılımıyla gerçekleşen kolektif bir suçtur. Bu sebeple, failin soykırım suçunu işlediğinin kabulü için, ırkçı nefretle hareket etmesi gerekir. Kişilerin, gruba mensup kişileri, parasını ya da malını almak, husumet beslemek ya da siyasi anlaşmazlıklar sebebiyle öldürmesi halinde soykırım suçu oluşmayacaktır. Fail, kolektif olarak grubun imhası amacını taşımalı ve bu amacını gerçekleştirebilmek için grup üyelerine yönelmelidir. Bu nedenle soykırım suçunda, mağdurların kimliklerinden ziyade mensubu oldukları grup önem arz etmektedir²⁵⁴.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, saik ile grup ifadesi arasındaki bağlantı yönünden yaptığı değerlendirmeye değinecek olursak, Jelusic Davası'nda, Yargılama Dairesi, fail tarafından kurbanlar seçilirken, kurbanın mensubu olduğu gruba yönelik nefretin belirleyici olduğunu ve failin nefretinin ortaya çıktığını ifade etmiştir²⁵⁵. Buna karşılık aynı davada, Temyiz Dairesi, özel kastın saikten ayrılması gerektiğinden bahsederek, soykırım suçunun failinde, kişisel ekonomik çıkarlar, siyasi avantaj ya da güç

²⁵² **Artuk, Mehmet Emin** “Hürriyeti Tahdit Cürümü” (1996), Halid Kemal Elbir'e Armağan, İstanbul, s:48-85. (aktaran:Özgenç s. 284.)

²⁵³ **Töner Şen**, s.147.

²⁵⁴ **Töner Şen**, s.148.

²⁵⁵ The Prosecutor v. Goran Jelusic, Case No. IT 95-10-T Judgement, 14 December 1999, para. 79.

elde etme isteği gibi şahsi saiklerinin olabileceğini ifade etmiştir. Temyiz Dairesi'ne göre, failin saikinin olmaması, soykırım özel kastının da olmadığı anlamına gelmez²⁵⁶.

Soykırım suçunda, özel kastın, doğrudan kast derecesinde olması gerekmektedir. Ruanda ve Eski Yugoslavya Ceza Mahkemeleri, bu konuda soykırım suçu bakımından manevi unsurun tamamen özel kasttan meydana geldiğini ve özel kastın, soykırım suçunun kurucu unsuru olduğunu belirtmişlerdir. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Akayesu Kararı'nda, 'grup üyelerinin öldürölmesi' fiilinde, yalnızca kasten adam öldürme anlamına gelen '*murder*' terimini kullandığını, zira '*killing*' teriminin kasıtlı olmayan öldürme fiillerini de ifade ettiğini vurgulamıştır²⁵⁷. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ise Krstic Davası'nda, hem iddia hem de savunma makamı, soykırım suçunun mağdurlarının, sadece o grubun üyesi oldukları için seçildikleri konusunda hem fikir olmuşlardır²⁵⁸. Aynı davada, Yargılama Dairesi, soykırım suçunun, sayılan eylemlerin bir grubu kısmen ya da tamamen yok etme kastıyla işlenmesi halinde oluşacağını ifade etmiştir²⁵⁹.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Akayesu Kararı'nda özel kast yönünden birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Buna göre özel kast Roma Hukukunda iyi bilinen bir kavramdır. Özel kast, kasıtlı bir suçun kurucu unsuru olarak suçun fiziksel sonucu ile failin zihinsel durumu arasında psikolojik bir bağ kurarak suçu karakterize etmektedir. Bazı suçlar yönünden kurucu unsur niteliği taşıyan özel kasttan söz edebilmek için failin açık niyetinin varlığı şarttır²⁶⁰. Soykırım suçunda, bir grubu yok etmeye yönelik özel niyet olarak tanımlanabilecek özel kastın yokluğunda, eylemin vahşet derecesi ne olursa olsun soykırım suçundan söz edilemeyecektir²⁶¹. Fail, gerçekleştirdiği eylemlerin, grubun kısmen veya tamamen yok edeceğini biliyorsa ya da bilmesi gerekiyorsa soykırım suçundan sorumlu tutulacaktır²⁶². Aynı kararda, özel kast yönünden, yukarıda bahsedildiği gibi, mağdurların, taşıdıkları bireysel özellikleri nedeni ile seçilmediği, belirli bir grubun üyesi oldukları için

²⁵⁶ The Prosecutor v. Goran Jelasic, Case No. IT 95-10-A, In The Appeals Chamber, Judgement, 5 July 2001, para. 49.

²⁵⁷ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 500-501.

²⁵⁸ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 561.

²⁵⁹ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 571.

²⁶⁰ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 518.

²⁶¹ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 519.

²⁶² The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 520.

hedef alındığı ve sadece kişilerin değil söz konusu grubun da soykırım suçunun mağduru olduğu belirtilmiştir²⁶³.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, Kayishema ve Ruzindana Kararında ise, soykırım suçunun, ayırt edici özelliğinin özel kast olduğu ve bir grubu kısmen ya da tamamen yok etmeye yönelik özel kastın, soykırım suçunun tüm fiilleri için geçerli olduğu belirtilerek, *mens rea*'nın, suçun işlenmesinden önce herhangi bir zaman diliminde oluşması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak *mens rea*'nın, fiillerin işlenmesinden önce oluşması koşulunun, tasarlama anlamına gelmeyeceği ve soykırım suçunun oluşması için tasarlamamanın gerekmediği belirtilmiştir. Buna göre, kastın, failin eylemlerini gerçekleştirdiği sırada oluşması ve failin, eylemlerini soykırım amacını ilerletmek niyeti ile gerçekleştirmesi suçun oluşumu için yeterli olacaktır²⁶⁴.

Uluslararası ceza mahkemelerinin kararları ışığında özel kast unsuru üzerinde yapılan değerlendirmelerden sonra özel kastın somut olaylarda ne şekilde tespit edilebileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Hukuk pratiğinde, kastın ispatı çoğu zaman zorlanılan bir konudur. Bu durum kastın, maddi olaylardan farklı olarak sübjektif olan iradeye dayalı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, ceza hukukunda kastın ispatı, failin, maddi eylemleri ile kurulan ilişki ile yapılmaktadır. Failin, maddi eylemleri irdelenerek ve bir anlamda failin eylemleri üzerinden niyeti okunarak o eylemleri bilip bilmediği ve isteyip istemediği değerlendirilmektedir. Soykırım suçunda, asıl problem de, failin soykırım kastıyla davrandığının ispatı noktasında ortaya çıkmaktadır. Çünkü soykırım suçunda en önemli unsur özel kasttır. Bu konuda doktrinde eylemlerin sonucuna bakmak gerektiğini belirtilerek, eylemler sonucu söz konusu grup üyelerinin ciddi sayıda öldürülmesinin kastın ispatı için yeterli olacağını savunanlar vardır. Genel kabul ise, sayısal ölçütlerin yanında, olayın vahameti, eylemlerin niteliği ve herhangi bir plan dâhilinde işlenip işlenmediği gibi unsurların dikkate alınması gerektiği yönündedir²⁶⁵.

Soykırım suçu yönünden, özel kastın ispatında, suçun bir örgütsel bir güç tarafından işlenip işlenmediği hususu da önemlidir. Bu noktada örgütlü gücün soykırıma yönelik bir plan hazırlayıp hazırlamadığı ve bu planı sistematik bir şekilde uygulayıp uygulamadığı konusu önem taşımaktadır. Soykırım Sözleşmesi'nde, plan unsuru gibi bir şart yer

²⁶³ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 522.

²⁶⁴ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 91.

²⁶⁵ Töner Şen, s. 151.

almamaktadır. Ancak Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nde yer almamasına rağmen, Roma Statüsü'ne ek olarak hazırlanan Suçun Unsurları belgesinde, soykırım suçu için plan unsurunun gerekliliği kabul edilmiştir.

Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Statülerinde de, plan unsuruna yer verilmemiştir. Nitekim her iki Mahkemenin kararlarında da, soykırım suçunun plan olmadan işlenebileceği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Kayishema ve Ruzindana Kararında, 'The Mens Rea' başlığı altında yapılan değerlendirmede, belirli bir imha planı olmadan soykırımın gerçekleştirilmesinin kolay olmadığını belirtmiştir²⁶⁶.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Temyiz Dairesi, Jelisić Davası'nda benzer görüşte olduğunu ifade etmiştir. Temyiz Dairesi, bir plan ya da politikanın, soykırım suçunun yasal unsuru olmadığını, ancak bir planın veya politikanın varlığının, kastın ispatı bağlamında önemli bir faktör olabileceğini belirtmiştir. Bir başka ifadeyle Daire, bir planın ya da politikanın, soykırım suçunun oluşumu için şart olmasa da, suçun kurucu unsuru olan özel kastın en önemli ispatı olduğunu belirtmiştir²⁶⁷.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargılama Dairesi, Krstić Davası'nda, bir planın varlığının, soykırım suçunun kanuni unsuru olmadığını belirtmekle birlikte yargılama sırasında sunulan kanıtlara dayanarak, cinayetlerin planlı olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, eylemlere dâhil olan kuvvetlerin sayısı ve niteliği, kuvvetler tarafından kullanılan standartlaştırılmış şifreli dil, infazların boyutu ve öldürme yöntemlerindeki değişmeyen sistem, tüm Bosnalı Müslüman erkeklerin öldürülmesine yönelik bir planın olduğunu göstermektedir²⁶⁸.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Ön Yargılama Dairesi'nin, El Beşir ile ilgili ilk tutuklama kararında, yargıç Anita Usacka'nın, savcılığın yargılama talebine ilişkin karardaki kısmi muhalefet şerhine atıfta bulunularak, El Beşir'in, ortak planın tasarımını ve uygulamasını koordine ettiğine ilişkin makul gerekçeler olduğu belirtilmiştir²⁶⁹. Yargıç

²⁶⁶ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 94.

²⁶⁷ The Prosecutor v. Goran Jelisić, IT 95-10-A, para. 48.

²⁶⁸ The Prosecutor v. Radislav Krstić, IT 98-33-T para 572.

²⁶⁹ The Prosecutor v. Omar Hasan Ahmad Al Beşir ("Omar Al Başhir"), Pre-Trial Chamber I, Case No. ICC-02/05-01/09, 4 March 2009, para. 42-44.

https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2009_01514.PDF, s.e.t. 15/12/2022.

Anita Usacka, kısmi muhalefet şerhinde, soykırım suçunda, soykırım planı ya da politikasının zorunlu unsur olmadığını, söz konusu planın soykırım kastının ispatı ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, silahlı güçlerin seferberlik halinde olması, devlet görevlilerinin saldırı organizasyonuna dâhil olmaları, silahların sivillere yönelmesi, bir soykırım planının varlığına işaret eden kanıtlardır²⁷⁰. Uluslararası Ceza Mahkemesi Ön Yargılama Dairesi, El Beşir ile ilgili ikinci tutuklama kararında ise, soykırım planının varlığını kabul etmiştir. Bu davada, Sudan Hükümeti'ne ait kuvvetlerin, Darfur bölgesinde başta Fur olmak üzere, Masalit ve Zaghava mensuplarının bulunduğu köylerde, sivillere saldırması, söz konusu grup üyelerinin öldürülmesi, işkence görmesi, zorla göç ettirilmesi, kadınlara tecavüz edilmesi, bir soykırım politikasının bulunduğu dair makul gerekçeler olarak kabul edilmiştir²⁷¹.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin plan unsuruna yaklaşımları yönünden bir değerlendirme yapmak gerekirse, mahkemeler kararlarında, soykırım planı ya da politikasının soykırım suçunun, zorunlu bir unsuru olmadığını vurgulasalar da, bir soykırım planı olmadan suçun işlenmesinin çok zor olduğu kanaatine varmışlardır. Bu kanaat ile bir planın varlığını ispatlamaya çalışmışlar ve aynı zamanda bir planın varlığının soykırım özel kastının en önemli delili olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak Roma Statüsünde düzenlenen suçların yorumlanması ve unsurlarının belirlenmesi amacıyla kabul edilen Suçun Unsurları belgesinde plan unsuruna yer verilmesi plan unsurunun, soykırım suçunun oluşumu bakımından sınırlayıcı olmasa da özel kastın ispatı yönünden değerlendirilmesi gereken önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda her ne kadar plan unsuru, soykırım suçunun tanımında yer almasa ve suçun gerekli unsurlarından biri olmasa da, bir planın ya da bu yönde bir siyasetin varlığı, özel kastın ispatı bakımından önemli bir rol oynamaktadır.

Bu noktada bir çıkarım yapmak gerekirse, soykırım suçunun işlenebilmesi için bir planın varlığı gerekli olsa da, soykırım suçu yönünden bu konuda bir sınırlandırma yapılması, özel kast gibi plan unsurunun da ispat edilmesini gerektirecek ve bu durum soykırımın alanını oldukça daraltacaktır. Bu düşüncenin bir tezahürü olarak Roma Statüsü

²⁷⁰ Duran, s. 177.

²⁷¹ The Prosecutor v. Omar Hasan Ahmad Al Beşir ("Omar Al Başhir"), Pre-Trial Chamber I, Case No. ICC-02/05-01/09, 12 July 2010, s. 6/9-7/9.

https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2010_04825.PDF, s.e.t. 15/12/2022.

de dâhil olmak üzere uluslararası ceza mahkemelerinin statülerinde plan unsuruna yer verilmemiştir.

Uluslararası ceza mahkemeleri soykırım suçunda özel kastın ispatı üzerinde durarak bu konuda bazı ölçütler ortaya koymuşlardır. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Akayesu Kararı'nda bu konuda bir değerlendirme yapmıştır. Daire'ye göre, kast zihinsel bir unsur olduğundan ispatı oldukça zor hatta birçok durumda imkânsızdır. Bu nedenle sanığın ikrarı söz konusu değil ise, belli olgulardan sanığın niyetinin anlaşılabilceği ifade edilmiştir. Daire, failin soykırım kastı belirlenirken, aynı failer veya farklı failer tarafından aynı gruba karşı yöneltilen sistematik eylemlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte genel durum, gerçekleşen vahşetin boyutu, bir bölgede kasıtlı ve sistematik olarak belirli bir grubun üyelerinin seçilmesi, diğer grup üyelerinin kapsam dışı bırakılması, soykırım kastının ispatı bakımından dikkate alınabilecek diğer ölçütler olarak sayılmıştır²⁷².

Kayishema ve Ruzindana Kararı'nda ise, soykırım suçu için özel kastın ispatı yönünden yapılan değerlendirmede, Tutsi nüfusuna yönelik gerçekleştirilen katliamların üst düzey Huttular tarafından 'titizlikle planlanmış ve sistematik olarak koordine edilmiş' olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu dönemde, eski Ruanda Hükümeti'ndeki aşırılık yanlıları, Huttu halkının da katıldığı Tutsi grubunun aslında düşman olduğuna dair inanış, yaygın saldırıların doğası ve üç ay gibi kısa bir sürede hayatını kaybedenlerin sayısı, özel kastı belirlemede güçlü emareler olarak kabul edilmiştir²⁷³. Yargılama Dairesi, ayrıca söz konusu gruba ait mülklerin hedef alınmasını, mağdur sayısını, grup üyelerine karşı kullanılan aşağılayıcı dili, yaralamaların boyutunu, eylemlerde kullanılan silahları, sistematik öldürme yöntemlerini ve planlamanın metodik yollarını özel kastın varlığına ilişkin kanıt olarak kabul etmiştir²⁷⁴.

Mahkeme, Obed Ruzindana'nın Tutsi nüfusunu kısmen veya tamamen yok etme kastı bakımından yaptığı değerlendirmede, Ruzindana'nın, Bisesero bölgesindeki, sözleri ve eylemleri ile bölgeyi Tutsilerden kurtarma kastını gösterdiğini kabul etmiştir²⁷⁵. Buna göre, Ruzindana, Kubiye Kasabası ve çevresindeki katliamlardan sağ kurtulan ve Bisesero bölgesine sığınan Tutsilere yönelik gerçekleştirilen sistematik imha modelinde lider bir rol

²⁷² Töner Şen, s. 153, The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 523.

²⁷³ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 289.

²⁷⁴ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 93.

²⁷⁵ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 541.

oynamıştır. Ruzindana'nın, saldırıları bu bölgeye taşınması, teşvik etmesi ve yönetmesi, soykırım kastını kanıtlamaktadır²⁷⁶. Yargılama Dairesi, Ruzindana'nın, saldırganları araçlarıyla bölgelere getirdiğini ve saldırganları öldürmeleri için yönlendirdiğini, tanınmış Tutsilerin kesilmiş kafaları ve kimlik kartları karşılığında para ödeyeceğini taahhüt ettiğini, katliam alanlarına silah taşıdığını kabul etmiş ve saldırganların Ruzindana'dan patronları olarak bahsettiğine dair tanık beyanlarının bulunduğunu belirtmiştir²⁷⁷.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Kayishema Kararı'nda, failin eylemleri ve diğer emarelerin soykırım kastını ortaya çıkarabileceğini vurgulamıştır. Mahkeme, 'Genel olarak Ruanda ve Kibuye'de Soykırım' başlığı altında yaptığı değerlendirmelerde, yapılan analizlere göre, katliamlardan önce gerçekten bir soykırım havasının mevcut olduğunu belirtmiştir. Soykırımın vilayet düzeyinde uygulandığı ve Kayishema'nın kaymakam olarak bilgileri, kendi üstündeki ve altındaki diğer yetkililere dağıtarak hiyerarşik iletişim ağı oluşturduğu ifade edilmiştir²⁷⁸. İddia makamı, cinayetlerin planlı ve organize olduğunu savunmuş ve bu iddiasını, Ruzindana ve Kayishema tarafından uygulanan strateji ve plan ile nisan ayında Kibuye Kasabası ve çevresinde uygulanan katliamdan Bisesero'ya kaçanların acımasızca takip edilerek saldırıya uğramalarına dayandırmıştır²⁷⁹. Yargılama Dairesi, Kayishema'nın bireysel olarak ve bir üst olarak sorumlu tutulduğu katliamlarda, dört farklı suç mahallinde çok sayıda Tutsi'nin öldürülmesini, Kayishema'nın soykırım kastına delil olarak kabul etmiştir.

Mahkeme, Ruanda'da toplam Tutsi nüfusunun yedide birini oluşturan bir milyona yakın kişinin soykırım mağduru olduğunu, bu eylemlerin tamamının Tutsilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde gerçekleştirildiğini ve bu saldırılara maruz kalan kişilerin neredeyse tamamının sadece etnik bir grubun üyeleri olduğuna dikkat çekerek, soykırım suçunun zorunlu unsuru özel kastın ispatında yeterli bir delil olduğuna karar vermiştir. Bununla birlikte Daire, öldürme yöntemlerinin sistematik ve tutarlı olmasını özel kastın bir başka delili olarak kabul etmiştir²⁸⁰. Bu bağlamda Ruanda'da 1994 yılının nisan ve haziran ayları arasındaki üç ay gibi kısa bir sürede, soykırıma yönelik planın uygulandığını kabul etmiştir. Mahkeme, Kayishema'nın ve yönetimi altındaki diğer kişilerin, katliamlardan önce,

²⁷⁶ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 543.

²⁷⁷ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 544.

²⁷⁸ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 528.

²⁷⁹ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 529.

²⁸⁰ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 535.

katliamlar sırasında ve katliamlardan sonra söyledikleri sözler ve yönlendirmelerin de özel kastın varlığına işaret ettiğini ifade etmiştir²⁸¹.

Tüm bu deliller ışığında Kayishema ve Ruzindana'nın, Tutsi etnik grubunu yok etmek kastıyla hareket ettikleri kanaatine varılmış, sanıklardan Clement Kayishema'nın planın icrasında etkin rol oynadığı belirtilmiştir²⁸² ve her iki sanık da soykırım suçundan mahkûm edilmiştir.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Semanza Kararı'nda, *mens rea*'yı açıklarken öncelikle, öldürülen veya ciddi fiziksel veya zihinsel zarar verilen kimsenin suçun mağduru olarak seçilmesinin temelinde soykırım suçuna karşı korunan grup üyesi olmasını, ikincil olarak ise failin söz konusu bu grubu kısmen veya tamamen yok etme kastını aramaktadır²⁸³.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ise bu konuyu Jelusic Kararı'nda ele alarak, soykırım suçunu özel kılan ve diğer suçlardan ayıran özelliğın mens rea olduğunu ifade etmiştir. Kararda, soykırımın özel kastına ilişkin iki temel unsurun olduğu, bu unsurlardan birincisinin, suçun mağdurunun belirli bir gruba üyeliğı nedeniyle seçilmesi, ikincisinin ise, yasaklanan eylemin, grubu yok etmeye yönelik genel bir planın parçası olarak işlenmesi olduğunu ifade etmiştir²⁸⁴.

Yargılama Dairesi, söz konusu kararda, failin ayrımcı kastının var olup olmadığını da tartışmıştır. Buna göre, sanığın sözleri ve eylemlerinin, operasyonları, ayrımcı doğası gereğı değil, tamamen farkında olarak desteklediğini göstermektedir. Goran Jelusic'in de kabul ettiği üzere, dövülen ve öldürülen kişilerin büyük çoğunluğu Müslüman'dır. Ayrıca Jelusic'in, küçümseyici ve aşağılayıcı sözleri ayrımcılık yaptığını göstergesi olarak kabul edilmiştir²⁸⁵. Mahkeme, dinlenen tanıkların ifadelerinden sanığın, Müslümanlardan nefret ettiğini, hepsini öldürmek istediğini, hayatta kalanların ise yalnızca tuvalet temizlemek için köle olabileceklerini ancak profesyonel işlerde çalışamayacaklarını söylediğini kabul etmiştir. Sanığın sorumluluğı altında bulunan Luka Kampında tutulan Müslümanların %70'inin öldüğü, %30'unun ise dövüldüğü belirtilmiştir²⁸⁶. Bütün bu tespitler sonucunda

²⁸¹ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 535.

²⁸² The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 538.

²⁸³ The Prosecutor v. Laurent Semanza, ICTR 97-20-T, para. 312.

²⁸⁴ The Prosecutor v. Goran Jelusic, IT 95-10-T, para. 66.

²⁸⁵ The Prosecutor v. Goran Jelusic, IT 95-10-T, para. 74-75.

²⁸⁶ The Prosecutor v. Goran Jelusic, IT 95-10-T, para. 102.

Mahkeme tarafından sanığın, Müslümanları hedef olarak seçtiği kabul edilse de sanığın öldürme eylemlerini bir grubun yok edilmesi kastından çok keyfi olarak gerçekleştirdiği belirtilerek, ‘şüpheden sanık yararlanır’ ilkesi gereği sanık lehine yapılan yorumla sanığın soykırım özel kastıyla hareket ettiğine dair yeterli kanıt olmadığı ve soykırım suçundan sorumlu tutulamayacağına karar verilmiştir²⁸⁷.

Görüldüğü gibi, Mahkeme her ne kadar sanığın, Müslümanları hedef olarak seçtiğini ve öldürdüğünü kabul etse de, özel kasta yönelik emareleri yeterli kabul etmemiştir. Ayrıca Jelisic Kararı’nda ayrımcılık yapılarak işlenen cinayetlerin, soykırım suçunun özel kastına yeterli kanıt olamayacağı vurgulanmıştır²⁸⁸.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargılama Dairesi, Brdanin Kararı’nda, sanığın Bosnalı Müslüman ve Bosnalı Hırvat gruplarından bazılarını zorla göç ettirerek mağdur etmesinin soykırım suçunda özel kastın delili olmayacağını değerlendirmiştir²⁸⁹. Buna karşın davada, soykırım kastının ispatına yönelik bazı ölçütler tespit edilerek bu konuda yeni bir sistem getirilmiştir. Mahkeme kanıtları dört başlığa ayırarak incelemiştir. Bunlar: gerçek yıkımın boyutu (the extent of the actual destruction), bir soykırım planı veya politikasının varlığı (the existence of a genocidal plan or policy), aynı davranış biçimlerinin bir parçası olarak, diğer yıkıcı veya ayırıcı eylemlerin işlenmesi ve/veya tekrarı (the perpetration and/or repetition of other destructive or discriminatory acts committed as part of the same pattern of conduct) ve sanıkların ifadeleri (the utterances of the Accused)²⁹⁰. Yapılan yargılama sonucunda Mahkeme, tarafların tüm delillerini ve iddialarını dikkate alarak somut olaydaki kanıtların, yukarıda sayılan başlıklarla uyuşmadığını değerlendirmiştir. Bu doğrultuda, sanık Radoslav Brdanin’in, soykırım, soykırımda suç ortaklığı, imha ve askeri gereklilik bakımından haklı nedensiz kapsamlı yıkım ile mülkiyete el koyma suçlarından beraatine karar vermiş, gerçekleştirilen eylemlerin insanlığa karşı suçlar başlığı altında toplanan fiilleri oluşturduğu kanaatine vararak sanık Brdanin’i suçlu bulmuş ve 32 yıla mahkûm etmiştir²⁹¹.

²⁸⁷ The Prosecutor v. Goran Jelisic, IT 95-10-T, para. 108.

²⁸⁸ **Duran**, s. 171.

²⁸⁹ The Prosecutor v. Radoslav Brdanin, IT 99-36-T, para. 975.

²⁹⁰ The Prosecutor V. Radoslav Brdanin, IT 99-36-T, para. 972-988.

²⁹¹ The Prosecutor v. Radoslav Brdanin, IT 99-36-T, para. 1152.

Soykırım kastının ispatı bakımından, gruba ait, ibadethanelere, kütüphanelere, anıtsal mezarlara ve müzelere yapılan saldırıların da delil olabileceği değerlendirilmektedir. Her ne kadar bu tür eylemler kültürel soykırımı çağırırsa ve kültürel soykırım Sözleşmeye dâhil edilmemiş ise de, bu tür eylemlerin soykırım ile birlikte işlenmesi halinde, kastı ispatlamaya yönelik delil olacağı düşünülmektedir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Krstic Kararında, uluslararası teamül hukukuna göre soykırımın, grubun tamamının ya da bir kısmının fiziksel veya biyolojik olarak yok edilmesi olarak tanımlandığını belirterek fiziksel ya da biyolojik soykırım ile birlikte gruba ait camilerin ve evlerin kasıtlı olarak yıkılması şeklinde gerçekleştirilen kültürel soykırım eylemlerini, grubu yok etme niyetinin ispatı olarak kabul etmiştir²⁹².

Mens rea başlığı altında ele alınması gereken bir diğer konu, suçun tanımında geçen ‘kısmen’ ifadesidir. Kısmen ölçütü, Soykırım Sözleşmesi’nin hazırlık aşamasında, suçun, grubun tamamının değil de bir kısmının da hedef alınması halinde oluşabileceğini vurgulamak kaygısı ile Sözleşme metnine eklenmiş ise de, bu durum suçun oluşumu yönünden başka bir koşul olarak değerlendirilmiş ve yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zira ‘kısmen’ ifadesi, sayısal bir ölçüt olarak asgari bir sayı gerekliliğini düşündürmektedir. Nitekim Uluslararası Hukuk Komisyonu da, söz konusu gruba mensup olan bir ya da birkaç kişinin soykırım fiillerine maruz kalmasının, soykırım kapsamında değerlendirilemeyeceğini savunmuştur.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Kayishema Davası’nda, suçun tanımında yer alan ‘kısmen’ ifadesinin karşılanması için soykırımın gruba üyelikleri sebebiyle hedef olan önemli sayıda bireye yönelmesi gerektiğini ifade etmiştir²⁹³.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ise, Jelusic Kararı’nda bu konuya değinmiştir. Yargılama Dairesi, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun yukarıda yer verilen yorumuna atıfta bulunarak, bu yönde bir değerlendirme yapmanın ancak soykırım suçunun kısıtlı bir coğrafi bölgede işlenip işlenemeyeceğinin belirlenmesi ile mümkün olacağını savunmuştur²⁹⁴. Buna göre, Sözleşme’nin, toplu suçları ele alma amacı göz önüne alındığında, yok etme niyeti, grubun en azından önemli bir bölümünü hedeflemelidir. Grubun hedeflenen bölümünün önemli olarak kabul edilmesi için, kastın grup üyelerinin

²⁹² Töner Şen, s. 155, The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 580.

²⁹³ The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, ICTR 95-01-T, para. 97.

²⁹⁴ The Prosecutor v. Goran Jelusic, IT 95-10-T, para. 80.

büyük bir kısmının yok edilmesine ya da etkisi nedeniyle tercih edilen daha sınırlı sayıda kişinin imhasına yönelik olması gerekmektedir. Birinci durumda, grubun toplu olarak yok edilmesi amaçlanırken, ikinci durumda, yok edilmesi amaçlanan önemli kişilerin yokluğu ile grubun hayatta kalmaması istenmektedir²⁹⁵. Ayrıca Mahkeme, yaptığı değerlendirmelerle soykırım suçuna ilişkin olarak grubun imhasının bir bölgenin hatta bir belediyenin büyüklüğü ile sınırlı olabileceğini belirtmiştir²⁹⁶.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Krstic Kararında ise, Jelusic Kararı'ndaki içtihadını pekiştirmiş ve konuyu daha geniş bir çerçevede incelemiştir. Daire'ye göre, grubun 'kısmen' imhası değerlendirilirken, Mahkemenin takdir yetkisi vardır ve bu takdir yetkisi, her somut olaya göre kanunun ruhu ile uyumlu bir şekilde kullanılmalıdır.

Yargılama Dairesi, soykırım suçunun faillerinin, imha etmek istedikleri grubu özellikleri nedeniyle ayrı bir varlık olarak görmeleri halinde, soykırım suçunun oluşacağını, bu durumda faillerin, tüm grubu yok etmeye yönelik amaçlarının soykırım suçunun oluşumu için şart olmadığını belirtmiştir. Buna göre, bir grubun üyesi olan geniş bir coğrafi alana yayılmış farklı yerlerde bulunan birçok insanın öldürülmesi durumunda, her ne kadar toplam sayı yüksek olsa da korunan grubun üyelerinin yüzdesi dikkate alındığında, faillerin özel kastının grubun varlığına yönelik olmadığından soykırım olarak nitelendirilemeyeceği ifade edilmiştir. Buna karşın, bir grubun içerisinde yer alan başka bir grubun tüm üyelerinin öldürülmesi halinde, faillerin eylemleri, küçük bir coğrafi alanda ve daha az kurbanla sonuçlanmış olmasına rağmen soykırım olarak nitelendirilebileceği değerlendirilmiştir. Bu bağlamda eylemler, grubun küçük bir coğrafi bölgede bulunan kısmının tamamını yok etmek amacıyla gerçekleştirilirse soykırım oluşacaktır²⁹⁷. Daire, kanıtlara dayanarak, yedi gün gibi kısa bir zaman aralığında, askerlik çağında bulunan 7.000-8.000 erkeğin katledildiğini, geriye kalan yaklaşık 25.000 kişilik Bosnalı Müslüman nüfusun ise Srebrenika'dan Kladanj'a nakledildiğini tespit etmiştir²⁹⁸. Yargılama Dairesi'ne göre, Sırp kuvvetler, askerlik çağındaki bütün erkekleri öldürdüklerinde ve nüfusun geri kalanını zorla naklettiklerinde, Srebrenika'daki Bosnalı Müslümanların fiziksel varlıklarının son

²⁹⁵ The Prosecutor v. Goran Jelusic, IT 95-10-T, para. 82.

²⁹⁶ The Prosecutor v. Goran Jelusic, IT 95-10-T, para. 83.

²⁹⁷ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 590.

²⁹⁸ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 594.

bulacağını biliyorlardı²⁹⁹. Krstic Kararı'nda, askerlik çağındaki Bosnalı Müslüman erkeklerin öldürülmesini, Bosnalı Müslüman grubun kısmen yok edilmesi kastıyla yapıldığını ve bu durumun soykırım olarak nitelendirilmesi gerektiğini kabul etmiştir³⁰⁰.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Sikirica Kararı'nda suçun tanımında yer alan 'kısmen' ifadesine ilişkin yaptığı değerlendirmelerde ise, Prijedor bölgesinde yaşayan Bosnalı Müslümanlar ile Hırvatların sayılarını, toplam nüfusa oranlarını ve mağdurların söz konusu grubun içerisindeki oranını hesaplayarak, mağdurların esaslı bir sayıya ulaşmadığı sonucuna ulaşmıştır³⁰¹

Bütün bu açıklamalar ışığında, soykırım suçunda *mens rea* bakımından her mahkeme, maddi delillerle her somut olayı kendisine özgü şartlarıyla değerlendirmiş ve sanıkların eylemlerini, millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubu kısmen veya tamamen yok etme özel kastıyla gerçekleştirip gerçekleştirmediğine karar vermiştir.

3.5. Soykırım Suçunun Özel Görünüş Biçimleri

Soykırım suçunda cezalandırılacak eylemler Sözleşme'nin 3. maddesinde beş bent halinde sayılmıştır. Buna göre;

“Madde 3- Aşağıdaki eylemler cezalandırılır:

- a) Soykırımda bulunmak;
- b) Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak;
- c) Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak;
- d) Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek;
- e) Soykırıma iştirak etmek”

Soykırım Sözleşmesi'ndeki bu düzenleme, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri'nin Statülerinde de yer almaktadır. Roma Statüsü'nde ise, bu konu 'Bireysel Cezai Sorumluluk' başlığı altında 25. maddede düzenlenmiştir. Roma Statüsü'nde, soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak suçu düzenlenmediğinden, Uluslararası Ceza

²⁹⁹ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 595.

³⁰⁰ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 598.

³⁰¹ The Prosecutor v. Duško Sikirica, Case No. IT 95-8-T Judgement, 3 September 2001, para. 68-74.

Mahkemesi'nde, soykırım suçunun işlenmesi amacıyla işbirliği yapma suçundan dolayı soruşturma yapılamayacaktır³⁰².

3.5.1. Soykırımda Bulunulması İçin İşbirliği Yapmak

Soykırımda bulunulması için anlaşma yapmak suçu, cezai sorumluluğu genişleten ve kanıtlanması oldukça zor olan bir suçtur. Bu suçun işlendiğinin kabulü için, iki ya da daha fazla kişinin, soykırım suçuna karşı korunan söz konusu grubu, grup olarak kısmen veya tamamen yok etme konusunda anlaşmalarının ve bu niyetle hareket ettiklerinin ortaya koyulması gerekmektedir.

Soykırım Sözleşmesi'nde, soykırımın işlenmesi amacıyla işbirliği yapmak düzenlenmiş ise de, bu konu *ad hoc* mahkemelerin kararları ile somutlaştırılmıştır. Bu bağlamda, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Musema Kararı'nda, soykırım suçunun işlenmesi amacıyla işbirliği yapmayı, soykırım suçunun işlenmesi amacıyla iki ya da daha fazla kişinin anlaşması olarak tanımlamıştır³⁰³. Aynı kararda, soykırımda bulunulması amacıyla işbirliği yapma suçunda faillerin, soykırım özel kastı olan millî, ırkî, etnik ya da dinî bir grubu kısmen veya tamamen imha etme amacıyla hareket etmeleri gerektiği ifade edilmiştir³⁰⁴.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Kambanda Kararı'nda, Jean Kambanda'nın, soykırım suçunu işlemek amacıyla kendi bakanları da dâhil olmak üzere başka kişilerle komplo kurduğunu kabul ederek, sanık Kambanda'yı mahkum etmiştir³⁰⁵.

3.5.2. Soykırımda Bulunulmasını Doğrudan Ve Aleni Surette Kışkırtmak

Soykırım suçunun işlenmesi için doğrudan ve aleni tahrik, soykırım suçu kapsamında cezalandırılması gereken bir başka eylemdir. Suç, Soykırım Sözleşmesi'nde, 3. maddenin (c) bendinde, Roma Statüsünün ise, 25. maddesinin (e) bendinde soykırım suçundan bağımsız bir suç olarak düzenlenmiştir. Bu kapsamda, soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak suçunun cezalandırılması için, soykırımın neticeye ulaşmasına ve

³⁰² Duran, s. 179.

³⁰³ The Prosecutor v. Alfred Musema, ICTR 96-13-T para. 191.

³⁰⁴ The Prosecutor v. Alfred Musema, ICTR 96-13-T para. 192.

³⁰⁵ The Prosecutor v. Jean Kambanda, Case No. ICTR 97-23-S Judgement, 4 September 1998, para.40/1-2.

hatta başkaları tarafından soykırım teşkil edecek eylemlere teşebbüs edilmesine gerek yoktur³⁰⁶.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Akayesu Kararı'nda, Common Law sisteminde, tahrik kavramını, bir başkasının suç işlemesi için teşvik ya da ikna etmek olarak açıklamıştır. Yargılama Dairesine göre bu eylem medeni hukuk sistemlerine göre provokasyon olarak değerlendirilmekte ve hem doğrudanlık hem de aleniyet unsurlarının aynı anda bulunması gerekmektedir³⁰⁷. Aynı kararda Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından aleni tahrikin, radyo ya da televizyon gibi kitle iletişim araçları ile kişilerin suç işlemeye çağırılması olarak tanımlandığı belirtilmektedir³⁰⁸. Mahkeme ayrıca tahrikin açık olabileceği gibi örtülü de olabileceğini ve 'doğrudanlık' unsurunun, kültürel ve dilsel içeriği dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Zira bir konuşma, hedef kitlesine göre bir ülkede doğrudan olarak kabul edileceği gibi, bir başka ülkede aynı etkiyi yaratmayabilir³⁰⁹.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Niyitegeka Kararı'nda ise, sanığın "çalışmaya geri dönün" şeklindeki ifadesini, Ruandalılar tarafından Tutsilere yönelik saldırıların başlatılmasını amaçlayan bir çağrı olarak değerlendirmiş ve bu çağrının Tutsilerin öldürülmesi ile sonuçlandığını ifade etmiştir³¹⁰.

3.5.3. Soykırımda Bulunmaya Teşebbüs Etmek

Bir suçun kanuni tanımında yasaklanmış olan fiilin icrasına başlanmış olmakla birlikte, bu suçun icra hareketleri henüz tamamlanmamış ya da fiil icra edilmiş olmakla suçun kanuni tanımında ayrı bir unsur olarak belirlenen netice henüz gerçekleşmemiş olabilir. Teşebbüs failin, suç işlemek amacıyla icra hareketlerine başladığı ancak elinde olmayan sebeplerle icra hareketlerini tamamlayamadığı veya neticeye ulaşamaması durumudur. Ceza kanunlarında, suç, teşebbüs aşamasında kalsa dahi cezalandırılmasını

³⁰⁶ Bayilloğlu, Uğur (2006) "Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisine Giren Suçlar (Soykırım Suçu, İnsanlığa Karşı Suçlar, Saldırı Suçu, Dar Anlamda Savaş Suçu)" (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 141.

³⁰⁷ Duran, s. 181, The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 555.

³⁰⁸ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 556.

³⁰⁹ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 557.

³¹⁰ The Prosecutor v. Eliezer Niyitegeka, Case No. ICTR 96-14-T Judgement, 16 May 2003, para.432.

sağlayan hükümlere yer verilmiştir. Bu itibarla, teşebbüse ilişkin hükümler, cezai sorumluluğu genişleten hükümlerdir³¹¹.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünde, teşebbüse ilişkin hüküm Statü'nün 25/3-f bendinde yer almaktadır. Buna göre, bir suçun işlenmesi amacıyla maddi adımlar atarak suçun icrasına başlanması ancak suçun failin kastından bağımsız sebeplerle gerçekleşmemesi halinde failin teşebbüs aşamasında kalan suçtan sorumlu tutulacağı belirtilmiştir. Buna karşın, suçun işlenmesinden vazgeçen ya da bir başka şekilde suçun işlenmesini önleyen kişinin, kendi iradesi ile suçun işlenmesinden vazgeçmesi ve suçun tamamlanmasını önlemesi halinde Statüye göre, söz konusu suça teşebbüsten dolayı sorumluluğu olmayacağı ifade edilmiştir.

Soykırım suçu, suçun tanımında yer alan ve maddi unsuru oluşturan hareketlerden birinin gerçekleştirilmesiyle tamamlanır. Bu bağlamda, söz konusu sınıfın tamamen ya da kısmen yok edilmiş olması gerekmez³¹². Suç tanımındaki maddi unsurların ihlaline yönelik icra hareketlerine başlandıktan sonra failin elinde olmayan sebeplerle suçun tamamlanamaması halinde teşebbüs söz konusu olacaktır.

Ad hoc mahkemelerin kararlarına bakıldığında, teşebbüs ile ilgili içtihadın olmadığı görülmektedir. Bu konuda yalnızca Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Rutaganda Kararı'nda birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Mahkeme, kararında teşebbüsün sonucu ne olursa olsun doğası gereği gelişmemiş bir suç olduğunu ifade etmiş ve sonuç olarak sanığın teşebbüs aşamasında kalmış eylemleri nedeniyle Statünün 2. fıkrasının 3. bendi gereği sorumlu tutulabileceğini, buna karşın herhangi bir şekilde Mahkemenin yargı yetkisine giren diğer suçlara katılan sanığın, yalnızca eylemin tamamlanması halinde cezai sorumluluğunun olacağı değerlendirmiştir³¹³.

³¹¹ Özgenç, s. 461.

³¹² Özen, Mustafa (2017) Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, s. 10.

³¹³ The Prosecutor v. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda, ICTR 96-3-T, para. 34.

3.5.4. Soykırıma İştirak Etmek

Sözlük anlamıyla ‘katılma, ortaklık’ anlamına gelen iştirak kavramı, suçun işlenmesine yönelik olarak yapılan her türlü katkı anlamına gelmektedir³¹⁴.

Soykırım suçuna iştirak, Soykırım Sözleşmesi’nin 3. maddesinin (e) bendi uyarınca cezalandırılacak fiiller arasında sayılmıştır. Yine Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin 4. maddesinin 3. fıkrası (e) bendi ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin 3. maddesinin 2. fıkrası (e) bendinde düzenlenerek hüküm altına alınmıştır.

Roma Statüsü’nde, iştirak konusunda soykırım suçuna özgü bir düzenleme bulunmadığından şekilleri, bu konuda Statü’nün 25. maddesinin 3. fıkrasındaki genel iştirak hükümleri uygulanacaktır. Statü’nün 25/3(a) bendinde tek başına ya da diğer kişinin cezai sorumluluğu olsun veya olmasın başka bir kişiyle müştereken ya da başka bir kişi vasıtasıyla suç işlenmesi halinde cezai sorumluluğun olacağı düzenlenmiştir. Statü’nün 25/3(b) bendinde, meydana gelen ya da teşebbüs edilen emretme, teşvik etme, ikna etme, Statü’nün 25/3(c) bendinde, suçun işlenmesini kolaylaştırmak amacıyla yardımda bulunma, kışkırtma veya işlenmesi gerekli araçları temin etme fiillerinin cezalandırılacağı düzenlenmiştir.

Soykırıma iştirak konusunda Uluslararası Ceza Mahkemeleri’nin kararları incelendiğinde, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Akayesu Kararı’nda, eş anlamlı gibi görünen yardım ve yataklık etmenin aslında birbirlerinden farklı anlamlar içerdiğini ifade etmiştir. Yargılama Dairesi’ne göre, yardım etmek birine katkı vermek anlamına gelmesine rağmen, yataklık etmek, sempati duyarak suçun işlenmesini kolaylaştıran eylemlerde bulunmak anlamına gelmektedir³¹⁵. Aynı kararda, suça iştirak sebebiyle sanığın cezalandırılabilmesi için, sanığın yardımı yaptığı esnada suçun gerçekleşeceğini bilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Daire, bu konuyu bir örnek üzerinden açıklamıştır. Buna göre, örneğin bir sanık, soykırım kastı ile yapıldığını bilmeden, kasten öldürme fiiline yardım ve yataklık etmiş ise sadece kasten adam öldürme fiilinden sorumlu tutulacaktır. Ancak sanık, yaptığı yardım ve yataklığın soykırım suçunu gerçekleştirmeye yönelik olduğunu biliyorsa

³¹⁴ **Çelen, Ömer** (2015) “*Bir İştirak Şekli Olarak Yardım Etme (Asli Fail Yardım Eden Ayrımı)*” (Doktora), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 60.

³¹⁵ **Duran**, s. 183, The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 484.

ya da bilmesi gerekiyorsa, soykırım özel kastı olmasa dahi soykırım suçundan sorumlu tutulabilecektir³¹⁶.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Akayesu Kararı'nda, toplumun lideri konumunda olan Akayesu'nun, soykırım suçunun işlendiği sırada failleri varlığıyla cesaretlendirmesi, teşvik edici konuşmalar yapması ve resmi kamu otoritesi konumuna rağmen mağdurlara yönelen cinsel saldırılara ilişkin umursamaz tavır sergilemesi nedenleriyle soykırım suçuna iştirak ettiğine karar vermiştir³¹⁷.

3.6. Yaptırım

Uluslararası ceza hukukunda yaptırımın amaçları, suçun işlenmesini önleme, suçluları cezalandırma ve yeniden topluma kazandırma olarak ifade edilebilir³¹⁸.

Soykırım Sözleşmesi'nde yaptırım konusunda, yalnızca suçlu bulunan kişilere etkili cezalar verilmesi gerektiği belirtilmiştir (m. 5). Bu konuda Türk Ceza Kanununda aynı maddede yasaklanan eylem ile birlikte ceza da belirtilmiştir. Buna karşın *ad hoc* mahkemelerin statülerinde ve Roma Statüsünde cezalar ayrı bir maddede düzenlenmiştir. Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri'nin Statüleri'nde, sanığın hapis cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiş, ancak hapis cezasının alt ve üst sınırı belirlenmemiştir. Buna göre hâkim, sanıkla ilgili kişisel durumlar ile suçun işleniş şeklini dikkate alarak ve takdir yetkisini kullanarak sanığı belirleyeceği hapis cezası ile cezalandıracaktır. Hapis cezasının yanı sıra zorla alınmış olmalarına bağlı olarak suçtan elde edilen mal varlığının hak sahiplerine iadesine karar verilebileceği düzenlenmiştir³¹⁹.

Roma Statüsü ise, bu konuda daha ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Statü'nün "Uygulanabilir Cezalar" başlıklı 77. maddesinde, Statü'de düzenlenen suçlardan birini işlediği için mahkûm edilen kişiye 30 yılı aşmamak kaydıyla hapis cezası, suçun ağırlığının ve sanığın kişisel durumlarının elverdiği ölçüde müebbet hapis cezası, hapis cezasına ek olarak Usul ve Delil Kuralları'nda öngörülen kriterlere göre para cezası ve üçüncü kişilerin

³¹⁶ The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 541.

³¹⁷ Başak, s. 80, The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, ICTR 96-4-T para. 692.

³¹⁸ Duran, s. 184.

³¹⁹ Duran, s. 185.

iyiniyetli haklarına hanel getirmeksizin suçtan doğrudan ya da dolaylı olarak mallar, varlıklar ve kazançlara el konulması olarak sıralanmıştır.

Yaptırım konusunda uluslararası ceza mahkemelerinin kararları değerlendirildiğinde, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Krstic Kararı'nda, soykırım suçunun, kısmen veya tamamen yok etme kastını gerektirmesi nedeniyle en ağır suç olduğunu belirtmiştir. Yargılama Dairesi'ne göre, soykırım kapsamına giren bazı fiiller, insanlığa karşı suçlar veya savaş suçları kapsamında da işlenebilir. Ancak soykırım suçunu diğer suçlardan ayıran özel kast unsurudur ve bu unsur soykırım suçunu en ağır suç haline getirmektedir. Buna rağmen, her somut olayda durumun değerlendirilmesi gerektiği, zira soykırım suçunu oluşturan tüm eylemlere aynı cezanın verilemeyeceği değerlendirilmiştir³²⁰. Bu bağlamda Daire, verilecek cezanın, suçun ağırlığı, sanığın kişisel durumları, mağdur sayısı ve mağdurlara verilen ıstırapın niteliği gibi ölçütler göz önünde tutularak belirlenmesi gerektiğini kabul etmiştir³²¹.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ise Kambanda Kararı'nda, savaş suçlarının, soykırım ve insanlığa karşı suçlara göre daha hafif bir suç olduğunu belirtmiş, buna karşın, soykırım ve insanlığa karşı suçlardan hangisinin daha ağır bir suç olduğunu belirlemenin zor olduğunu değerlendirmiştir. Daire'ye göre, soykırım suçunun, özel kast unsuru ve kendine has yapısı hüküm verilirken dikkate alınmalıdır³²².

³²⁰ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 700.

³²¹ The Prosecutor v. Radislav Krstic, IT 98-33-T para 701.

³²² The Prosecutor v. Jean Kambanda, ICTR 97-23-S, para.14-16.

4. SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan insanlık dışı olaylar ve gerçekleşen ölümler, sorumluların yargılanması düşüncesini gündeme getirmiş, bu düşüncenin bir tezahürü olarak Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri kurulmuştur. Bu gelişmeden yıllar sonra ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri kurulmuştur.

Tarihsel süreçte kurulan Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri, galip devletlerin mağluplardan intikam alma amacını taşımaları ve ceza hukukunun en temel ilkelerinden olan tabii hâkim güvencesi ile suçta ve cezada kanunilik ilkelerini ihlal etmeleri nedenleriyle eleştirilmiş ve “kazananların adaleti” olarak anılmışlar ise de, uluslararası ceza hukukunun gelişimi açısından yeni bir çığır açtıkları kabul edilmektedir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan ve *ad hoc* mahkemeler olan Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri’nin ise uluslararası toplum adına faaliyet gösterme gayesini taşımaları yönüyle daha uluslararası niteliğe ve meşruiyete sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, bu mahkemelerde yapılan yargılamalarda usul hükümlerine ve sanık haklarına riayet edilerek yargılamanın tarafsız ve adil gerçekleşmesi sağlanmıştır. Ayrıca, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri’nden farklı olarak, kurulmalarına yol açan suçların işlenmeye devam ettiği süreçte kurulmuşlardır. Ancak yine de yetkilerine giren suçların işlenmelerinden sonra kuruldukları için tabii hâkim güvencesi ile suçta ve cezada kanunilik ilkesini sağladıkları söylenemez.

Bütün bu eleştirilere karşın, gerek Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri, gerekse Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri olmak üzere *ad hoc* nitelikteki bu mahkemeler, daimi nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına zemin hazırlamaları nedeniyle büyük önem arz etmektedirler.

Ad hoc mahkemeler getirilen eleştiriler ve uluslararası toplumu derinden etkileyen uluslararası suçlara ilişkin daimi nitelikte bir yargı sistemine duyulan ihtiyaç dikkate

alınarak, hem uluslararası suçlara ilişkin kodifikasyon çalışmalarına başlanmış, hem de daimi nitelikte uluslararası ceza mahkemesi kurma düşüncesi gündeme gelmiştir.

Uzun yıllar süren çalışmaların ardından, Birleşmiş Milletler Roma Diplomatik Konferansı, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması amacıyla toplanmış ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, 7 ret, 21 çekimser oya karşılık 120 kabul oyuyla kabul edilmiştir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü ile uluslararası teamül hukukunun kodifiye edilmesinin yanı sıra, Statü kapsamında yer alan suçların unsurları, kanunilik ilkesinin bir gereği olarak açık ve kesin bir şekilde belirlenmiştir. Bu durum, doktrinde Roma Konferansının bir tür yasama işlevini yerine getirdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Türkiye, daimi bir uluslararası ceza mahkemesi fikrini en başından itibaren desteklemiş ve Roma Konferansına katılarak uyuşturucu ve terörizm suçlarının kurulacak mahkemenin yargı yetkisine dâhil edilmesi için çaba harcayarak bu süreçte aktif rol üstlenmiştir. Buna rağmen Roma Konferansında çekimser kalarak Statüyü imzalamamıştır. Ancak Türkiye'nin, bu tutumu tamamen politik kaygılara dayanmaktadır. Özellikle, Kıbrıs, Kuzey Irak ve terör örgütleri ile mücadele gibi hassas ve önemli konularda, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, siyasi bir baskı aracı olarak öne sürülme ihtimali Türkiye'nin temkinli adımlar atmasını zorunlu kılmaktadır.

Tarihte birçok kez, soykırım olarak nitelendirilebilecek şiddet eylemleri ve toplu kıyımlar gerçekleştirilmiş olsa dahi, soykırım suçunun tanımlanması ve uluslararası hukukta yer edinmesi, ancak 20. yüzyılın ortalarında Polonyalı hukukçu Raphael Lemkin'in bu konu üzerinde yoğun çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Öyle ki, İkinci Dünya Savaşı devam ederken, İngiltere Başbakanı Wilson Churchill, Nazilerin Yahudilere yönelik soykırım eylemlerini "isimsiz bir suça tanık oluyoruz" sözleriyle açıklamaya çalışmıştır.

1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesi Sözleşmesi ile soykırım suçu ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve yaptırıma bağlanarak uluslararası suç olarak kabul edilmiştir. Soykırım Sözleşmesi'nin önsözü, tarihin her döneminde soykırımın insanlık ve insanlık üzerinde büyük kayıplara yol açtığını kabul etmektedir.

Soykırım suçu, Roma Statüsü'nün 6. maddesinde düzenlenerek Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin de yargı yetkisine dâhil olmuştur. Statüdeki soykırım düzenlemesi, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Statülerinde olduğu gibi, 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesindeki düzenleme esas alınarak ihdas edilmiştir.

Soykırım Sözleşmesi'nde, suçun mağduru olabilecek gruplar millî, ırkî, etnik ya da dinî grup olarak sınırlı bir şekilde sayılmıştır. Sözleşmenin hazırlık çalışmalarındaki tüm taslak metinlerde, siyasal gruplar da, korunan gruplar arasında yer almasına rağmen, siyasal gruplara yönelik eylemlerin, devletlerin iç işleri ile ilgili olduğu değerlendirilmiş ve siyasi gruplar Sözleşme metninden çıkarılmıştır.

Sözleşmede, mağdur grupların sınırlı bir şekilde sayılması, doktrinde eleştirilmiş olsa da, soykırım suçunda ilk mahkûmiyet kararının verildiği Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Akayesu Kararında, grup üyeliğinin doğumla kazanılması gerektiği, bu doğrultuda bireysel tercihlerle değişkenlik gösteren grupların, Sözleşme kapsamına dâhil olmadığı vurgulanmıştır. Bununla beraber, aynı kararda Sözleşmede sayılmayan ancak üyeliğin doğumla kazanıldığı diğer grupların da korunan gruplara dâhil edilebileceği savunulmuştur.

Akayesu Kararındaki bu görüşün aksine, bizim de katıldığımız genel kabul, Sözleşmede sayılan grupların sınırlı nitelikte olduğu, her sabit ve değişmez nitelikli grubun Sözleşme kapsamına dâhil edilemeyeceği ve grupların Sözleşmede sayılan dört grup dışında ele alınmasının kanunilik ilkesine aykırılık oluşturacağı yönündedir.

Sözleşmenin hazırlık aşamasında gerek Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği gerekse Ad Hoc Komite tarafından hazırlanan taslak metinlerde kültürel soykırıma yer verilmiş olsa da, kabul sürecinde kültürel soykırım Sözleşme metninde çıkarılmıştır. Bu duruma gerekçe olarak, soykırım suçunun söz konusu grup üyelerinin fiziksel ve biyolojik imhasına ilişkin olduğu, bir grubun dininin, dilinin veya kültürel değerlerinin yok edilmesinin soykırım suçunu oluşturmayacağı savunması ileri sürülmüştür.

Soykırım suçunda, failin, suçun maddi unsurlarını oluşturan eylemleri, söz konusu grubu kısmen veya tamamen yok etme kastı ile gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu nedenle soykırım suçu ancak özel kastla (*dolus specialis*) işlenebilen bir suçtur. Soykırım suçunu, diğer tüm uluslararası suçlardan ve kasten öldürme, kasten yaralama gibi adi suçlardan ayıran olmazsa olmaz unsuru, bir grubu, sadece o grup olması sebebiyle yok etme kastına

ilişkin özel kast unsurudur. Bir başka anlatımla, soykırımı sıradan bir cinayetten ayıran ve onu karakterize eden, söz konusu grubu yok etmeye ilişkin özel kast unsurudur.

Soykırım Sözleşmesi'nde, plan unsuru gibi bir şart yer almamaktadır. Ancak Roma Statüsü'ne ek olarak hazırlanan Suçun Unsurları belgesinde, soykırım suçu için plan unsurunun gerekliliği kabul edilmiştir. Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri ile Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin içtihatlarında, planın, soykırım suçu bakımından zorunlu bir unsur olmadığı vurgulanmış ancak soykırım suçunun bir plan olmadan işlenmesinin çok zor olduğu kanaatine varılmıştır. Bu kanaat ile bir planın varlığını ispatlamaya çalışmışlar ve kararlarında, bir planın varlığının özel kastın en önemli delili olduğunu belirtmişlerdir.

Soykırım Sözleşmesi ve Roma Statüsünde yer alan soykırım suçunun tanım ve unsurlarına ilişkin düzenlemeye göre, bir eylemin soykırım olarak kabul edilmesi için, failin hedef olarak seçtiği mağdurları, bireysel özelliklerinden dolayı değil, salt belirli bir gruba mensup olmaları nedeniyle seçmesi ve söz konusu bu grubu kısmen ya da tamamen yok etme kastıyla hareket etmesi gerekmektedir.

Soykırım suçu, gerek uluslararası hukukta gerekse birçok ülkenin iç hukuk sisteminde, bir suç olarak düzenlenmiştir. Ancak soykırım suçunun yorumu ve tüm yönleriyle somutlaştırılması Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerinin içtihatları ile olmuştur. Bu çerçevede, suçların suçu (*crime of crimes*) olarak adlandırılan soykırım suçu, uluslararası topluma verdiği zararın büyüklüğü dikkate alındığında en ağır uluslararası suç olarak kabul görmektedir.

5. KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Acer, Yücel / Kaya, İbrahim (2021) *Uluslararası Hukuk*, 3. Baskı, Ankara, Seçkin.
- Aksar, Yusuf (2003) *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Ceza Usul Hukuku*, Ankara, Yetkin.
- Aksar, Yusuf (2015) *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, 3. Baskı, Ankara, Seçkin.
- Artuk, Mehmet Emin (1996) “*Hürriyeti Tahdit Cürümü*”, Halid Kemal Elbir’e Armağan, İstanbul, s:48-85.
- Aslan, Yasin (2017), *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Ankara, Bilge Yayınevi.
- Aybay, Rona (2013) *Uluslararası Yargı*, 1. Baskı, İstanbul, Alfa.
- Başak, Cengiz (2003) *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Suçlar*, 1. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Bayraktar, Köksal / Evik, Vesile Sonay /Kurt, Gülşah (2017) *Özel Ceza Hukuku Cilt I, Uluslararası Suçlar*, 5. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları.
- Bozkurt, Enver / Erdal, Selcen / Poyraz, Yasin (2017) *Devletler Hukuku*, 9. Baskı, Ankara, Yetkin.
- Değirmenci, Olgun / Mavuş, Ali (2016) *Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu*, 1. Baskı, Ankara Seçkin.
- Duran, Batuhan (2020), *Uluslararası Suçlar*, 1. Baskı, İstanbul, Aristo.
- Eser, Albin (2007) Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: Roma Statüsü’nün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri İçinde: Yenisey, F.(Editör) *Uluslararası Ceza Divanı*, İstanbul, Arıkan Yayınevi.
- Koca, Mahmut / Üzülmez, İlhan (2017) *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 4. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi.
- Kul, Muhammed Celal (2016) *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Tecavüz (Saldırı) Suçu*, 1. Baskı, İstanbul, Oniki Levha Yayınları.
- Orhan, Önder (2006) *Birleşmiş Milletler Ruanda İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Ankara, Bilge Yayıncılık.
- Önok, R. Murat (2003) *Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı*, Ankara, Turhan Kitabevi.

- Özbudun, Ergun (2012) *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden geçirilmiş 13. Baskı, Ankara, Yetkin.
- Özen, Mustafa (2017) *Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri*, 1. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi.
- Özgenç, İzzet (2016) *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 12. Baskı, Ankara, Seçkin.
- Pazarcı, Hüseyin (2013) *Uluslararası Hukuk*, 12. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Shaw, Malcolm N. (2017) 8. Baskı, Cambridge University Press (Çevirenler: Acer, Yücel/Kaya, İbrahim/ Demirtepe, M. Turgut/ Şimşek, G. Engin (2019), *Uluslararası Hukuk*, 8. Baskı, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi).
- Sur, Melda (2011) *Uluslararası Hukukun Esasları*, 5. Baskı, İstanbul, Beta.
- Şen, Ersan (2009), *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, 1. Baskı, Seçkin.
- Tellenbach, Silvia. (2007) “Roma Statüsü Kabul Edilmeli midir? Sözleşmeye Taraf Olmayan Devletlerin Tereddütleri. İçinde. Yenisey, F. (Editör), *Uluslararası Ceza Divanı*, İstanbul, Arıkan Yayınevi.
- Telli, Kutlay (2015) *Cezasızlık Olgusuna Karşı Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Birinci Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları.
- Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, Murat (2014) *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 11. Baskı, Ankara, Seçkin.
- Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, Murat (2019) *Uluslararası Ceza Hukuku*, 5. Baskı, Ankara, Seçkin.
- Toluner, Sevin (1996) *Milletlerarası Hukuk Dersleri*, 4. Baskı, İstanbul.
- Töner Şen, Semin (2010) *Uluslararası Hukukta Soykırım, Etnik Temizlik ve Saldırı*, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları.
- Töngür, Ali Rıza (2005) *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku*, 1. Baskı, İstanbul, Kazancı.
- Turhan, Faruk “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisinin İşleyişi”, Yayına Hazırlayan: Feridun Yenisey, *Uluslararası Ceza Divanı*, İstanbul, Arıkan Yayınevi.
- Ulusoy, Orçun (2008) *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, 1. Baskı, İzmir, İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- Ünal, Şeref (2005) *Uluslararası Hukuk*, Ankara, Yetkin Yayınları.

TEZLER

- Akün, Verda Neslihan (2003) “*Milletlerarası Mahkeme İçtihatlarında Jenosid*” (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Avcı, Gökmen (2012) **“Uluslararası Ceza Mahkemesi”** (Yüksek Lisans), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayıllıoğlu, Uğur (2006) **“Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisine Giren Suçlar (Soykırım Suçu, İnsanlığa Karşı Suçlar, Saldırı Suçu, Dar Anlamda Savaş Suçu)”** (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berberer, Halil Murat (2007) **“Soykırım Suçu”**, (Yüksek Lisans), Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beyazıt, Özgür (2008) **“Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Yetkisi”** (Yüksek Lisans), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelen, Ömer (2015) **“Bir İştirak Şekli Olarak Yardım Etme (Asli Fail Yardım Eden Ayrımı)”** (Doktora), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, Bulut Çağlar (2019), **“Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Konu Bakımından Yargı Yetkisinin İncelenmesi”**, (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, Gülnur (2016) **“Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devlet Egemenliği İle İlişkisi”** (Yüksek Lisans), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işıktaş, Süheyla (2015) **“Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu”** (Yüksek Lisans), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlbeği, Hamza (2004), **“Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Görevine Giren Suçlar”** (Yüksek Lisans), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıçoğlu, Bayver (2016) **“Uluslararası Hukukta Soykırım Kavramı”**, (Yüksek Lisans), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, Timuçin (2008) **“Uluslararası ve Ulusal Ceza Hukukunda Soykırım Suçu”** (Doktora), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sönmez, Uğur (2014) **“Uluslararası Ceza Mahkemesinin Yargı Yetkisinin İşleyişi”**, (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygun, Sevim (2016), **“Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisi”**, (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MAKALELER

- Aksar, Yusuf (2005) **“Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış”**, Uluslararası Hukuk ve Politika, C. 1, S. 3, s. 1-14.
- Azarkan, Ezeli (2003) **“Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 52, S. 3, s. 275-297.
- Bayıllıoğlu, Uğur (2007) **“Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:56, S: 1, s.51-121.

- Çelik, Cemil (2016) *“Birleşmiş Milletler Yargısı ve Ruanda Mahkemesi”*, Kamu Hukuku Arşivi, C:9, S:1, s.29-43.
- Çetin, Müge (2010) *“Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye’nin Durumu”*, Ankara Barosu Dergisi, C: 68, S: 3, s. 335-360.
- Domaç, Bilal (2009) *“Roma Statüsü’nün Kabulü Sürecinde Türkiye’nin Karşılaşabileceği Muhtemel Sorunlar ve Çözüm Yolları”*, Güvenlik Stratejileri Dergisi, C:5, Sayı:9, s. 167-192.
- Kocaoğlu, Serhat Sinan (2003) *“Suçların Suçu: Soykırım”*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 23, S. 90, s. 139-163.
- Parlak, Türkan Melis (2015), *“Galiplerin Adaleti: Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri”*, Anadolu Bil Meslek Yüksekokul Dergisi, S: 37, s: 37-53.
- Poyraz, Yasin/ Önen, Ömer Vehip (2018) *“Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü”*, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, C:4, S: 2019/1, s. 187-222.
- Sumbas, Ahu (2009) *“Batı Avrupa’da Yükselen Yeni-Irkçılık zerine Bir Deneme”*, Alternatif Politika Dergisi, C: 1, S: 2, s. 260 – 281.
- Şahin, Mehmet (2010), *“Nürnberg Mahkemeleri Üzerine Bir İnceleme”*, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C: 2, S: 1, s. 49-61.
- Tarhanlı, Turgut (2001) *“Uluslararası Suçlar ve İnsan Hakları”*, Toplum ve Bilim Dergisi, S: 87, s. 97-112.
- Topal, Ahmet Hamdi (2005) *“Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi”*, Uluslararası Hukuk ve Politika, C: 1, S: 3, s. 77-92.

ULUSLARARASI MAHKEME KARARLARI VE ULUSLARARASI BELGELER

- Loizidou v. Turkey (just satisfaction), European Court of Human Rights, Başvuru No: 15318/89, K.T. 28/07/1998.
- The Prosecutor v. Alfred Musema, Case No. ICTR 96-13-T Judgement, 27 January 2000.
- The Prosecutor v. Clement Kayishema & Obed Ruzindana, Case No. ICTR 95-01-T Judgement, 21 April 1999.
- The Prosecutor v. Duško Sikirica, Case No. IT 95-8-T Judgement, 3 September 2001.
- The Prosecutor v. Eliezer Niyitegeka , Case No. ICTR 96-14-T Judgement, 16 May 2003.
- The Prosecutor v. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda, Case No. ICTR 96-3-T Judgement, 6 December 1999.
- The Prosecutor v. Goran Jelusic, Case No. IT 95-10-T Judgement, 14 December 1999.
- The Prosecutor v. Goran Jelusic, Case No. IT 95-10-A, In The Appeals Chamber, Judgement, 5 July 2001.

The Prosecutor v. Ignace Bagilishema, Case No. ICTR 95-1A-T Judgement, 7 June 2001.

The Prosecutor v. Jean Kambanda, Case No. ICTR 97-23-S Judgement, 4 September 1998.

The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, Case No. ICTR 96-4-T Judgement, 2 September 1998.

The Prosecutor v. Laurent Semanza, Case No. ICTR 97-20-T Judgement, 15 May 2003.

The Prosecutor v. Milomir Stakic, Case No. IT 97-24-T Judgement, 31 July 2003.

The Prosecutor v. Omar Hasan Ahmad Al Beşir (“Omar Al Başhir”), Pre-Trial Chamber I, Case No. ICC-02/05-01/09, 4 March 2009.

The Prosecutor v. Omar Hasan Ahmad Al Beşir (“Omar Al Başhir”), Pre-Trial Chamber I, Case No. ICC-02/05-01/09, 12 July 2010.

The Prosecutor v. Pauline Nyiramasuhuko ve Ark., Case No. ICTR 98-42-T Judgement, 24 June 2011.

The Prosecutor v. Radislav Krstic, Case No. IT 98-33-T Judgement, 2 August 2001.

The Prosecutor v. Radoslav Brdanin, Case No. IT 99-36-T Judgement, 1 September 2004.

The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic & Dragan Jokic, Case No. IT 02-60-T Judgement, 17 January 2005.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42451115>, s.e.t. 29.12.2020.

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/10/041006_erdogan_akpm.shtml, s.e.t. 03/02/2021.

http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf, s.e.t. 15/11/2022.

[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22002-9295%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22002-9295%22]}), s.e.t. 03/02/2021.

https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2009_01514.PDF, s.e.t. 15/12/2022.

https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2010_04825.PDF, s.e.t. 15/12/2022.

http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, s.e.t. 29.12.2020.

<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>, s.e.t. 10/12/2022.

<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-02/Rules-of-Procedure-and-Evidence-Dec-2022.pdf>, s.e.t. 28.01.2023.

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/final-solution-overview>, 15/11/2022. s.e.t.

<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019102600hosgorusuzluk.pdf>, 01/12/2022. s.e.t.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf, 01/12/2022. s.e.t.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093651bm_09.pdf, 01/12/2022. s.e.t.

<https://sozluk.gov.tr/>, s.e.t. 15/11/2022.

<https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa>, s.e.t. 20.03.2022.

<https://www.nato.int/ifor/un/u930416a.htm>, s.e.t. 08/12/2022.

https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/941108_res955_en.pdf, 29/12/2020. s.e.t.